

Värblingsö

Ö i Roslagens famn
– under baronernas tid –

Martin Ahlsén – Anita Åström

Copyright M Ahlsén/A Åström

Tvärnö Östhammar 1995

ISBN 91 - 971475 - 32

F Ö R O R D

Efter sex års forskning inom Studiecirkeln TVÄRNÖ FÖRR OCH NU rörande Tvärnös historia under de senaste fyra århundradena väcktes vårt intresse att som jämförelse även kartlägga den inom Hargs socken närbelägna grannön Värblingsös utveckling under tidernas lopp.

Två väsentliga skillnader finns mellan dessa öar. Tvärnö fick broförbindelse med fastlandet år 1947 medan Värblingsö däremot saknar sådan. Tvärnö bestod av fristående hemman efter frälseräntans avveckling i början av 1940-talet. Större delen av Värblingsö var däremot frälsejord, som numera ägs av Hargs Bruksförvaltning AB. Förklaring till skatte- och frälsejord framgår av bilaga 2.

I gamla jordeböcker kan man se att Värblingsö i slutet av 1500-talet var delad mellan två gårdar. Troligen de gårdar som i dag kallas Södergården och Norrgården. År 1638 förvärvade landshövding Hans Kyle Värblingsö från Drottning Kristina. Hundra år senare, år 1736, kom Värblingsö i Hargs Bruks ägo genom Erik Oxenstierna. Gårdarna brukades då i huvudsak av arrendatorer.

Mellan åren 1756 - 1920 var Norrgården i privat ägo - fram till 1906 i samma släkt i fem generationer - innan gården återköptes av Hargs Bruk. Södergården var i privat ägo mellan åren 1749 - 1813 - i två generationer - varefter ägandet återgick till Hargs Bruk. På de utarrenderade gårdarna, t ex Södergården och Luntegårde, har växlingen av arrendatorer varit påfallande. Inflyttning skedde i stor utsträckning från andra socknar såsom Börstil, Edebo, Häverö och Valö.

Tvärnös fastboende räknades 1905 till 100 personer inklusive tjänstefolk, fördelade på 17 olika fastigheter. I dag är endast sex familjer om totalt 24 personer fast bosatta på ön. Däremot har antalet fritidsboende ökat markant. De avfolkade hemmanen och torpen bebos nu och underhålls av fritidsfolk. 65 nya fritidshus har uppförts och nyttjas numera av mer än 150 personer, inklusive de gamla "fritidstorpen".

Vid laga skiftet 1883 fanns på Värblingsö 56 personer fast

bosatta, fördelade på 15 olika fastigheter och bosättningar. I dag finns inga fast bosatta på ön.

De gårdar som ägs av Hargs Godsförvaltning är för närvarande upplåtna till fritidsboende. Av de avstyckningar som gjordes från Norrgården är två jordbruksfastigheter, Norrhägnaden och Sundmanshagen, alltjämt i privat ägo. Sju fritidstomter har avstyckats från de sistnämnda fastigheterna, en från Norrhägnaden och sex från Sundmanshagen. Uppskattningsvis bebos Värblingsö i dag av ett 40-tal fritidsboende.

Under arbetets gång med denna skrift har vi funnit att livet på Värblingsö i hög grad haft samband med och influerats av vad som hände såväl i närmaste grannskapet som i övriga omvärlden. Närheten till och det ekonomiska beroendet av Hargs Bruk har märkbart påverkat utvecklingen. Därför har vi sett det lämpligt att också fördjupa oss i Brukets och dess ägares historia. Även fisket, sjöfarten och kommunikationerna med yttervärlden var en viktig del av öbornas liv, varför vi även försökt ge dessa en historisk återblick.

Vårt arbete har stimulerats av ett uppskattat samarbete med Lands- och Ortnamns- med flera arkiv, Lantmäterienheten och SGU. Ett särskilt tack vill vi rikta till Friherre Carl Beck-Friis för generöst tillmötesgående att låta oss ta del av Bruksarkivet och för övrig assistans. Sällskapet Valöns ättlingar och många andra intresserade uppgiftslämnare inte att förglömma.

Vi fick också ett gott stöd och god vägledning i vårt arbete av nu framlidne Wolter Ehn, Forskningsrådets förre ordförande. Minnet av hans gärningar inom hembygdsforskningen har alltid varit en inspirationskälla för oss.

Sonja Edin var en av initiativtagarna till denna skrift och en stor del av faktainsamlingen har vi henne att tacka för. Trots en tärande sjukdom hann hon slutföra sin del av arbetet, innan hon i slutet av april 1994, slutade sin jordevandring. Vi tillägnar denna skrift hennes ljusa minne.

Tvärnö, Östhammar i maj 1996

Martin Ahlsén

Anita Åström

Innehåll

	Sid.
Förord	2
Den enes bröd - den andres död	5
Värblingsö stiger ur havets djup	9
De första kända bebyggarna	10
Ortnamnet Värblingsö	15
Värblingsö under Hargs Bruks inflytande	16
Vad livnärde man sig av på Värblingsö	20
Från vaggan till graven	22
Valloner från Liège till Värblingsö	28
Tvist om fiskevatten	31
Bebyggarna på Värblingsö	
Värblingsö By	38
Södergården	39
Norrgården (ägarförteckning se bil. 3)	53
Norrhägnaden	86
Sundet	92
Sundmanshagen	96
Bredören	108
Ängarna (Vadäng)	110
Luntegårde	111
Nyborg	113
Torsholmen	116
Granön	120
Sundskär	121
Värblingsös kontakter	
Till lands och till sjöss	125
Järnväg till Hargshamn	134
Karta: Värblingsö på 1940-talet	139
Värblingsö by år 1741	140
Värblingsö i dag - på tröskeln till ett nytt årtusende	141
Slutord	148
Källförteckning	149
Bilagor:	
1. Utdrag ur dombok från år 1851	
2. Förklaringar till skatte- och frälsehemman, mantal och mynt	
3. Ägarförteckning, Norrgården	

DEN ENES BRÖD - DEN ANDRES DÖD.

Lars Larssons hustru ryckte plötsligt till när hon i det svaga eftermiddagsljuset som vanligt vid den här tiden av året satt nära den öppna spisen och kardade ull för varma vinterstrumpor åt sin man. Hörde hon inte knarrande ljud av fotsteg utanför huset? Det var i slutet av vintern. En vinter med snö och kyla. De senaste dagarna hade kölden avtagit. Istället hade det mulnat och någon dimbank svepte stundtals in över ön.

Jo visst var det fotsteg och någon som fumligt öppnade ytterdörren. Men vem kunde det vara. Hon sneglade mot sin man, som inte satt långt ifrån, sysselsatt med att laga fiskenoten, som han ägde gemensamt med grannen Erik Tomson. I år var det Lars tur att se till att den var hel till den nya fiskesäsongen. Också husbonden såg frågande mot dörren och undrade vem det kunde vara. Grannarna tittade väl över till varandra någon gång emellanåt - men vid den här tiden på dagen? Hade något hänt? Hade någon plötsligt blivit sjuk eller vad kunde det vara?

Det var korta dagar nu på vintern. Så länge det var ljust pockade skogssysslorna på för att man skulle få fram timmer, ved och kol medan det ännu var före. När det började skymma på blev det en stund över för snickerier, smide och skötsel av fiskegarnen innan ladugårdssysslorna tog vid. Först efter kvällsvardens kunde grannen någon gång knacka på dörren i något ärende. Men vid den här tiden var det inte vanligt.

Ett par stampningar hördes ute från farstukvisten. Besökaren hade tydligen pulsat i snön. Så ett par försiktiga dunkningar på dörren. Lars bjöd besökaren stiga in. Med tveksamma steg klev en främmande gestalt över den höga tröskeln och önskade frid i stugan. Lars och hans hustru hade svårt att tro sina ögon. En trashank med utmärglade anletsdrag, smutsig och ovårdad. Fotbeklädningen var usel. Alltför usel för att vara lämplig i detta väglag. Alltför trasig för att bäraren torrskodd skulle kunna komma över fjärdarnas osäkra isar vid strömdrag och när det var stöp, d v s när vatten trängt upp genom isen och gjort snötäcket blött.

Den objudne gästens ålder var svår att uppskatta men att det var en människa som haft det svårt här i livet var det inte att ta miste på. Inåt landet hade det tidigare berättats om kringvandrande trashankar som sökte hjälp. Det var ofta soldater, som under många år fått utstå vedermödor under Karl XII:s härjningar och snöpliga nederlag i främmande härjade länder. Kriget hade för soldaterna blivit ett helvete på jorden men freden innebar för många ofta en ännu större misär. Två tredjede-

lar av den svenska jorden låg för fädot och resten var dåligt skött när freden äntligen kom. En fred med återvändande spillror av den svenska armén och samtidigt med ännu flera munnar att mätta. I det läget var tiggeriet det enda som återstod för att mätta en hungrig mage och för att under natten få tak över huvudet åt en frusen hemlös vandrare. Dessa tiggare var inte välkomna någonstans och det ryktades också om att besökaren ibland t o m med våld tilltvingat sig åtrådda förmåner.

Tiggaren vände sig först mot hustrun men förstod ögonblicket därpå att det var husbondens svar som gällde. Han frågade lågmält och försagt om han möjligen skulle kunna få en bit mat och få övernatta på en hötapp i något hörn av ladugården. Fähuset skulle ge honom inte bara tak över huvudet utan också lite värme. Där skulle ingen klaga över otäck stank från de paltor han bar eller rädas de löss som förökade sig snabbt i hans okammade, tovigade hår. Och kanske, — kanske? Tanken på doften från spenvarm mjölk låg snubblande nära liksom begreppet att nöden har ingen lag. Men nej, — inte skulle ett ivrigt förväntat ja från husbonden lönas med en ohederlig handling.

Lars tittade frågande på sin hustru, som gav samma frågande blickar till svar. Visst tyckte hon synd om den stackarn och visst hade de några smulor mat att avstå till en hungrande. Men det var samtidigt svårt att bortse från alla varningar, som var i omlopp. I flera omgångar under de passerade ofredsåren hade far-soter grasserat och skördat många liv, inte minst bland barn och ungdomar. Det påstods också att kringströvande tiggare varit de stora smittospridarna. Det käraste och för den annalkande ålderdomen nödvändigaste man hade var barnen. Hade de månnatro redan gjort något de skulle få ångra? Var det rätt att över huvud taget släppa in främlingen i stugan? Lars tittade åter på hustrun och barnen och därefter på tiggaren. Svaret ville stocka sig i halsen. Men det måste bli sagt. Nej, främling - vi har ingenting att ge, varken mat eller logi.

Tiggaren vände blicken mot den varma falnande glöden i den öppna spisen, därefter mot en olycklig och skamsen matmor, gick så tillbaka och öppnade dörren. Snart hördes knarr av steg, som avlägsnade sig i riktning mot granngården.

Hos Erik Tomsson, som bodde bara ett hundratal meter från Lars, upprepades ungefär samma scen. Men där fick han åtminstone ett gott råd. På grannön Tvärnö fanns två byar med sammanlagt sju hemman, mera välbärgade än dem på Värblingsö. Det var några hundra meter över sundet och inte svårt att se andra stranden även om det nu hade börjat bli litet skumt. Tiggaren samlade alla sina krafter och påbörjade

vandringen i angiven riktning. Det var tunggått i den djupa snön, men vad värre var hade ett dimbälte just svept in över ön. Han nådde så småningom den andra stranden men insåg snart att han måste ha kommit vilse. Ön var av allt att döma obebodd och inte alls så stor, som han föreställt sig Tvärnö.

Men vart skulle han ta vägen? Dimman bara tätade och mörkret tilltog alltmer liksom hungern och kölden. En stor, yvig gran fick släppa till sina lurviga grenar till en nödtorftig bädd i det fria. Det doftade friskt av de gröna granbarren, tröttheten började ge vika, hungern kändes inte längre lika besvärande och kroppen kändes inte bara behagligt varm utan t o m obehagligt het. Han måste ta av sig vantarna och knäppa upp några knappar i storvästen. Inom en stund sov han. Sov djupt. En ljuv sömn, som aldrig skulle ta slut.

Det oväntade besöket på Värblingsö var snart på tal i var mans mun ute på öarna. Alla frågade sig vart främligen tagit vägen. Ingen kunde ge något besked. Om det var dessa spekulationer eller rena slumpen, som gav svaret, förtäljer inte historien. Någon fann den döde vandraren under granen på Torsholmen och underrättade prästen i Harg. Denne tog sig med släde ut till holmen och flyttade den döda kroppen till bårhuset samt ombesörjde att den inom kort fördes till evig vila i vigd jord. Ett människoliv var till ända. De uppostringar för kung och fosterland främligen förmodligen gjort blev illa belönade. Människor han genom sin gärning försökt skydda från fientliga härjningar ville inte kännas vid honom. Den enda som brydde sig var prästen i församlingen. Men kyrkan gick enligt vittnet icke lottlös ur sitt engagemang. Enligt uppgift i Frösåkers häradsrätts dombok tillerkände sig prästerskapet och kyrkan äganderätten till halva Torsholmen för besväret.

Men även trovärdigheten hos skriftliga urkunder får ibland ifrågasättas. Enligt annan källa tillföll Torsholmen eller åtminstone del därav Hargs kyrkoherdeboställe enligt Johan III:s stadfastebrev år 1589. Än idag tillhör halva ön Hargs församling. Det finns emellertid ytterligare en källa som säger att när "Prästkogen" vid Harg brann ned på 1400-talet fick prästen tillåtelse att låta sina djur beta på några närliggande holmar, däribland Torsholmen. De vaktades där av en kvinna vid namn Tora och efter henne skulle ön ha fått sitt namn.

Att ovanstående händelse räddats ur glömskans djup kan vi tacka byggmästaren Rafael Pouset och skattebonden Erik

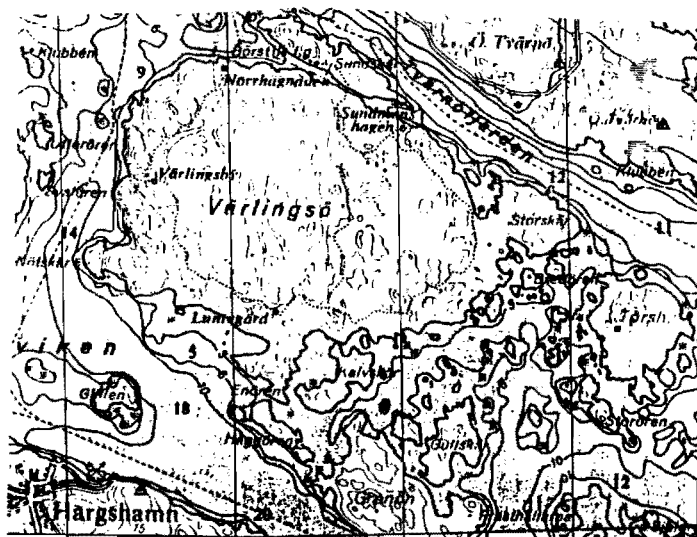
Ersson för. De ägde i mitten av 1700-talet varsin gård på Värblingsö. Det hade uppstått olika meningar mellan dem och ägaren av Hargs Bruk, Baron Eric Oxenstierna, om de tidigare överenskomna fiskegränserna. Att meningsskiljaktigheter uppstått är inte att undra på. Som gränsmärke för rålinjen hade i vissa fall angivits till exempel "den stora granen", som nu inte längre fanns, och liknande. Även muntliga överenskommelser om avvikelser hade gjorts men aldrig lagfärrits. För att skipa ordning hade Pouset och Ersson instämt Oxenstierna och ägarna av angränsande fiskevatten till Frösåkers härads hösteting i Marka by den 6 november 1759.

Som vittne hade kärandena bl a inkallat före detta Värblingsöbonden Lars Larsson, nära 70 år gammal, sedan ett par år utflyttad till Malsättra. I samband med att Thors skär nämndes vid gränsbeskrivningen berättade Lars att han hört sägnen om ovannämnda tiggare. Hans vittnesmål var knapphändigt och den här givna berättelsen får betraktas som en rekonstruktion byggd på bevarade belägg.

Ett annat av kärandenas vittnen var f d Båtsmannen Mats Loo, som då brukade torpet Nyborg i närheten av Värblingsö by. Han var född år 1692 i Yttersby på Söderön, tillhörande Börstils socken. Han hade under skärmytslingar i början av 1700-talet tillfångatagits av ryssarna. Kanske en av det 50-tal strömmingsfiskare, som ryska örlogsmän tillfångatog på Måssten. Loo blev frisläppt år 1719, då han slog sig ner på Värblingsö. År 1727 gifte han sig med fattighjonet Brita Ersdotter, som var 6 år äldre. De fick tillsammans två döttrar, Caisa och Brita.

Som båtsman hade Loo säkert fått lära sig läsa, skriva och räkna ordentligt. Han var allmänt respekterad och efter några år fick han anställning som skogvaktare på bruket. Torpet på Värblingsö förblev dock hans hem intill dess han "dog av ålderdom" år 1778, 86 år gammal. Hans hustru hade vid sin död 1770 nått en ålder av 89 år.

VÄRLINGSÖ STIGER UR HAVETS DJUP.

Skulle vi i fantasin försöka skapa oss en bild av Värmlingsös födelse vore vi tvungna att förflytta oss mellan 3000 och 4000 år tillbaka i tiden. Omkring 1400 år före Kristi födelse stack den idag 26 meter höga bergklacken, öns högsta punkt, upp ur havet. Då skulle en helt annan skärgård och en helt avvikande landskapsbild, mot vad vi idag är vana vid, mött våra blickar. Istället för de stora öarna Tvärnön, Raggarön, Fagerön, Söderön osv sågs endast enstaka skär i olika riktningar, men i regel med kilometerlånga avstånd dem emellan.

Landhöjningen var vid den tiden cirka en meter på 100 år. Detta innebar att de små skären så småningom blev öar och nya skär höjde sig undan för undan över vattenbrynet. Olika växter fick med tiden rotfäste och förökade sig. Buskar och träd överlevde pinande blåst och vågornas sug. Insekter och fåglar blev en naturlig del av miljön och i sjön fanns förmodligen gott om fisk. Fisket och jakten var från början huvudnäringen, men så småningom övertog jordbruket den rollen. Vid öar och skär var det goda fiskeplatser och så småningom flyttade människor dit ut. De måste ha fört ett hårt liv, även om klimatet under vissa tidsperioder var mildare än vad vi nu är vana vid. Det var en kamp på sjön mot vådrets makter i bräckliga farkoster. En kamp mot missväxt, ofred och farsoter i land. En kamp för att blidka vredgade gudomliga väsen på okänd ort.

DE FÖRSTA KÄNDA BEBYGGARNA

Vilka människor de var får vi aldrig veta. De muntliga kväderna har tystnat för länge sedan. Konsten att rista runor utövades först runt 1000-talet e. K. och inte förrän ytterligare 500 år senare såg boktryckarkonsten dagens ljus. Vid vår tidsräknings början hade Värblingsö existerat under 14 århundraden. Lika många sekler skulle förflyta innan öns namn officiellt sattes på pränt.

Det äldsta kända handskrivna dokumentet, som berör Värblingsö, är från år 1364. Det ingår i den samling Kungliga brev, som är översatta till latin under titeln *Diplomatarium Suecanum*. Enligt brevet av den 8 september (citat) "befaller Konung Albrekt bonden Magnus av Värblingsö, Östen av Raggarö och Tore av Sälågarn, (samlingsnamn för Mälby, Nölsterby, Yttersby och Boda i Börstils socken), att utbetala 50 mark penningar till Lars Sunesson av Jälla. Vælboren man, Bo Jonsson, fogde i Stockholm, har nämligen inför konungen tillkännagivit, att han av Lars Sunesson uppburit 50 mark penningar, vilken summa adressaterna gemensamt lovat betala på konungens vägnar till Lars med anledning av att Anund djäkns i Tvärnø landbönders gods indragits, då Anund betraktades som konungens och rikets fiende, ehuru de redan uraktlåtit att uppfylla sitt löfte. Konungen befaller därför adressaterna att vid vite av 40 mark konungsböter och inom sex veckor efter erhållen kännedom om detta brev betala summan till Lars eller framställa skäliga orsaker till att de borde vara fria från betalningsskyldighet inför konungen eller hans ovannämnda fogde. Om de icke åttlyda konungens bud, ger konungen härads hövdingen befallning att vid 40 marks konungsböter personligen och åttföljd av tolv av honom nämnde män, vilka för uteblivande skola böta 3 mark var, inställa sig i varje enskild adressats bostad för att där efter värdering utmäta de 50 mark penningar, som tillkomma Lars, av deras lösöre, varvid konungens rätt ej bör förgätas". (slut på citatet)

Sedan dröjer det till år 1425, då Sigge i Verlinge (Värblingsö) omnämns i ett protokoll från ett ting i Frösåkers härad. Som tolvman i rätten hör han Kape Tykeson intyga att han fått frälse på 13 respektive 10 öresland i bl. a. Forsa och dessutom ett torp, som heter Boolssmora. Andra tolvmän kom bl. a. från Harg, Lövhämmar, Stöckeby och Veddika.

Alle danc men tha biff had for fönig län iak mels forsa den dar effe gards
 birsg med 2000 tha for bestadig fure en paa fröde dafene tings for get kape
 tufeser m full tings of skal aus gane over diffu fure pa sin ritha fæsting iordg
 for sin lunge egnad iordg iordg iordg iordg iordg iordg iordg iordg iordg iordg
 i vaterstaden of i tipp so het boffmang of tga hene tga iordg iordg iordg iordg
 forssa ligg of ingo vnderbano alle ty for hne ritha arff of egge m arge i vater
 ellir turtio m m by ellir fennig hwar tga hene ligg for daffe toll fæst offa ritha
 pa for fröde dafene tings same dagg of tidg tga tga tga tga tga tga tga tga tga
 miffe hulle staffen iordg 400 i vaterstaden iordg iordg iordg iordg iordg iordg iordg iordg
 iordg olaff i vaterstaden iordg iordg iordg iordg iordg iordg iordg iordg iordg
 tga
 i fæsting m so for fæsting stann tga tga tga tga tga tga tga tga tga tga tga tga
 fæsting dar of tga tga so for fæsting stann tga tga tga tga tga tga tga tga tga tga tga tga
 tga tga tga

Även om vi aldrig får veta något om vad som hände männi-
skorna på Värblingsö under de ca 60 åren mellan dessa
offentliga dokument, kan det vara intressant att se något av
det som hände samtidigt i omvärden under denna tid.

I början av 1300-talet, då digerdödens förbannelse låg tung
över Sverige och övriga Europa, födde lagmannen Birger
Perssons hustru dottern Birgitta i Finsta gård i Roslagen. Hon
har gått till eftervärlden som Heliga Birgitta. Efter 20 års
väntan i Rom på Påvens godkännande av hennes planer att
inrätta ett kloster i Vadstena, kunde hon återvända till
Sverige för att fullfölja verket.

I början av 1360-talet återtog den danske kungen Skåne och
förberedde anfallet mot Öland och brandskattningen av
Visby på Gotland. Även den tyska Hansans stora inflytande
inskränkte kungens makt, liksom schismen mellan honom
och rådsherrarna. Tack vare dessas stora inflytande avsattes
kungen och de nordiska länderna fick i Drottning Margareta
en gemensam regent i och med Kalmarunionen. Under början
av 1400-talet tillsattes allt fler tyska och danska fogdar på
de svenska slotten. Det resulterade i konflikt med stormän-
nen och kyrkan. Det jäste här och var och oron kom plötsligt
till klart uttryck genom Engelbrekts uppror i Dalarna år 1434.

Även om Värblingsö eller Wirlinge förekom mycket sparsamt i skriftliga dokument under medeltiden spreds muntlig förkunneelse för sockenborna i Hargs första träkyrka, som uppfördes på 1200-talet. Ny kyrka av gråsten byggdes i slutet av 1400-talet. Valv och väggar dekorerades 1514 men övermålades år 1752. Storklockan kom på plats 1526. Under medeltiden tjänstgjorde bl. a. prästerna Harald år 1349, Håkan 1383 och Jakob 1527.

För att få en effektivare och rättvisare indrivning av statliga skatter lät Gustav Wasa införa Jordeböcker över hela riket. Värblingsö är första gången upptaget i jordeboken för år 1540. Därefter följde ytterligare jordeböcker med varierande intervaller. Den sista upprättades år 1871.

Jordeboken anger befintliga hemman, om dessa är skatte-, krono- eller frälsehemman, påförd skatt av olika slag och vem som är ägare och i regel även brukare av hemmanet. Från och med mitten av 1600-talet hade påbjudits att prästerna skulle införa kyrkobokföring över sockenborna.

De äldsta bevarade kyrkoarkivalierna för Harg är födelse- och dödböckerna från år 1719, vigselboken från 1720, förteckning över sockenborna 1741 och husförhörslängder från 1749. Från och med det sistnämnda årtalet har det funnits möjlighet att i detalj följa befolkningsutvecklingen på ön. Från år 1759 kan vi också i Stockholms läns domböcker få en inblick i öbornas personliga relationer med grannar och jordägare.

I jordeböckerna från 1540, 1554 och 1556 anges endast ett hemman med en brukare. Från 1573 finns två hemman upptagna.

Här följer en avskrift av jordeböckerna för åren 1696 och 1698 utvisande fastighetsbeteckning, ägare och brukare, storlek i mantal samt skattesats.

UPPSALA LÄNS JORDEBOK SER A.

År 1696 No 19

Skattehemman 1/2 mtl

Lars Hansson 1/4 mtl (20 penningsland

Erich Michelsson 1/4 mtl (skatt 0.27 1 3/5

Frälsehemman 1 mtl Gunnar Appelbohman *)

Eric Michelsson 1/2 mtl (

Lars Hansson 1/2 mtl (skatt 0.28

*) ägde även delar av Tvärnö brukade av Anders Mattsson och Anders Olofsson.

År 1698 No 21

Wärlingsö 1/2 mtl

Skattehemman Christina Delagardie

Anders Andersson 1/4 mtl

Lars Hansson 1/4 mtl

20 penningsland. Skatt 0.27 1 3/5

Frälsehemman Christina Delagardie

Anders Andersson 1/2 mtl (

Lars Hansson 1/2 mtl (skatt 0.28

Nedanstående förteckning upptar årtalet för den jordebok ur vilken brukarnas namn hämtats och dels personnamn. I de fall efternamnet på föregående ägare är detsamma som dennes förnamn med tillägg av - "son " är denne med största sannolikhet son till förre ägaren.

1540-56 Nilss Persson

1573	Ingell Larsson	Erich Nilsson
1589	Ingells son, Lars Ingelsson	Erich Nilsson
1609	Oloff Oloffsson	Erichs son, Hans Erichsson
1630	Oloff Olofsson	Lars Eriksson
1694	Lars Hansson	Eric Michelsson
1696	Dito	Dito
1700	Lars Hansson	Anders Andersson.
1715	Per Eriksson/ Erik Mattsson	Erik Tomsson/ Hans Larsson
1720	Erik Tomsson,	Lars Larsson/ Erik Larsson
1727	Dito	Dito
1730	Erik Larsson	Lars Tompson/ Lars Larsson
1756	Dito	Eric Ersson d ä, född 1713
1776	Erik Staffansson, född 1740	Erik Ersson d y, född 1751

1778	Dito	Dito
1787	Gabriel Dahlman, född 1742/ Byggmästare Hübinette	Dito
1797	Anders Ersson född 1758 och hustru Anna Cajsa Hübinette	Erik Ersson född. 1751, och hustru Cajsa Jansdotter

Efterföljande bebyggare återfinns under kapitlen "Valloner från Liége" resp. de olika hemmansförteckningarna.

Under en tid fördes också boskapslängder över rikets boskap. Ur längderna från 1620-talet kan vi finna att Lars Eriksson ägde:

Häst	1 st
Stoo	2
Koor	8
Quigor	2
Gamla fåår	5
Unga fåår	2
Gamla getter	7
Unga getter	1
Rijsbyter	2 (årsgammal gumse)

Småtvister om gränser mellan hemmanens fiskevatten, åkrar och skog var inte ovanliga fordomdags. På 1750-talet blev de allvarligare. Värblingsborna kände sig kränkta för att de förvägrats rätt att fiska på en del vatten, som de av hävd såg som sina. Det var Erik Ersson på Norrgården och Rafael Pousetts dotter Anna-Maria och hennes man Isac Hübinette, brukare av Södergården, som kände sig förfördelade. Själva skulle de kanske inte ha vågat driva ärendet till sin spets. Som ägare av gårdarna var det närmast en fråga för Erik Ersson och Raphael Pousett att få rättvisa. Hur det gick får vi se i ett kommande avsnitt.

ORTNAMNET VÄRLINGSÖ

Det vore förvisso intressant att veta ortnamnet Värblingsös betydelse och härledning. Det ligger nära till hands att anta att det har anknytning till det gamla ordet Varing = livvakt. Forskare på Ortnamnsarkivet i Uppsala anser det emellertid osannolikt och har inte heller belägg för någon annan tolkning. Öns namn har ändrats under de sju århundradenas lopp enligt nedan:

år	år
1364 Wirlinge	1621 Wärlingö
1425 Verlinge	1680 Wärlingzö
1554 Wärlinga	1716 Vällingsön, Wellingzöhn
1577 Werlinga	1723 Wärlingzö
1589 Wärlinge	1777 Wärlinsö
1600 Werlinge	1825 Wärlings ö
1606 Wärlingi	1871 Wärlingsö
1611 Werlinge	

Det är vår förhoppning att någon professionell forskare skulle vilja ge sig i kast med namngåtans lösning.

Under tidernas lopp har människor sökt sig ut mot kusten för att få en tryggare bärgning. Men också andra, t. ex. kyrkan och adeln, har funnit kusttrakterna intressanta. Kanske mest för ett av nödår oberoende givande fiske. Kanske också för att landhöjningen med tiden gav ett icke obetydligt arealstillskott vid långgrunda stränder. Under 1300- och 1400-talet övertog kloster inom den Katolska kyrkan åtskilliga hemman. Detta underlättades av Kung Christophers förlämningsbrev daterat Ladoniae postr.s Barbasac år 1442 gällande "hela Östhammars län, undantagandes Lövsta och Holdanäs (Hållnäs) socknar". Dessa klosteregendomar indrogs senare till staten efter reformationen under Gustaf Wasas regering. På 1630-talet förvärvade landshövdingen Hans Kyle delar av byarna Norr-Harg och Söder-Harg från Kronan. Vid sammanslagningen av dessa bildades Hargs gård. Genom Drottning Christinas överlåtelse av två halva skattehemman på Värblingsö år 1638 ökade hans inflytande på orten ytterligare.

VÄRLINGSÖ UNDER HARGS BRUKS INFLYTANDE

Denne Hans Kyle var sjunde generationen av en gammal fräl-sesläkt, som introducerades vid hovet 1625. Han var född på Frötuna i Rasbo socken i Uppsala län den 25 september 1605. Han var ägare av Frötuna gård i Rasbo, Backestorp och Drettinge i Småland, Berga i Östergötland, senare omdöpt till Kylehov samt Harg i Uppland.

Kyle fungerade som page hos Gustaf II Adolf, och introduce-rades som hovjunkare 1625. Han utnämndes till kapten i Västmanlands regemente 1626, till överstelöjtnant vid Upplands regemente 1629 och överste för Österbottens rege-mente i Finland 1631. Han blev landshövding över södra prosteriet i Österbotten 1642 tillika landshövding över Uleåborg och norra prosteriet 1648. Kyle beviljades avsked 1650 och dog 1659. Han är begravd i Rasbo kyrka, där också hans vapensköld finns.

Hans Kyles första äktenskap ingicks 1626 i Stockholm med friherrinnan Vendela Skytte af Duderhoff, född 1608. Hon ansågs vara mycket vacker och begåvad. Hon talade latin, tyska och franska och förstod dessutom grekiska. När hennes make med sitt regemente drog ut i 30-åriga kriget följde hon enligt den tidens sed med till krigsskådeplatsen. Där råkade hon ut för den grasserande pesten och dog i Stralsund 1629. Hon är begravd i Skytteanska gravkoret i Uppsala domkyrka.

Kyle gifte om sig 1633 i Mecklenburg med Elisabet Catharina von der Lühe. I april år 1647 föddes sonen Clas, som emel-lertid dog 24 maj 1648. Hans grav finns i koret i Hargs kyrka. Egendomligt nog är gravstenens text på tyska språ-ket. Kanske ett tecken på disharmoni inom äktenskapet, som upplöstes 1651.

Det hade nämligen visat sig att den vackra hustrun under Kyles krigstjänst på kontinenten hade haft en kärleksaffär med landshövdingen Erik Soop. Efter rättegång 1651 dömde Svea Hovrätt Soop att böta 1000 daler silvermynt. De rymde tillsammans ur riket och Soop förklarades landsflyktig. De fick emellertid under restriktioner återvända efter ett par år. Före skilsmässan hade Kyle och Elisabet tillsammans till Hargs kyrka överlämnat den mindre klockan försedd med båda ätternas vapen.

Det 3:e äktenskapet ingick Kyle med sin systers styvdotter

och hans mågs syster Maria Ribbing. Efter makens död 1659 gifte hon om sig på Harg 1662 med överstelöjtnanten Jakob von Neuman. Hon dog 1685.

Efter Kyles död övergick egendomarna 1663 i döttrarna Kerstins och Elsas ägo. En del såldes emellertid redan följande år och resten 1681 till riksamiralen Gustaf Otto Stenbock. Hans hustru i första giftet var Brita Horn af Åminne och i 2:a giftet Christina Chatarina De la Gardie. Också Stenbock hade kämpat i 30-åriga kriget och deltagit i flera avgörande slag såsom vid Nördlingen 1634 och Wittstock 1636. Som överste vid Kronobergs regemente kämpade han vid Chemnitz 1639 och framträngde med Banér till Prag. Under det polska fälttåget förde han befälet närmast under kungen och blev fältmarskalk 1656. Efter freden i Roskilde blev han generalguvernör över Skåne, Halland och Blekinge. Flottans försenade utrustning och återtåget på hösten 1675 lades honom till last och han dömdes förlustig riksamiralsämbetet. Domen mildrades dock till böter och han anförtroddess överbefälet över Västergötland, Bohuslän, Värmland och Dal 1677 - 1679.

Stenbock hade 1668 fått Bergskollegii privilegium att driva ett järnbruk i Harg. Han måste emellertid snart åter draga ut i fält i kriget mot danskarna, varför han under tiden måste arrendera ut bruket, först till Isak Mackey (död 1694) och Henrik Insén (adlad Insénstjärna, död 1701). Gustav Otto Stenbock dog 1685.

Mackey köpte också ett par stångjärnsbruk i Gästrikland. Kostsamma och misslyckade nybyggnationer gjorde honom så skuldsatt, att han måste avveckla verksamheten där. Dammbyggnaderna vid Harg ledde till oenighet med Lövhammarsborna. Det uppstod handgripligheter och förstörelse vid flera tillfällen, men vid tingsförhandlingar lyckades grevinnan bilägga tvisten. Mackey dog 1694. Henrik Insén -Insénstjärna övertog då arrendet.

Det blev redan från början bekymmersamt för Insénstjärna att driva bruket och han dog redan 1701. Då sterbhuset inte förmådde betala arrendet måste änkegrevinnan Stenbock söka inteckning i egendomen och år 1704, endast några månader före sin död, överlät hon arrendet till Lagmannen Karl Broman, Stockholm, senare adlad under samma namn. Insénstjärna var i sitt 2:a äktenskap gift med Isak Mackeys dotter Anna.

År 1685 övertogs Hargs Bruk av sonen Erik Gustaf Stenbock, gift 1:a gången med Johanna Eleonora De la Gardie och 2:a gången med Ebba Maria Sparre.

Lagman Karl Broman, gift med Eva Hök, köpte 1706 egendomarna från arvingarna till Stenbocks änka, Christina Catharina De la Gardie (död 1704). Bruket brändes vid rysshärjningarna 1719 och beviljades för återuppbyggnaden 8 års skattefrihet. Broman dog 1722 då Bruket övertogs av änka och barn.

Någon riktig fart på återskapandet av bruket efter rysshärjningarna verkar det inte ha blivit förrän friherre Erik Oxenstierna år 1730 köpte bruket av Karl Bromans arvingar för 1/2 miljon daler kopparmynt. Dessutom köpte han dagen före julaften år 1736 1 1/2 mantal Frälse på Värblingsö. Samma årtionde övertogs också bl. a. 3 mantal i Östra Tvärnö och 1 mantal i Västra Tvärnö. Erik Oxenstierna och hans hustru Magdalena Bonde ombildade egendomen till fideikommiss 1756.

År 1760 övergick bruket till äldste sonen Carl Oxenstierna. Han lät uppföra den nuvarande herrgårdsbyggnaden. Han var gift med Christina Eleonora Mörner af Morlanda. De var barnlösa varför Bruket vid Carls död övergick till brodern Axel Oxenstierna, gift med Wendela Gustafva Sparre af Rossvik.

Deras son Carl Gabriel Oxenstierna, gift med Eva Lovisa Mörner af Morlanda, övertog Hargs Bruk 1816 och deras dotter Ebba Gustafva Eva Carolina Oxenstierna, gift med Joachim Tawast Beck-Friis, blev nya ägare 1873.

År 1888 övertog deras son Carl-Joachim Beck-Friis, gift med Anna von Otter godset som slutligen år 1927 övergick till deras son friherre Carl Sigvard Beck-Friis, gift med Ulrika Elisabeth Charlotta Versäll. Deras son Carl Gabriel Beck-Friis övertog sedan bruket 1969.

Samma år avskaffades fideikommisset och ägaren omvandlade Bruket till aktiebolag under namnet Hargs Godsförvaltning AB. Harg torde vara det enda av de gamla svenska järnbruken, som under förändrade former lever vidare som privat livskraftigt företag och som samtidigt aktivt verkar för vård av gamla traditioner.

Av tidigare angiven ägareförteckning framgår att såväl

skatte- som frälsejorden på Värblingsö i regel brukats av samma familj. Detta torde ha varit till fördel för såväl brukaren som för Hargs bruk.

Ovannämnda brukspatroner har aldrig bott på Värblingsö och många av dem har kanske aldrig satt sin fot på ön. Någon tycker kanske att det kan vara omotiverat att i detta sammanhang ägna dem så stort intresse. Då öns bebyggare emellertid i allra högsta grad varit beroende av och dragit fördel av Bruket och dess arbetstillfällen, bör det vara värdefullt att i någon mån känna till dem som hade ansvaret och tog riskerna för verksamheten.

Järnbruksdriften tärde hårt på brukets skogar och man var tvungen att skaffa ved och kol också från närliggande fristående skattebönder. Man var t o m tvungen att köpa en masugn i Hille i det skogrika Gästrikland för att klara kolförsörjningen. Bergskollegiums tillstånd därtill erhöles 1752.

Värblingsöbornas liv och leverne kommer att speglas i följande kapitel.

Bruksgatan vid Harg med klocktornet .
Akvarell av Elias Martin. Ca 1780.

VAD LIVNÄRDE MAN SIG AV PÅ VÄRLINGSÖ?

Belägg för att Värblingsö hade fast bebyggelse redan på 1300-talet omnämndes inledningsvis. Relativt goda hamnförhållanden lockade tidigt fiskare från fastlandet dit ut. Ön bjöd på goda förutsättningar att röja för svedjeländ i södersluttningarna. Inga besvärliga utdikningar var nödvändiga, läget var sådant att ett visst skydd mot för tidig nattfrost fanns och man behövde inte gräva särskilt djupt för att finna dricksvatten.

Från början var fisket huvudnäringen, men man behövde också spannmål, kött och mjölk för sin överlevnad. Allt eftersom ny mark röjdes kunde man mer och mer förlita sig på vad jorden gav. Visst inträffade då och då nödår med missväxt. Det var påfrestande år, men i regel klarade man sig på något sätt. Dessutom hade man ju fisket och var på så sätt bättre garderad än folk i inlandet.

Skogen var främst värdefull för sina åldriga furor med kärnvirke för husbygge. För uppvärmning av bostaden nöjde man sig med klenare dimensioner, framför allt från vindfällan. Men för övrigt var skogsbeståndet av ringa eller intet värde. Gustav Wasa omhuldade järnhanteringen, som fordrade träkol och under de närmaste århundradena därefter steg skogens betydelse och värde betydligt.

Från och med Erik Oxenstiernas förvärv av Hargs Bruk 1730 ökade behovet av träkol markant och det var snart en bristvara. Värblingsös rikliga skogsbestånd blev åtråvärt och Bruket omvandlade sina överenskommelser med hemmansägarna om frälseränta och arrendekontrakt. Istället för att betala i reda penningar skulle bönderna leverera en viss mängd träkol, vilket oftast var en lättnad för bonden. Som exempel kan nämnas att Eric Ersson på Norrgården, eller Uppgården, som den då kallades, från och med år 1769 såsom arrendekostnad årligen skulle leverera 48 läster (ca 96 kubikmeter) kol till bruket.

Enligt kartan från Laga skiftet år 1884 fanns på Värblingsö tretton kolbottnar spridda över hela ön. Det var i regel milor med liggande stockar, s k liggmilor, man använde. Kolen kördes främst vintertid på isen över till Hargs rymliga kolmagasin.

Det var en stor fördel att ha kolförsörjningen tryggad på nära håll. Långa transporter var alltid kostsamma. Det gällde för Hargs Bruk i ännu högre grad de tunga malmtransporterna. Den kvalitativt förnämsta järnmalmen på den tiden fanns i Dannemora, men dit var det över fyra mil och vägar som kunde befaras endast på vinterföre.

Bruksägaren var angelägen om att finna malm på nära håll och det blev en tävlan bland fackmän men även bland vanliga lycksökare att finna brytvärd malm. Ett flertal gruvor öppnades inom Harg och närliggande socknar. Övergivna och vattenfyllda gruvhål förekommer än i dag i mångfald på såväl fastlandet som på närliggande större öar. En del gruvhål gav ingen brytvärd malm, andra lades ned kring sekelskiftet medan andra nyttjades ytterligare några tiotal år.

Sporrade av tidigare upptäckter av järnmalm på andra öar började man söka även på Värblingsö i början av 1700-talet. Den slutsatsen kan man dra av tidigare refererat vittnesmål av båtsmannen Mats Loo vid Frösåkers höstting 1759. Att människorna redan på den tiden hade miljökrav förvånar kanske. Så måste ändå ha varit fallet. Matts Ersson avstod att bosätta sig på ön eftersom "en jern grufwa på Wärlingsö ägor upptagits och sådant warit Matts Ersson emot". Om någon brytning så tidigt verkligen förekommit eller om endast planer därpå förelegat vet vi inte. Gruvmyndigheterna omnämnde först 1774 i sin årliga "relation" en järnmalmsanvisning på Värblingsö, inmutad av bergsfogden Mineur på hans syster Catharinas ägor. Catharina var änka efter byggmästare Raphael Pousette, omnämnd under rubriken "Valloner från Liège".

Denna "järnmalmsskärpning" förde emellertid en fattig malm, kvarts- och glimmerblandad (skimmerblandad), gående i dagen "till temmelig längd och bredd". År 1775 rapporterades att man utdrivit en kubikfamn berg i en kvartsgång, innehållande en med kis och blände insprängd fattig järnmalm, "ehuru bländen minskar sig på djupet, gifwer thetta försök ringa förhoppning om något lönande arbete, hwar före thermed äfwen tils vidare är upphört". På grund av sin blandning av magnetit, magnetkis och zinkblände var malmen med den tidens förädlingsteknik helt värdelös, vilket bergsfogden på ett tidigt stadium borde ha insett.

Rester av Värblingsö skärpa är än i dag synliga på en flack höglänt moränmark mitt på ön. Vid Riksantikvarieämbetets

fornminnesinventering 1994 lämnas bl a följande beskrivning: Gruvområdet mäter 60 x 50 meter och består av ett gruvhål, en malmhög, tre skrothögar. Möjligen finns där också rester av en husgrund och en vandring. Gruvhålet är 6 x 4 meter och enligt muntlig uppgift 10 meter djupt. Gruvhålet är numera nästan helt vattenfyllt. Malmhögen är 10 meter i diameter och 1,2 meter hög. Skrotstenhögarna är 8 - 15 meter i diameter och 1 - 2 meter höga.

Göran Stålhös genomförde nyligen en mycket noggrann undersökning av berggrunden på bl a Värblingsö och resultatet publicerades av SGU 1991. För geologiskt intresserade återger vi en kort sammanfattning därav.

Tre fjärdedelar av öns berggrund utgörs av granitoida djupbergarter i form av granit och granodiorit. Dessa innehåller huvudsakligen plagioklas, hornblände och biotit. Gabbro och diorit finns rikligt i nordvästra hörnet, 0,5 - 1 km vid Norrhägnaden.

Metabasitgångar förekommer i ett bälte från stranden och 400 - 500 meter inåt land från Värblingsö by till Notskär samt vid Enören. Granit, aplit och pegmatit som gångar och små massiv på samma område som ovan, men även i mindre omfattning söder Norrhägnaden samt vid Luntegårde. Över större delen av ön med undantag av ovannämnda lokaler förekommer flerstädes brottstycken av djupgrönsten och metavulkanit.

Röda graniter, lokalt hornbländeförande, ovanligt massformiga, förekommer på sydöstra delen av ön och bildar en storslagen eruptivbreccia med brottstycken av metadacit, metabasil och djupgrönsten.

Värblingsö består huvudsakligen av eruptivbergarter, d v s magma från jordens inre och ingår som en del i den Svekokarelska bergskedjezonen.

FRÅN VAGGAN TILL GRAVEN

VID LIVETS BÖRJAN

"Barn är fattigmans rikedom och det enda han har gott om" skrev upptecknaren av gamla svenska ordseder Christoph L. Grubb år 1665. Det material vi haft tillgång till vid utforskningen av Värblingsös historia verifierar i allra högsta grad

detta påstående. Någon utstuderad familjeplanering förekom väl knappast på den tiden. Prästerskapet, som i mångt och mycket styrde församlingsbornas liv och leverne, ingav föräldrarna tron att barnafödandet var en Guds gåva till dem. Barnens betydelse för familjen och för föräldrarnas ålderdom hade varit uppenbar i generationer tillbaka. Visserligen var omsorgen grannar emellan på den tiden större än vad vi är vana vid i dag. Detta gäller i synnerhet i städer och tätorter. Om detta stöd uteblev var det endast barnen att lita till. Fanns det inga barn låg risken snubblande nära att bli ett kolli som i en säng forslades enligt uppgjord turordning från familj till familj tills döden slutligen kom som en barmhärtig befriare.

Sådan var säkerligen situationen även på Värblingsö vid den tid vi skildrar. Sex till åtta barn i familjen var ganska vanligt men ofta flera. I en familj fanns det fjorton barn, varav sex av de senast födda dog vid låg ålder. Det fanns också barnlösa kvinnor, men många av dem hade förmodligen fått stanna i hemmet för att sköta föräldrarna på ålderdomen. Vid deras frånfälle var dottern för gammal för att kunna bilda familj och fick under återstående år dra sig fram som sockenhjon, om hon inte hade något överlevande syskon att ty sig till.

Födslarna tycks inte ha inneburit några problem för kvinnorna på Värblingsö. Det var vanligt att en "jordemor" fanns tillgänglig på nära håll och säkert fanns i annat fall hjälp att tillgå vid Hargs bruk. Inget fall av dödfött barn tycks ha förekommit.

Ett större problem var det kanske att välja ett lämpligt namn till den nye världsmedborgaren, i synnerhet om det redan fanns 8 - 10 barn eller flera, och kanske av samma kön.

Ända fram till början av 1700-talet användes vanligen endast ett namn. Av nedanstående tabell framgår antalet barn med samma dopnamn inom Hargs socken under de sista 27 åren av 1700-talet.

<u>Pojkar</u>		<u>Flickor</u>	
Erik	31	Karin	22
Anders	24	Maria	15
Matts	21	Margtja	13
Johan	20	Annika	10
Olof	16	Kirstin	9
Lars	15	Helena	5

Övriga namn förekommer mellan en och sju gånger. Bland för oss i dag ovanliga namn kan nämnas: Mickel, Zackarias, Qristiades, Catharina. Övrigt förekom redan då namnet Gundde.

Bekymmer vid namnval blev betydligt större vid mitten av 1800-talet, då två dopnamn blev allt vanligare. Värblingsö var föregångare inom socknen.

	<u>Hargs socken</u>	<u>Värblingsö</u>
Enkelnamn	52 %	40 %
Dubbelnamn	48 %	60 %

Vanliga dubbelnamn: Anna Carin, Anna Greta, Anna Maja, Brita Stina, Eva Stina, Anders Gustaf, Anders Petter.

Ovanliga namn: Albertina, Altina, Wilhelmina, Christina, Carolina.

Under den senare delen av 1800-talet blev de dubbla namnen allt vanligare. Vid sekelskiftet förekom det att det nyfödda barnet begåvades med ett tredje namn, men det var inte vanligt. Inte heller var det längre vanligt med endast ett dopnamn.

TILL BRUDSTOLEN

Det kan vara intressant att få en inblick i hur människoöden länkades samman fordoms. Vi har valt åren 1860 och 1861, när Pastor G Sylvén förrättade vigslarna i Hargs socken. Där fanns en befolkning med mycket varierande yrken. Bönder, fiskare, sjömän, vallonsmeder, gruvarbetare, båtsmän, pigor och drängar men även lärare, kontorsfolk med flera yrken. I det gamla ståndssamhället ingicks giftermål främst inom den egna yrkesgruppen, men så var tydligen inte alltid fallet inom den undersökta tidsperioden. Äktenskapet ingicks vid betydligt högre ålder då än i dag. Den genomsnittliga åldern 1860 var 28 för männen och 26 för kvinnorna. År 1861 var motsvarande siffror 30 respektive 26.

Bröllopsklockorna ringde flitigast vid nyår och under sommarmånaderna. Nedan följer en ålders- och yrkesförteckning över brudparen.

Datum	Ålder		Yrke
	Man	Kvinna	
<u>1860</u>			
24/2	48	3g 26	Hemmansägarson resp -dotter
17/3	28	25	Dräng - piga
20/5	25	28	Dräng - piga
8/7	49	23	Arbetskarl - piga
19/8	32	19	Hemmansägare - bonddotter
22/10	28	27	Dräng - piga
27/10	28	19	Bondson -dotter
27/10	29	35	Dräng - piga
29/12	23	27	Hammarsmed -hammar- smedshustru
29/12	31	27	Ambulerande folkskol- lärare - dagsverkardotter
29/12	30	20	Torpare - skogvaktardotter
30/12	51	2g 36	Nybyggare - piga
<u>1861</u>			
6/1	30	23	Bondson -dotter
9/2	30	28	Gårdfarihandlare från Elfsborg - torpardotter
2/4	31	26	Gruvarbvetare - dagsver- kardotter
1/6	41	2g 25	Torpare - piga
1/6	35	2g 33	Gruvarbetare - torpardotter
2/6	27	23	Bondson - bonddotter
7/7	45	2g 29	Torpare - piga
13/7	32	21	Avskedad båtsman - bonddotter
3/8	29	36 2g	Dräng - nybyggardotter
7/9	25	18	Dräng - bonddotter
20/10	26	2g 17	Rusthållare - bonddotter
3/11	26	29	Arbetskarl - nybyg- gardotter
10/11	22	29	Nybyggare - piga
25/11	25	29	Dräng - piga
28/12	30	23	Dräng - piga
29/12	32	24	Dräng - piga

29/12	21	28	Bondson - piga
29/12	31	22	Bondson - piga

2g och 3g = 2:a giftet osv.

Vigslarna ägde i regel rum lördagar eller söndagar. Endast fyra par gifte sig annan veckodag.

VID LIVETS SLUT

Vanligen föreställer man sig att livslängden var låg under tidigare århundraden. Kalla och dragiga hus, enahanda kost, dåliga hygieniska förhållanden, långa arbetsdagar med tungt arbete och dålig eller obefintlig sjukvård. Vid sjukdom fick man lita till det egna förnuftet och när inte det syntes räcka vände man sig till "kloka gubbar eller gummor" som med naturmediciner eller besvärjelser försökte fördriva det onda. Först 1775 utfärdades förordning om inrättande av distriktsläkartjänster, men då hade Harg sedan någon tid redan en skicklig fältskär i sin tjänst. Trots det var öborna sämre lottade än andra sockenbor, då det under perioder, då isen varken bar eller brast, kunde vara omöjligt att nå en läkare.

Provincialläkaren F V Radloff lämnade i sin dåtida "Beskrivning över Roslagen" en rapport över befolkningen inom Frösåkers kontrakt under 27-årsperioden 1774-1800. Däri nämns att det under denna tidrymd funnits 26 personer över 100 år. De äldste var 108, 110 och 115 år när de avled. Högre ålder än vad som är vanligt i dag. Barndödligheten var stor, men därefter var den ganska låg fram till 75 - 85-års ålder. Av totalt nära 35.000 dödsfall var mer än 10.000 barn under ett år. Under dessa 27 år passerade 516 personer 90-årsstreck.

Vi har närmare studerat ett normalår och har valt året 1822. Tabblån speglar dödsorsaken inom Hargs socken fördelad på olika åldersgrupper

<u>DÖDSORSAK</u>	<u>Å L D E R</u>			
	<u>0-9</u>	<u>10-24</u>	<u>25-49</u>	<u>50-100</u>
Bröstfeber	8			5
Lungsot (tuberculos)	1		1	2
Frossa				1
Kolik	1			
Förstoppning			1	
Vattusot				1
Magplågor	2		1	
Maskar		1		
Slag	1		1	1
Drunknat, förlist				4
Ålderdom				5

Den äldsta personen på Värblingsö detta år var fördelsmannen och före detta bonden Erik Ersson. Han dog 1827, 96 år gammal.

VALLONER FRÅN LIÉGE.

TILL HARG OCH VÄRLINGSÖ

Det spröda ljudet av de sista klämtslagen i storklockan vid Hargs kyrka tonade ut över nejden. Det var helgmålsringningen, som förkunnade att veckan var slut och att det var tid att samla sig till andakt inför den annalkande vilodagen. Det var en sensommarkväll år 1757, behagligt ljum, och på himlakupan kunde man se tecken, som lovade fortsatt gott väder åtminstone över sabbatsdagen.

Ute på sjön rörde sig en roddbåt sakta från Hargshället mot närliggande Värblingsö. En man dröjde på årtagen som om han satt i djupa funderingar. Han vilade ögonen på det nybyggda, som sakteligen sköt upp från den med möda och tålmod byggda stabila grunden till det nya järnmagasinet nere vid stranden, som skulle ersätta den av ryssarna år 1719 nebrända järnboden.

I sin fantasi försökte han också göra sig en bild av det präktiga bygge, som snart skulle resa sig på grundstenarna. Det skulle härbärgera brukets produktion av järn från hyttor och hamrar under den tid isen till havs omöjliggjorde utskeppning, men också spannmål och andra förnödenheter skulle lagras där.

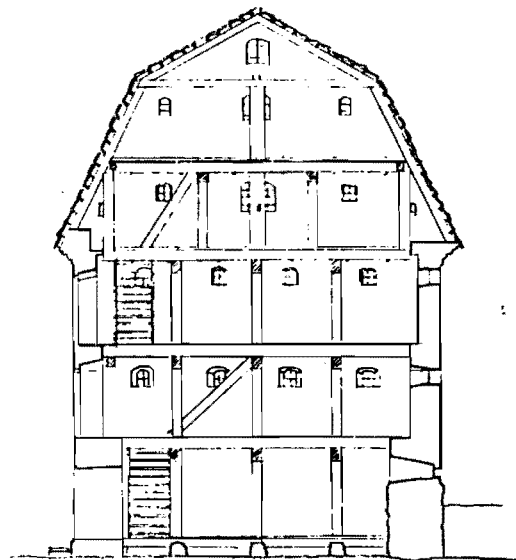
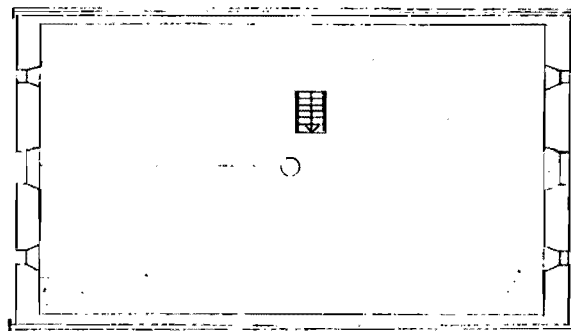
Roddaren var vallonättlingen Raphael Pousette, sedan flera år byggmästare vid Hargs bruk och ansvarig för uppförandet av den nya järnboden. Han föddes den 5 november 1711 i Österbybruk, men flyttade efter några år till Öster Lövsta, där han växte upp i en skara om 10 barn. I arbetsför ålder flyttade Raphael till Harg, där han på kyndelsmässodagen 1738 gifte sig med Catharina Minuer. I november året därpå föddes sonen Claes och 1741 och 1747 döttrarna Anna Maria och Eva. År 1751 följde sonen Raphael och 1754 dottern Margareta Magdalena. Totalt fick de nio barn.

År 1749, vid 38 års ålder, bytte Pousette till sig skatterätten för 3/4 mantal i Värblingsö by från Eric Oxenstierna emot årlig ränta i kol och mot en gruva på Börstils ägor. Tre år senare registrerade Frösåkers häradsrätt ett visst jordaskifte mellan de två intressenterna. Trots att Pousette stod som ägare till del av Värblingsö by tycks han aldrig ha varit bosatt där. Däremot flyttade dottern Anna Maria och mågen

Isac Hübinette dit och vid Pousettes död 1760 även hustrun Catharina.

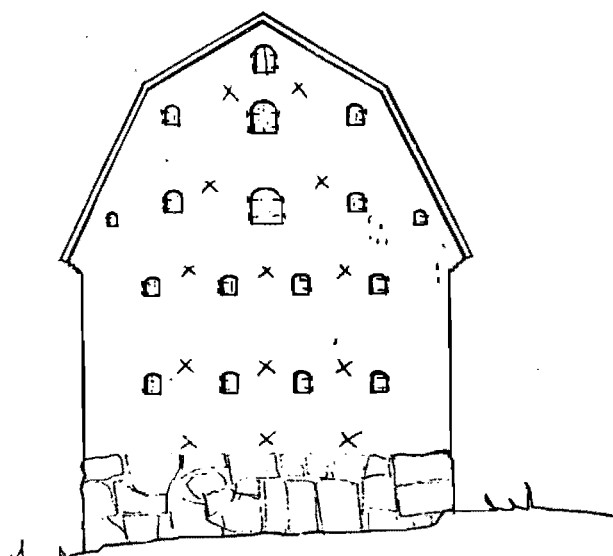
Av de byggnader Pousette uppförde på Bruket finns ännu kvarnbyggnaden från 1752, tornklockan från 1759 och några bostadshus från 1730 - 1740-talet bevarade i gott skick. Det förnämsta minnesmärket från denna epok är emellertid den gamla järnboden, som Pousette färdigställde 1759 och som med stöd från riksantikvarieämbetet omsorgsfullt renoverades till ursprungligt skick i mitten av 1980-talet. Den har sedan dess sommartid utnyttjats för konstutställningar och liknande verksamhet. Därigenom har många konstnärligt intresserade även fått tillfälle att bekanta sig med järnbodens fina arkitektur och robusta konstruktion. Många är imponerade av och har uttryckt sin uppskattning över ägarens bemödanden att bevara gamla kulturminnesmärken och att låta dem bli tillgängliga för allmänheten.

PLAN 5. (SEEN ÄFTER VEKTION)

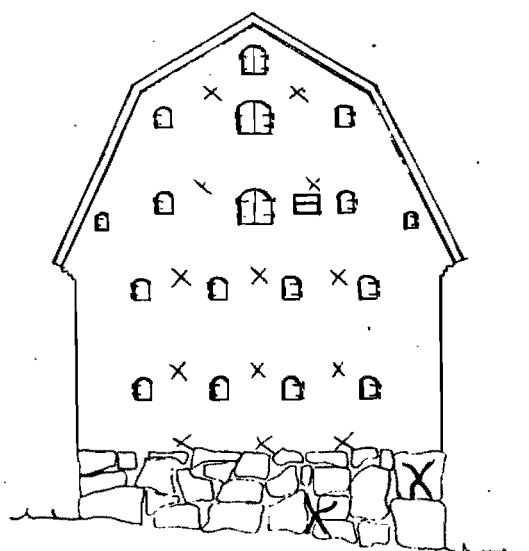

SEKTION (UPPMÄTN. NORD. HÅLLET)

Magasinsbyggnaden har en längd av 14,5 meter och är 9 meter bred. "Källarvåningen omslutes av en stengrund av ca 1 1/2 meters tjocklek. De två första våningarna har också stenväggar om 0,8 meters tjocklek. Därefter följer två våningar på trästomme och under takåsen ryms även en vindsvåning. De olika våningarna kan nås via invändiga trappor eller utvändiga portar och gluggar, dit varorna kunde vinschas upp.

VÄSTER

ÖSTER

Byggenskap hade gamla anor vid Harg. Vid Harboviks Skeppsgård, eller Hargs Varv, började skeppsbyggeriet i mindre skala vid mitten av 1500-talet och växte betydligt under de närmaste årtiondenas ofredsår. Redan 1573 byggdes "Harboviksskeppet" för en besättning om 275 man och 95 skyttar. Flera andra stora skepp som byggts där deltog i krigen och har gått till historien. Byggenskapen vid Harg tog ytterligare fart efter Eric Oxenstiernas köp av bruket under 1630-talet. Efter ryssarnas brandskattning återuppfördes hyttor, hamrar, bostäder och den magnifika järnboden.

TVIST OM FISKEVATTEN

Trots att Pousette tydligen åtnjöt Eric Oxenstiernas förtroende var han inte rädd för att hävda sina och Värblingsöbornas förmenta rättigheter gentemot brukspatronen. Sedan urminnes tider var fisket en väsentlig del av livsbetingelserna i Roslagen och man var angelägen att beivra eventuella intrång på sina egna och byns lagligt tilldelade fiskevatten. I slutet av 1750-talet hade Värblingsöborna vid fiske blivit bortkörda från dessa vatten, som påstods tillhöra Bruket, kyrkan och angränsande gårdar. Pousette och grannen Erik Ersson protesterade, men då Bruket stod på sig såg de sig nödsakade att instämma Baron Oxenstierna, Kyrkoherde Lars Grundén, Kronolänsmannen samt sju skattebönder under Hargs bruk till Frösåkers höstting i Marka by den 6:e november 1759.

Rättegången blev komplicerad. Avvikelse konstaterades mellan upprättade kartor och utstakade rålinjer. Överenskomna råmärken, t ex "den stora granen" fanns inte längre och ingen kunde visa var den stått. Tidigare muntligt överenskomna ändringar av rålinjer hade aldrig i vederbörlig ordning lagfarits vid häradsrätten. Baronens ombud, bokhållare Rydberg, hade som vittne inkallat den 70-årige före detta Värblingsöbon Lars Larsson. Denne hade i sin ungdom hört berättas att släktingar i Harg fått tillåtelse att låta getter beta på en ö inom Värblingsös område, Granskäret, och detta hade fortgått under så många år att "thet sedermera under Söder-Harg förblifvit". Vid rågångsbeskrivningen nämndes också Thors skär. I det sammanhanget berättade Lars sägnen han hört om tiggaren, som förvägrats mat och husrum på Värblingsö och som fortsatt till Thors skär och där funnits död. Detta vittnesmål har utgjort grunden till det försök till rekonstruktion av händelseloppet, som utgör inledning till denna skrift.

Vid samma tillfälle vittnade den år 1719 ur rysk fångenskap frigivne båtsmannen Mats Loo om hur en bonde från Norr-Harg vid namn Matts Ersson "bydt sig thjerifrån til Wärblingsö och i wederlag fått en holme, Bergmansholmen kallad, men som en jern grufwa på Wärblingsö ägor upptagits, och sådant warit Matts Ersson emot, så hade han bydt bort Wärblingsö, för ett hemman i Öster Twärnö, och erhållit Sundsskjär, men försålt Bergmans holmen till ägaren af Ländsö för en skiäppa full med penningar..." Dokumentet är särskilt intressant då det belyser hur fakta kan förvanskas

när de muntligt förs vidare genom flera led. Enligt den nutida muntliga traditionen bytte en bonde från Öster Tvärnoby på sin tid till sig Sundskär mot en skuta. Att en skeppa och ett skepp inte är riktigt samma sak är lätt att förstå men ger oss samtidigt en tankeställare inför äktheten av muntliga vittnesmål.

I den avkunnade domen anmodades Pousette och Erik Ersson att hos Landshövding Carl Broman ansöka om att lantmäteriet skulle upprätta ny karta över de omtvistade fiskegränserna.

En sådan ansökan tycks också ha gjorts men synes icke ha givit resultat. Däremot kan vi av Domboken från lagtima hösttinget 1791 se att tvisten om fiskevattnen vid denna tidpunkt ännu icke lösts. "Högvälborne Herr Baron Överhovstallmästare och Commendör av Kongl. Wasa Orden med Stora Korset Carl Oxenstierna" hade instämt Värblingsbönderna Erik Ersson och dennes bror Jan Ersson för att de oaktat flera tillsägelser och förbud upplästa i predikstolen icke kunnat avhållas från obehörig notdragning och fiske på säteriägarens fiskevatten. Svarandena hade å sin sida uttagit stämning å motparten. De förklarade att de ej utsträckt fisket längre än de hade rätt till och yrkade att de gränser som av ålder brukats, skulle fastställas av häradsrätten och att svarandenas kostnader i samband med rättegången skulle gottgöras dem.

Bröderna Ersson ansåg att fiskegränsen mellan Harg och Värblingsö ännu icke blivit ändrad och fastställd. Dessutom gällde gränsdragningen också för deras granne, Raphael Pousettes dotter och måg Isac Hübinette, som de också ansåg vara part i målet. Om familjen Hübinettes ursprung och öden hänvisas till avsnittet Södergården.

Rättegången uppsköts till nästa ting i mars 1792, då även Isac Hübinette var närvarande. Denne försäkrade att han eller hans folk aldrig fiskat på olovligt vatten, att han aldrig fått någon tillsägelse om olovligt fiske. Han uppfordrade käranden att uppvisa laglig karta med godkända fiskegränser. För honom spelade de olika fiskeplatserna ingen roll och han skulle utan knot hålla sig inom de gränser, som kunde bevisas vara fastställda. Han yrkade ersättning med två riksdaler specie för tidsspillan och rättegångskostnad.

Oxenstiernas ombud, bruksinspektoren Rydberg, hänvisade till den år 1764 fastställda kartan med rågångarna mellan Värblingsö och angränsande fastigheter. Denna hade utan tvi-

vel framtagits med anledning av domslutet 1759. Däremot hade arbetet inte omfattat den precisering av fiskegränserna, som Lantmäteriet enligt domen skulle utföra. Innan denna förrättning var gjord och godkänd ansåg sig svarandena icke kunna fällas för överträdelse. Det visade sig också att Värblingsbönderna aldrig varit kallade att närvara vid 1764 års prövning av rågången och inte heller i vederbörlig ordning informerats om dess fastställelse.

Inspektör Rydberg återtog slutligen sin anmälan och parterna enades om att fisket kunde bedrivas som förut intill dess Lantmäteriet fått fram en ny preciserad och i laga ordning godkänd karta.

Processen hade fortgått vid Frösåkers Häradsrätt under mer än 32 år och resulterat i en samling protokoll om 74 handskrivna foliosidor.

Under denna tidsperiod värvades många yrkesskickliga val-loner till den svenska gruvnäringen och de kom att få stor betydelse för den industriella utvecklingen.

Med hjälp från Sällskapet Vallonättlingar har det varit möjligt att följa släkten Pousette från slutet av 1500-talet till början av 1600-talet.

Godefroid Poncet, född omkring år 1600, var den första. Han värvades som smältmästare "ett år" genom kontrakt i Liège 13/4 1627. Förhandlingarna hade påbörjats redan året dessförinnan och ett penningförskott hade lämnats mot skuldförbindelse. Ännu efter 23 år var skulden oreglerad, varför Godefroid instämdes till Frösåkers häradsrätt. Under åren 1629 - 1638 arbetade han vid Löfsta Bruk, åren 1640 - 1649 i Forsmark och från 1651 i Gimo.

Godefroids tredje barn var sonen Noe. Här är beläggen inte fullständiga, men allt talar för att uppgiften är riktig.

Noe Pousette, född 1622, arbetade som smältare och mjölnare vid Österby åren 1648 - 1685. Han gifte sig före 1648 med Maria Chevet. Maria och Noe fick fyra barn, av vilka vi följer den andra sonen Raphaels vidare öden. Noes eftermäle som smältare var att "han der till icke synnerligen duglig varit" varför han istället fick fungera som mjölnare. Maria dog 1697 och Noe 1703, 81 år gammal.

Rafael Pousett (d.ä.) föddes 1648 i Österby Bruk. Han gifte

sig 1678 med Anna Pira och fick med henne 6 söner och 3 döttrar. De flyttade 1696 till Löfsta Bruk, "hwarest han warit fördt ett wackert lefwerne". Rafael dog 1703 och hans hustru 1730. I urkunderna kan vi läsa att Anna Pira "haft 9 st barn, 8 lefwa alla wähl optuchtade och efter sitt stånd til helsa komna".

Colas Pouset, född 1681 i Österby Bruk. Han verkade som byggmästare och gifte sig 1708 med Catharina Bovin. De fick tillsammans 10 barn, av vilka vi tidigare gjort bekantskap med det andra i ordningen, **Raphael**, som blev byggmästare vid Hargs bruk och bl a skapare av den nya järnboden.

De oroliga tiderna före 30-åriga krigets utbrott gav anledning att förstärka den svenska krigsmakten. Den tekniska utvecklingen hade på kontinenten hunnit längre än i Sverige. Flintåsgeväret var hos oss fortfarande det förhärskande handeldvapnet medan de förväntade fienderna redan hunnit skaffa sig fjäderdrivna avfyrningsanordningar. En modernisering krävde god tillgång till järn och stål, men utbytet från de inhemska hyttorna var lågt.

Tillgången och kvaliteten på den inhemska järnmalmen var god. Det var nödvändigt att inhämta det försprång i kunskapen att omvandla malmen till smidbart järn som tyskar, fransmän och belgare skaffat sig. Det bästa sättet vore att få hit deras skickliga yrkesmän av alla kategorier för att lära upp svenska bergsmän. Gustaf II Adolf, som för sin krigföring behövde uppta stora lån utomlands, uppmanade också brukspatronerna om bistånd. Värvning av valloner pågick huvudsakligen under åren 1600 till 1655. Livligast var invandringen under åren 1620 - 1635. Det stora 30-åriga kriget hade börjat redan 1618. Det man främst sökte var hammarsmeder, masmästare, hyttarbetare, plåtsmeder, lod- och kanongjutare, men också skogshuggare, kolare, hjulmakare och hovslagare, företagare inte att förglömma.

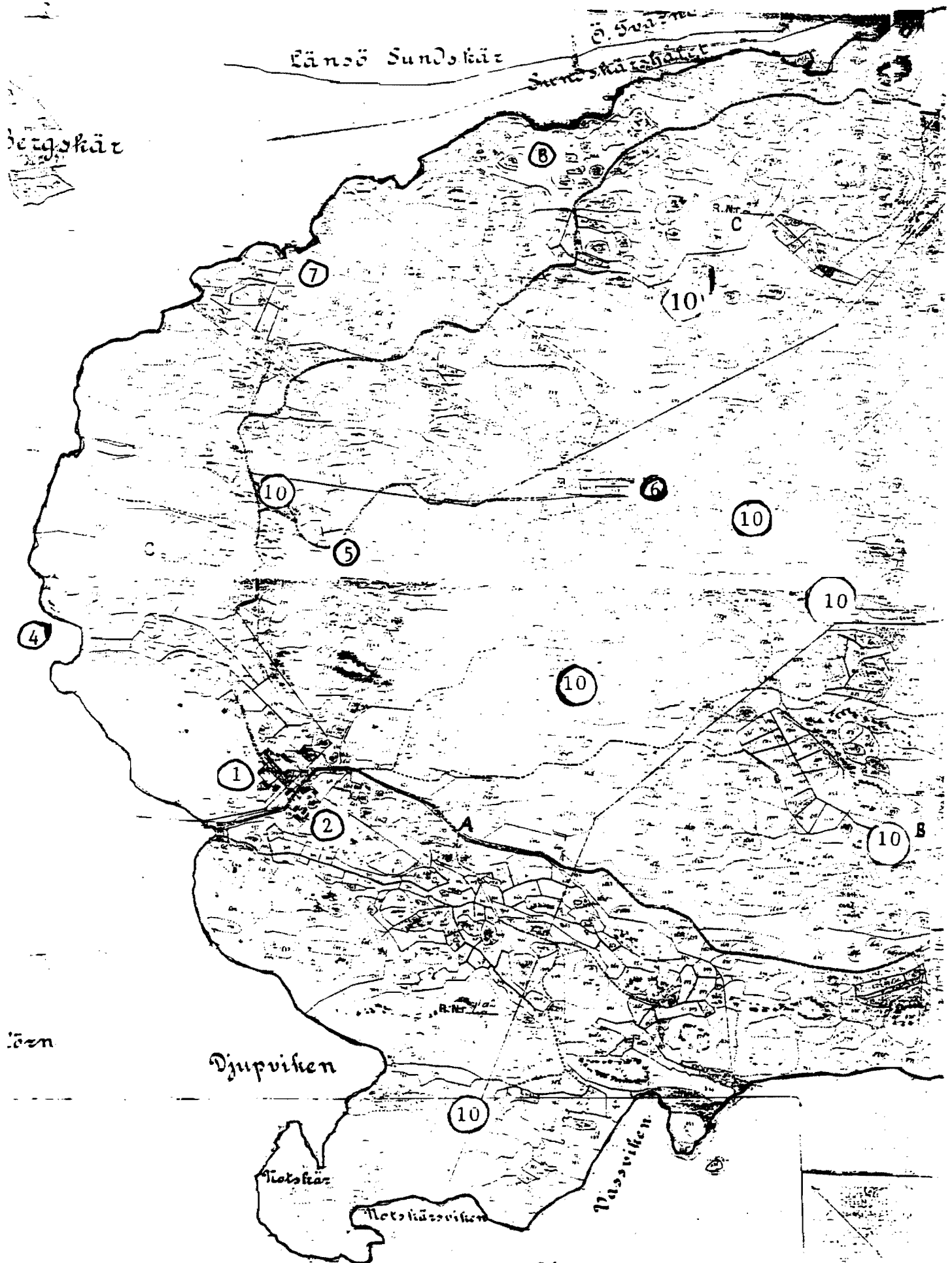
Men det fattades också nya friska idéer. I ett brev, troligen skrivet i Österby 1627 av Mathieu de Geer till Nicolas de Nivarlet i Durbui i Belgien, försöker han värva honom till Sverige. Som främling i vårt land behöver han varken betala mantalspenningar eller skatter. Betalningen är mycket god och man lever billigt här. Han föreslog Nicolas att ta sin gode vän och dennes bror med sig och att resa med första båt. De bör ta med sig en bössa av den nya sorten "så att vi kan göra andra efter den". Vidare en stor bila och en skarvyxa en såg att såga bräder med och en del andra verktyg.

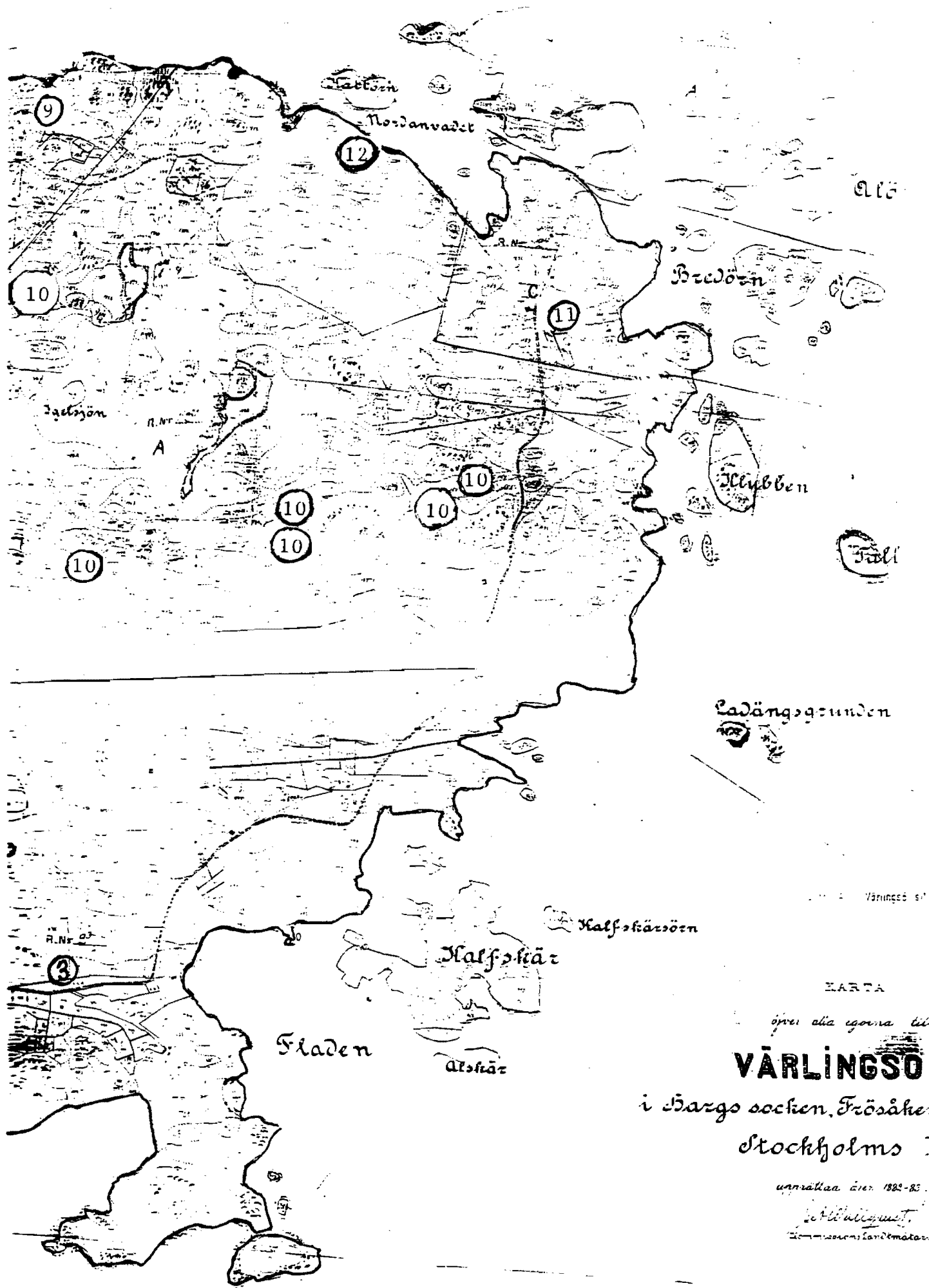
Arbetsstillfällena skulle inte saknas. De Geer behövde gott och väl ställa i ordning 10 smältugnar och upp till 8 masugnar. Dessutom behövdes det 2 kvarnar och 2 sågverk samt dessutom vapensmedjor och kollador. Han skulle också bli mycket glad om den gode vännen kunde få med sig ett par hjulmakare, ett dussin snickare med ett par goda mästare att leda arbetet. Ett dussin goda kolare och ett lämpligt antal skogshuggare var också välkomna. Restiden skulle bli kort. Endast 14 dagar skulle det ta från Liège till Österby.

Ett mindre antal valloner återvände till sina hemtrakter ganska snart på grund av vantrivsel med miljö och klimat. Huvuddelen stannade dock kvar och fick en god social ställning. Det var ganska vanligt att de efter 5 - 10 år flyttade till ett annat järnbruk. För den inhemska järnhanteringen i stort var detta av godo, då inte endast de ursprungliga kunskaperna utan också dess utveckling vid de nya arbetsplatserna kom hela den svenska järnhanteringen tillgodo. De Geers tankegångar om Österbys framtid var säkert giltiga även för övriga hyttor och smedjor.

Teckenförklaring till
Laga Skiftes karta 1883. Se nästa uppslag.

1. Värblingsö by - Norrgården
2. - Södergården
3. Luntegårde
4. Fagerviken, båtplats
5. Nyborg
6. Gruva - Värblingsö skärpa
7. Norrhägnaden
8. Sundet
9. Sundmanshagen
10. Kolmilor
11. Ängarna
12. Båtdraget

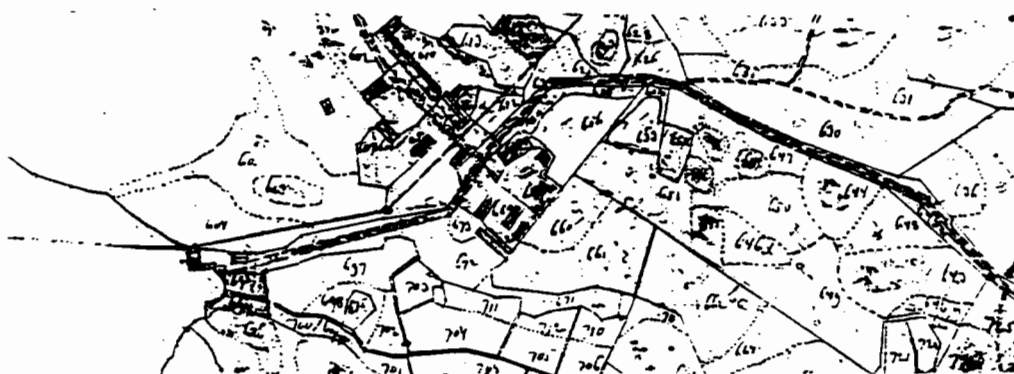

KARTA
öfver alla egarna till
VÄRLINGSÖ
i Särbo socken, Frösåker
Stockholms län

upprättad åren 1882-83.
H. H. H. H. H.
H. H. H. H. H.

BEBYGGARNA PÅ VÄRLINGSÖ

VÄRLINGSÖ BY

Värblingsö by är belägen på västra delen av ön. Det var troligen där som det enligt jordeböckerna från mitten av 1500-talet fanns ett Skattehemman på 1/2 mtl och ett Frälsehemman på 1 mtl. I avsnittet "Värblingsö stiger ur havets djup" finns utdrag ur dessa jordeböcker från mitten av 1500-talet till mitten av 1700-talet.

I dag finns i byn två gårdar, SÖDERGÅRDEN och NORRGÅRDEN. Enligt 1741 års karta fanns där 4 gårdar. Den nordligaste gården revs så sent som 1947.

Vid stranden nordväst om byn, vid det s k Fagervik, har det legat en gistvall i äldre tider. Man kan nu endast iakttaga tre stensträngar, en husgrund och en sentida kajplats.

SÖDERGÅRDEN

Från och med Raphael Pousetts förvärv 1749 av 3/4 mantal Södergården har vi med hjälp av bevarade kyrkoarkivalier möjlighet att närmare följa ägare- och familjeförhållandena på Södergården.

Raphael bytte till sig hemmanet från E Oxenstierna emot årlig ränta i kol samt en gruva på Börstils by ägor. Han var gift med Catharina Mineur, född 1717. De hade nio barn, av vilka döttrarna Anna Maria född 1741 och Margareta Magdalena född 1754 stannade som gifta en tid på Värblingsö.

Raphael var byggmästare vid Hargs bruk och hade där sin

bostad. Som framgår av jordeböckerna brukade Erik Stef-fensson, född 1740 och hans hustru Brita Andersdotter, går-den fram till 1787 då två av Raphael och Catharinas döttrar, Anna-Maria och Margareta Magdalena övertog.

Margareta Magdalena hade efter giftemålet 1778 med Skepparen Gabriel Dahlman, född 1742, övertagit 1/3 av hemmanet. De fick sju barn. Efter Raphaels död 1760 flyttade änkan Catharina från bostaden vid Harg till Värblingsö by där hon bodde tillsammans med dottern Margareta Magdalena och hennes man till sin död 1776. Familjen flyttade 1796 från Värblingsö till Östhammar.

Anna-Maria och hennes man byggmästare Isac Hubinette, född 1734, hade också förvärvat besittningsrätten till 1/3 av hemmanet.

De fick under åren 1761-1777 barnen:

Anna Carin, född 1761 Gift år 1784 med Anders Ersson/
Westerlund.

Eva Lena, född 1773 Gift år 1795 med Erik Persson.

Johan (Jan)

Isac, född 1777 Omyndig vid faderns död.

Eva Lenas make Eric Persson föddes 1768 i Järsö by i Edebo socken, där hans anfäder varit bosatta under åtminstone de senaste fem generationerna, dvs från början av 1600-talet.

Eva Lena och Eric kände att de i början av 1790-talet nått mogen ålder för att bilda eget. 1795 upprättade därför Anna Maria ett salubrev mellan sig, Eva Lena och hennes man för Ett Åttondels Mantal Skatte Frälse mot betingade "Tre Hundrade Fem Riksdaler Tjugofem skillingar Åtta rundstycken i Riksens Ständers Riksgälds Contours Credit sedlar". Eva Lena fick också ersätta systemen med 153 Riksdaler, 30 skillingar och 2 rundstycken. Fastedom, dvs nu benämnd lagfart, beviljades på vårtinget med Frösåkers häradsrätt år 1798. Samma år dog Anna Maria i vattusot, 57 år gammal.

Isac Hübinette lämnade vid sin död 1795 inte någon för-mögenhet i penningar efter sig. Utan några skulder och med ett enligt bouppteckningen välförsett hem torde familjen dock ha fört en relativt bekymmerslös tillvaro. För oss, som upplevt de senaste 50 årens dramatiska penningvärdeför-sämring, är det svårt att göra en rättvis jämförelse mellan priserna då och nu. Bara ett par exempel: Värblingsö-hemmanet om 3/4 mantal Skatte Frälse "med tarvelig

åbyggnad " värderades i bouppteckningen till 120 Daler och en guldring om 3/4 karat till 1 Daler och 32 skilling.

Ändå är bouppteckningen efter Isac mycket intressant. Kanske inte vad beträffar boets behållning i penningvärde räknat. Däremot ger den en god inblick i levnadsförhållandena på den tiden.

Föremål av tenn var en statussymbol bland öborna under 1700-talet. Dödsboet redovisade därav två ljusstakar, ett stop och ett halft dussin skedar. Under 1800-talet övertog silverföremålen denna roll.

Kopparkärlen hade tidigare varit den lyx man gärna ville unna sig. I och med att dessa blev allt vanligare övergick de till att bli praktiska nyttoföremål, som ersatte järnet.

De stora kärlen tillverkades dock fortfarande av gjutjärn och de förekom i mycket varierande storlekar. Grytor fanns rymmande 5, 8, 16 och 52 liter. Säkerligen inga lätta saker att handskas med. Där fanns också en mindre och en större stekpanna. Den större brukade vid den tiden vila på ett fotunderrede och gick att svänga runt på en axel i mitten för att få värmen från den öppna härden jämnt fördelad. Sådana stekpannor började användas redan under 1600-talet.

Porslinet hade under 1700-talet börjat göra sitt intåg i hemmen i Roslagen. Anna Maria kände sig säkert stolt över sina 2 1/2 dussin tallrikar. Dessutom hade hon ett stort och fyra något mindre porslinsfat samt en skål. Men värdefullare än allt porslin tillsammantaget var dock en liten spegel.

Några matbestick utöver tennskedarna fanns inte, men det var kanske inte så konstigt. Vid kalas tog gästerna vanligtvis med sig sina egna bestick, varför det gällde att ha dem väl märkta. Inte heller fanns där upptagna några glas eller tillbringare. Förmodligen fick dryckesstopet vandra laget runt. Och till vardags hade var och en sin träsked som hade sin bestämda plats i hyllan eller skåpet när den inte användes. Hur ofta den diskades vet vi inte.

En uppräknings av övriga träföremål i hemmet skulle bli en alltför lång lista. Där fanns såar, tinor, tunnor, halvtunnor, åttingar, ämbar, bunkar, byttor, baktråg, slevar, trattar m m., tillsammans nära 50-talet. Men också dragkvarnar, skrin och brödkavel fanns medtagna.

Bra rustad var man också för att ta till vara vad jorden gav. Femton liar hängde på sina pinnar i ladan och med två slipstenar försökte man ge dem den rätta skärpan. Fyra lövharvar av järn är noterade men några räfsor av trä fanns däremot underligt nog inte upptagna. Inte heller tycktes man behöva några vagnar på ön.

Av kör- och åkerbruksredskap upptogs fyra par järnskodda kälkar och fyra årder med billar. Däremot inga harvar för att bereda jorden före sådd.

Djurhållningen bestod av:

- 3 hästar, samtliga ston
- 5 kor, samtliga namngivna, t ex Blomma, Bleka osv
- 2 kvigor
- 1 tjur
- 6 kalvar
- 10 får, varav fyra unga
- 4 suggor, varav två unga

Av fiskeutrustning uppgavs tolv notar, bättre och sämre, en gammal båt, 1/3-del i en strömmingsnotbåt.

Till förberedelse för den saliga hädanfärden fanns i hemmet bibel, psalmbok och postilla.

Med utgångspunkt från vår nuvarande boendestandard är det svårt att förstå hur och var man vederkvickte sin kropp med stärkande nattvila. Där fanns bara en målad och en omålad soffa. Man var mycket noga med att skilja på detta och de målade möblerna värderades oftast till det dubbla priset. Där fanns två bord och elva stolar, men när familjen var som störst hade ändå inte alla en sittplats. Hur sängplatserna fördelades är en gåta. Förmodligen fick golv och bänkar hårbärgera flera familjemedlemmar. Dunbolster fanns till de bägge sängarna, men flertalet fick nog vila på halm. Sju täcken och två ryor fanns, men endast ett lakan, förmodligen för tillfälliga gäster eller som svepning vid bråd död. Enligt sannfärdiga uppgiftslämnare var det inte ovanligt att husturna på den tiden, för säkerhets skull, tog med sig ett lakan vid kalas och andra festligheter, där slagsmål kunde befaras.

Med denna kortfattade summering av Isac Hübinettes jordiska kvarlåtenskap kan vi i fantasin säkert göra oss en föreställning om familjens liv och leverna och den miljö de levde i för exakt 200 år sedan.

Han hade helt säkert i unga år arbetat med bygghandverkarverksamhet vid Harg men efter giftermålet 1760 med Anna Maria Pouset bosatte sig makarna i Gimo där Isac arbetade som bygghandverkmästare. Omkring år 1770 flyttade familjen med dottern Anna Maria, född 1741, till Uppsala, även där som bygghandverkmästare. Där föddes 1773 Eva Helena samt 1777 Johan Isac. I slutet av 1700-talet flyttade familjen till Hässelby gård i Tuna socken där Isac blev mjölnare vid Ösby gård. Efter cirka fem år återvände han med familjen till hemmanet på Värblingsö.

Också Isac hade sina rötter i biskopsfurstendömet Liège. Befolkningen i detta område under fransk överhöghet hade börjat opponera sig mot den katolska förkunnelsens avarter och den spanske kungens strävan att "knyta folket fastare i katolicismens tvång". Innevånarna var frihetsälskande och började i ökande antal söka sig till reformerta länder. Det gick så långt att Louis de Geer med sin familj vid ett tillfälle måste fly i en torvlastad pråm till Rotterdam.

De Geer ägde bl a de uppländska bruken Österby, Gimo, Lövsta och Forsmark, som välkomnade de invandrande valbonerna. Han hade många goda kontakter i Liège och av bevarade brev framgår hur han försöker handplocka önskade yrkesmän. Han ber sina kontaktmän försöka övertala namngivna personer med önskade kunskaper att ta arbete i Sverige under i regel minst tre år. Fri hit- och hemresa garanterades och lönen ansågs vara god. Många av invandrarna sökte sig efter några år till något annat bruk.

Isack Hübinettes farfars farfar var en av dem. Hans namn var Amon Hübinette, född cirka 1595 och kom år 1630 till Lövsta Bruk. Han tog 1632 anställning som smältarmästare vid Österby Bruk och flyttade på 1650-talet till Gimo, där han också slutade sina dagar.

Sonen Johan (Jan) Hübinette föddes omkring 1626 medan föräldrarna ännu var kvar vid Lövsta. Under åren 1649 - 1654 arbetade han vid Österby Bruk som smältardräng. Han gifte sig c:a 1650 med Jeanne Bodou och återvände till Lövsta där han först arbetade som hjulmakare och därefter som kolare. Han dog 1687.

Johan fick i sitt äktenskap med Johanna Bodeou på 1660-talet sonen Jacob Hübinette, som c:a 1691 gifte sig med Jeanne Qudart. Han fortsatte i faderns yrke på Lövsta till sin död 1714.

Jacobs och Jeannes första barn Johan föddes 1692 och gifte sig 1716 med Anna Lönnbom/Andersdotter som 1734 fick sonen Isac. Som tidigare nämnts verkade Isac som byggmästare på olika orter och mot slutet som mjölnare innan han i slutet av 1770-talet flyttade tillbaka till Värblingsö där han bodde till sin död 1795.

Förmodligen trivdes Anna Carin Hübinette och Anders Ersson inte riktigt bra på Värblingsö. I mars 1801 behandlade Frösåkers Häradsrätt deras överenskommelse om att byta bort sitt 3/8 mantal Skatte Frälse "med hus och jord, åker och äng, skog och mark, fiske och fiskevatten, qwarn och qwarnställe" i Värblingsö by med bonden Jan Persson, född 1773 i Ekeby socken och hans hustru Anna Andersdotter, född 1770. Anna Carin och Anders skulle istället överta 1/2 mantal Krono Skatte = 3 1/3 öresland i Hånsta samt en vängåva om 211 Riksdaler, 5 skilling och 4 rundstycken Riksgäldsmünt. Tillträde skulle ske i mars 1801, alltså i god tid före vårbruket.

Dottern Eva Lena Hübinette och hennes make Erik Persson bytte sitt 1/8 mtl på Värblingsö med A Oxenstierna och erhöll i stället Nyckelbol. Denna gård har stannat i släktens ägo och brukas idag av femte generationen efter Erik Persson och Eva Lena Hübinette. Enligt bytesbrevet, som upprättades med Erik, fanns bland förmånerna viss kvantitet husbehovsvirke från Bruket. Denna rätt kvarstår än idag.

Tydligt motsvarade det tillbytta hemmanet på Värblingsö inte heller de nya ägarnas förväntningar. Tvist hade uppstått mellan Jan Persson och hans granne beträffande delning av gårdstomten, hjälp med huggning och hemforsling av timmer samt uppförande av ett bostads- och fähus.

Häradsrätten fann skäligt att kalla parterna och även den tidigare ägaren Isac Hübinette till nästa ting i mars 1792.

Rätten dömde till förlikning med skyldighet för Erik Persson och Axel Oxenstierna att gemensamt utbetala 33 Riksdaler 16 skillingar Riksgälds sedlar till Jan Persson. Vidare uppdrogs åt lantmäteriet att fastställa gräns mellan gårdstomterna. Erik Persson överklagade visserligen förlikningen men detta föranledde ingen åtgärd, då anmälan hade gjorts för sent.

År 1806 kom grannarna överens om att justera fördelningen av skogen i sydöstra delen av ön mot ängen Lunte.

Efter 8 års stridigheter nåddes en slutgiltig överenskommelse vid hösttinget 1813. Axel Oxenstierna fick då begärd lagfart (fasta) på 1/8 mantal Frälse, som han bytt till sig från Jan Persson och dennes hustru Anna Andersdotter. Dessa hade istället "som surrogat" fått nyttjanderätten till torpet Brändarn, värderat till 150 Riksdaler Banco. Samtidigt reglerades den förre ägarens inteckningar i Värblingsöhemmanet.

Hargs Bruk, som nu ägde hela Södergården, arrenderade ut gården, först till Anders Mattsson född 1776 i Edebo socken. Han hade 1799 gift sig med den två år yngre Anna Andersdotter och fick med henne tre söner och en dotter Anna Stina under åren 1799 - 1808. Anders dog i frossa 74 år gammal. Hustrun hade gått bort 17 år tidigare. Efter husförhörslängderna att döma hade familjen under vistelsen på Värblingsö aldrig besökt någon gudstjänst i Hargs kyrka.

Yngsta barnet, dottern Anna Stina Andersdotter, född 1802, gifte sig 1829 med drängen Jan Ersson från Börstils socken. De fick under åren 1829 - 1847 åtta barn. Det första barnet, Anna Catharina dog 1831, samma år hon föddes. Andra dottern föddes året därpå, men dog i smittkoppor följande år. De övriga klarade sig igenom barndomsåren. Jan med familj flyttade år 1848 till Börstil.

Vid den tiden arbetade drängen Gustaf Mattsson hos Jan Ersson på Södergården. Han hade tidigare tjänat hos bonden Per Persson i Sanda på fastlandet men hade inte fått ut sin lön för 1848. Då påminnelser inte hjälpte måste han vända sig till häradsrätten. Dom avkunnades den 5 maj 1850.

Paragraf 93 i domboken lyder:

" S.D. Då nu till förnyad handläggning uppropades det, af orsak Domboken för den 12 sistlidne februari närmare utvisar, till detta ting uppskjutne mål emellan Drängen Gustaf Mattsson i Värblingsö, i ena, samt Bonden, unge Per Persson i Sanda, å andra sidan, angående den förres yrkande att utfå innestående lön för 1848, fjorton riksdaler Riksgäldssedlar, ett par stöflar, två par skor och en ylleväst, inställde sig Gustaf Mattsson genom befullmäktigat ombud, Nämndemannen Jan Ersson i Wester Tvärnö, men Per Persson kom personligen tillstädes dervid, att sedan parterna en stund med hvarandra tvistat, Per Persson åtog sig att till Gustaf Mattsson utgifva ovanstående fjorton Riksdaler, ett par stöflar eller dess värde 7 Rd 24/./, 2 par skor, uppskattade till 2 Rd paret, samt en ylleväst efter 1 Rd. allt i Riksgälds-

mynt beräknadt, samt att härförutom med 2 Rd Bco Gustaf Mattssons rättegångskostnad ersätta, och lät Härads Rätten härvid jemväl för sin del bero. ”

Domslutet ger en god bild av levnadsförhållandena på den tiden. Knappt 1/2 Riksdaler Banco per månad var allt vad Gustaf kunde unna sig av livets goda, inklusive övriga kläder. Riksgäldsmyntets värde beräknades till 2/3 av Riksdaler Banco. Något sparande för kommande familjebildning torde det knappast ha räckt till. När domen avkunnades hade Gustav redan flyttat till Börstils socken med förhoppningsvis bättre utkomstmöjligheter.

Jan Ersson med familj flyttade till Börstil i mars 1848. Ny arrendator blev Erik Persson som kom från hemmanet Kråkmöte söder om Hargs kyrka. Han föddes 1794 och hade 1819 gift sig med den tre år yngre Anna Matsdotter. De fick under åren 1823 till 1832 fem barn, av vilka den andra sonen Per, född 1827, efter faderns död 1859, övertog arrendet.

Vid vintertinget 1851 var ovannämnde Gustaf Mattsson med flera personer från Värblingsö instämnda till Frösåkers häradsrätt, denna gång såsom svarande. Där förekom så många ”dråpliga ” inlägg att ett referat därifrån kan vara berättigat.

Då handlingen är omfattande får den bifogas som bilaga. (Se bilaga 1)

När vi är inne på ämnet förtäring kan det vara värt att bläddra litet längre i Domboken för 1851 och till den 12 november. Häradsrätten kungjorde där ”gällande taxa för resande på Gästgifvargårdar inom Frösåkers Härad ”.

	<u>Skillingar</u>	<u>Rundstycken</u>
Nattkvarter, med uppassning av 1 person	16	
En eldbrasa	1	4
En portion husmanskost	10	
En måltid bestående af 3ne rätter husmanskost med en jungfru brännvin		
för varje person	24	
En kaka spisbröd	1	8

En kanna öl	ca 2,6 liter	8	
En jungfru brännvin	8,2 cl	1	8
En kanna svagdricka		2	8
Ett stop kokande mjölk med salt	1,3 liter	4	
Ett halvt tjog ägg med salt		10	
Ett lispund godt hårdvallshö	8.5 kg	16	
En kärfve halm om ett lispund		12	
En kappe hafre	4,6 liter	8	
En kopp caffe med grädde och socker		2	

Vid fångtransporter gällde följande ranson per dag:
En kaka bröd, en halv sill, ett stop potatis eller 1/2 stop soppa.

Per Ersson, född 1827, övertog 1859 arrendet efter sin far Erik Persson. Han gifte sig 1854 med Stina Carin Sandin, född 1830 i Hökhuvud. De fick tillsammans åtta barn av vilka den andre, Per (Petter), född 1857, vid faderns död 1874 övertog gårdens skötsel. Han gifte sig 1880 med den två år yngre Anna Greta Carlsdotter från Svinnö i Harg socken.

Petter, eller Pell-Perso, som han vanligen kallades, var företagsam och initiativrik och hans hustru Anna likaså och dessutom allmänt omtyckta. Liksom så många Värmlingsöbor före dem ville de gärna sätta sina bopålar på någon av de större öarna med bättre förutsättningar för sin näring. Tillfället kom 1894, då familjen köpte Södergården i Öster Tvärnö.

De fick under åren 1880-1905 elva döttrar och fyra söner. De länge efterlängtade sönerna dog i unga år. Sonen Magnus Enoc kom till världen året innan de flyttade. En februaridag 1904 drunknade han, elva år gammal, vid en skridskofärd tillsammans med en kamrat. De andra tre söner dog innan de blev 2 1/2 år gamla. För Anna var barnafödandet tydligen inget större problem. Det berättas att när en av de sista döttrarna väntades var Anna fullt upptagen med potatisskörden.

Per Perssons
hustru Anna

Hon kände att stunden snart var inne, fyllde potatissäcken och bar den på ryggen hem till potatiskällaren. Strax därefter hade ytterligare en dotter sett dagens ljus.

Pell-Pers och Anna-Gretas fjärde dotter föddes 1884 och fick vid dopet namnet Emelia. Att bereda meningsfull sysselsättning för nio kvinnor på hemmanet var svårt, varför Emelia vid unga år sökte sig till Stockholm, där hon fick anställning som servetris på en restaurang.

Emelias liv och leverne hade utan tvivel hamnat i glömskans dunkel om inte sondottern Elisabeth blivit intresserad av att forska i sina förfäders historia. Hon hade spårat sin farmors far, Petter Persson, Pell-Perso vanligen kallad, till Tvärnö och Värblingsö. I förhoppning om att författarna till denna skrift kunde ge några ledtrådar, önskade hon få kontakt med oss. Mötet blev smått dramatiskt. I bilen, som svängde upp på vår gårdsplan fanns tre personer, Elisabeth själv hennes far och dottern Aurora. Fadern presenterade sig först - Nils Persson. En fläkt av ödets ironi. Den förste nybyggaren på Södergården i Värblingsö by 450 år tidigare var, enligt Gustaf Wasas första jordebok år 1540, en man med samma namn, men med förnamnet stavat med dubbelt s.

Gästerna fick tillfälle att besöka både Södergården på Tvärnö och Pell-Persos och hans förfäders hemman på Värblingsö med samma namn, där bl a den bevarade huvudbyggnaden i stort sett bibehållits i sitt ursprungliga skick från slutet av 1700-talet. Det blev ett minnesvärt möte mellan drömgestalter ur det förgångna och tre generationer från vår egen tid.

Gamla husgrunder och förfallna brunnar gav fantasin näring. Små steniga åkerlappar med högt gräs och med inslag av Roslagens färgrika blomsterprakt låg obrukade. Längre tillbaka hade t o m dikesrenarna slagits och praktiskt taget varje grästuss tillvaratagits för vinterfoder till kreaturen. Byns åkrar hade sträckt sig ner mot fjärden och lämnat god utsikt mot Hargs Bruk. Nu stod där en kompakt mur av höga granar. Där i de grunda diken plockade förr barfotabarn med förtjusning läckra röda smultron, som trädde upp på långa grässtrån för att imponera på föräldrar och syskon. Idag finns där i halvmörkret bara torra, spretiga grankottar.

Allt var så underligt nära och riktigt, men på samma gång så fjärran och överkligt. Men för alla var det en förunderligt skön känsla att få trampa samma fotspår som sina anfäder

två hundra år tidigare.

LAGA SKIFTE år 1883

Samma år Pell-Persos far föddes, år 1827, utfärdades förordningen om laga skifte. En viss eftersläpning i lagarnas tillämpning har inte varit ovanlig på Roslagens öar och skiftesförordningen utgjorde inget undantag. Först femtiosex år efter ikraftträdandet och efter hot om böter blev frågan aktuell på Värblingsö.

Syftet med laga skiftet var att få de olika hemmanens ägor samlade så nära bebyggelsen som möjligt och helst i ett enda skifte. Detta innebar att den gamla bygemenskapen ofta måste brytas. Hemman med dåligt underhållna hus kom först ifråga vid utflyttning. Upprättade beskrivningar över de olika hemmanens byggnader har blivit ett utomordentligt värdefullt hjälpmedel för att få en inblick i levnadsförhållandena för över 100 år sedan.

Beskrivningen över No 1 Södergården, Värblingsö, 3/4 mantal, tillhörigt Hargs Bruk, lyder sålunda:

1. Manbyggnad under spillertak, inredd i stuga kök och kammare. 10,8 m lång, 7,5 m bred, 3,2 m hög. I hjälpligt skick.
2. Bod under spillertak. 6 m lång, 7,5 m bred, 2,5 hög. I hjälpligt skick.
3. Källare, välvd av slaggtegel, byggd under boden. I gott skick.
4. Brygghus under spillertak, brädfordrat på ena gaveln. 6 m lång, 6 m bred, 2,4 m hög. I hjälpligt skick.
5. Slöjdstuga och vedbod under spillertak. 7,2 m lång, 4,2 m bred, 2,4 m hög. I hjälpligt skick.
6. Fähus och lider under spåntak. 14,6 m lång, 6 m bred, 3 m hög. I hjälpligt skick.
7. Loge med 1 golv och lider under spillertak, 15,6 m lång, 6,8 m bred, 3 m hög.

8. Stall och lider under spillertak. 12,6 m lång, 6,2 m bred, 2,9 m hög. I hjälpligt skick.
9. Loge med ett golv under tak av halm och rör. 6,2 m lång, 6,2 m bred.
10. Hemlighus av stolpar och brädor.
11. Svinhus och fårhus under halmtak. 7,6 m lång, 4,6 m bred, 2,2 m hög.
12. Bastu under spillertak i gott skick.
13. Smedja under brådtak. I dåligt skick.
14. Sjöbod och båthus under spillertak. I gott skick.

25 meter från sjöboden låg bastun där linet torkades och skäktades.

På gården fanns på 1930-talet hos dåvarande arrendatorn Johansson också vedbod med drängstuga, vilken kallades "Byllan" och en tvättstuga med stor pannmur och en snickarbod.

I boningshusets östra del finns en märklig gammal stentrappa som leder upp till en bod i två etage.

Fårhus, hönshus, en stor lada plus ladugård och stall låg strax sydväst om boningshuset. 1925 byggdes en ny ladugård, senare kompletterad med ett präktigt sädesmagasin. Denna ladugård som nu också är riven, men vars cementgrund ännu finns kvar, låg något längre söderut än det tidigare fårhuset.

Vid Södergården fanns en mycket omfattande och fin fruktträdgård med alla sorters fruktträd såsom äpplen, päron, plommon och körsbär samt många bärbuskar.

År 1892 fick Södergården ny arrendator. Det var Karl Söderqvist, född 1863, som kom från grannön Fagerön eller Hunsarön, som den hette längre tillbaka. "Hunsa" ansågs inte vara språkligt tilltalande, varför ön efter ansökan fick byta namn. Att ön är värd sitt nya namn blir man efter ett besök lätt övertygad om. Däremot fick den angränsande viken be-

hålla sitt ursprungliga namn Hunsaren.

Karl Söderqvist gifte sig 1887 med Kristina Andersdotter, ett år yngre än Karl. De fick under åren 1888 - 1906 sex söner och tre döttrar. De flyttade 1922 till Järsö i Edebo.

Det femte barnet hette Verner och föddes 1894. 1921 gifte han sig med den två år yngre Elin Erika Eriksson från Järsö och de bosatte sig då på Tvärnö i huset bredvid skolan. Omkring 1925 flyttade de till Nyckelbol i Hargshamn. Huset på Tvärnö blev då Gustav Söderströms hem. 1928 flyttade de åter till Tvärnö och bosatte sig på Ekensberg. De fick två barn varav dottern Eva, gift med Torsten Persson, har behållit Ekensberg.

Henning Emanuel Pettersson, född 1880 på Singö, övertog 1923 arrendet av Södergården tillsammans med sin hustru Engla Viktoria, född 1885, som växte upp hos Brita Charlotta och Ferdinand Lundqvist i Sundhagen på Värblingsö. Engla var systerdotter till Brita Charlotta. Henning och Engla hade fyra barn Astrid, Helge, Dorit och Sally. 1927 flyttade de till Sandvik på Tvärnö. 1940 sålde de Sandvik och flyttade till Öregrund. Henning dog 1967 och Engla 1976.

Dottern Astrid berättade (1995) att en söndag varje höst kom Baron Beck-Friis tillsammans med sina gäster ut till Värblingsö för att jaga. Då fick arrendatorn på Södergården upplåta och duka sitt hem för middag. Maten hade gästerna med sig.

Det blev åter ny arrendator 1927, den här gången Oscar Johansson, och hans hustru Otilia (Tilan). Efter elva år, i mars 1938, flyttade de med sin tre barn Karl-Erik, Kerstin och Lars från Värblingsö till Snesslingekulla.

Signild Backström född och uppvuxen på Norrgården berättar att hon som barn ofta var vid Södergården bl a då hennes far Oscar Mattsson hjälpte till med höbärgningen. Södergårdens många kor gick på bete på skogen och vi barn fick ofta vara med och hämta hem korna, ibland ända från andra sidan Värblingsö.

Mest spännande var det säger Signild, när Johanssons slaktade den snälla hästen Putte, som sedan hängdes upp i ett träd. Vi barn tyckte det kändes svårt att mista honom, trots att det fanns flera hästar på gården. När det slaktades oxar och nackades tuppar, hönor och alla "surhöns" som bara

ville ligga på ägg, var det alltid lika spännande.

Den siste bofasta arrendatorn på Södergården blev Halvar Svensson född 1910, som i oktober 1938 kom till Värblingsö från Brottbys i Stockholms närhet. Hustrun Rut, född 1900, var dotter till Erik och Maria Pettersson vid Luntegårde. Rut hade en dotter Jonny Ingeborg som växte upp hos sina morföräldrar på Luntegårde.

Halvar och Rut fick sex barn, Sonja, Svea, Sigrid, Sixten, Stig och Solveig. Familjen Svensson flyttade från Värblingsö 1947. Därefter skötte Hargs bruk gården och åkrarna.

De sista som arrenderade slåttern vid Värblingsö by, några år i mitten på 1950-talet, var Ture Eriksson i Väster Tvärnö tillsammans med Oscar Mattsson på Norrhägnaden. Oscar Mattsson var född och uppvuxen på Norrgården.

Numera är de flesta av de tidigare så vackra och väl bevarade åkrarna skogbevuxna.

Mellan åren 1948 - 1955 stod Södergården öde. Den användes då endast som bostad tidvis åt skogsarbetare.

Åren 1955 - 1990 hyrdes Södergården av Rut och Bertil Boman Östhammar, dels som fritidsbostad men främst som jaktstuga under höstens älgjakter.

I början på 1900-talet reparerades gården vad gällde tak, ytterväggar etc.

Södergården är sedan 1995 uthyrd till fritidsboende.

NORRGÅRDEN

Huvudbyggnaden på Norrgården

Kortet taget 1983
med Torborg Pettersson gift Jansson och
Signild Mattsson gift Backström i förgrunden

I vinkel med huvudbyggnaden låg detta hus, s k Brygghuset.
som var betydligt större, innehållande bostad på två rum och
kök samt förstuga. Dessutom brygghus med bakugn samt ett
brygghus för slakt, stor matbod och vedbod med snickarbod.

I förgrunden ser man Mats Andersson med hustru Eva
Kristina Andersdotter. Eva Kristina är född på Norrgården
och gifte sig 1881 med Mats Andersson.

Med bevarade originaldokument kan vi fortlöpande följa ägarna till Norrgården och deras familjeliv från början av 1700-talet fram till våra dagar.

Från skiftebrev daterat 26 oktober 1756 och underskrivet den 28 december samma år mellan ägaren till Hargs Bruk, Baron Eric Oxenstierna och Frälsebonden Erik Ersson i Malsätra by i Hargs socken framgår:

Att Baron Oxenstierna under skattemannarätt upplåtit 3/4 mantal på Wärlingsö med allt vad därtill hör, tillika med de ägor som dagsverkskarlarna Matts Loo och Eric Olofsson då innehade och skulle få bruka sin livstid ut, mot att

Eric Ersson till Herr Baron avstått sitt halva skattehemman i Malsätra By bestående av Tre öre Halv Penningeland och även 1/4 mantal i det Tio Penningeland som brodern Jan Ersson ägde i samma by, samt i utlagor (=ränta) årligen leverera 48 läster kol (ca 96 hektoliter) till Hargs Bruk. En liknande ränta fick även Södergårdens ägare Pousette betala. Dessutom fick Hargs Bruk rätt till fritt fiske på Wärlingsös vatten. Tydligt skulle Herr Baron också betala 300 daler Kopparmynt till Eric Ersson för de reparationer denne utfört i Malsätra.

Fasta (lagfart) beviljades efter det tredje uppbudet den 16 juni 1769.

Det kan som bakgrund till detta skifte vara intressant att följa mark- och ägostriden i Malsätra över just de ägor som Oxenstierna bytte mot hemmanet på Wärlingsö.

Enligt en dom i Häradsrätten i oktober 1749 angående detta ägoskifte tillerkändes skattebonden Eric Persson äganderätten till Sju öresland vid Västergården. Detta innebar att en del mark, 1 1/2 öretal, överfördes från Oxenstiernas ägor i Norrgården i Malsätra till Västergården. Man ansåg det bevisat att detta gällt enligt hävd och Jordeböcker sedan 200 år tillbaka i tiden. Några råmärken, som bestyrker detta, fanns emellertid inte. Efter överklagande fastställde Hovrätten domen 1752.

Eric Ersson hade troligtvis tre syskon, brodern Jan, systemen Maija vars arvedel Eric köpte 1754.

Det Eric sålde var sin halva del i Västergårdshemmanet. I köpet ingick också Jans ägor i Malsätra.

Eric Ersson var född 1713. Han flyttade från Malsätra till Värblingsö 1756 tillsammans med sin fem år yngre hustru Brita Persdotter som blev hela 92 år och dog 1810. Vid flytten till Värblingsö medföljde deras sex barn, varav en hade fötts utom äktenskapet, vilket enligt den tidens sed noga anmärktes i husförhörslängderna. Av senare dokument är bara fyra barn nämnda, sonen Erik född 1751, döttrarna Brita och Stina och sonen Johan (Jan) född 1761. Även Erics föräldrar tycks ha bott på gården.

Det var inte många jordiska ägodelar Brita lämnade efter sig vid sin hädanfärd. Med de lagansförmåner hon tillförsäkrat sig från barnen behövde hon heller inte mycket. En silver-sked, två tennfat, ett kokkärl, fat och skål och några träkar var allt hon ägde utöver sin svarta satinklänning. Alltsammans värderades till 5 Riksdaler och 40 skillingar Banco. Sedan prästen mottagit de fastställda avgifterna för likstol och bidrag till de fattiga återstod 1 daler som bidrag till att täcka begravningskostnaderna om 28 daler och 32 skillingar.

Eric Ersson d.ä. dog 1769, endast 56 år gammal.

Sonen Erik Ersson d.y. fick då överta hemmanet efter fadern. 1775, vid 24 års ålder, gifte han sig med den fem år yngre Cajsa Jansdotter och fick med henne nio barn, sju döttrar och två söner. De båda sönerna och två av döttrarna dog som barn.

Det var ganska vanligt med stora barnkullar på den tiden. Det var till en början en välkommen tillökning av rikets befolkning som hade minskat oroväckande under Karl XII:s krig på kontinenten. Men snart uppstod problem. De gamla byarna kunde inte styckas upp till hur små enheter som helst, dels av utrymmesskäl och dels för att så små hemman inte förmådde betala någon skatt. Kung och riksdag fick därför redan på den tiden arbetslöshetsproblem att kämpa emot. Det gick så långt att Adolph Friedrich år 1759 utfärdade ett kungligt brev till allmän efter rättelse. Detta återges här nedan. Som synes skiljer sig arbetsmetoder och argument åtskilligt från dagens arbetsmarknadspolitik.

Citat:

ADOLPH FRIEDRICH med Guds Nåde, Sveriges, Götes och Wendes Konung osv, Arvinge till Norge, samt Hertig till Schlesvig Hollstein, osv. göre veterligt huruledes oss är vor det förebragt det skola uti landsorten flera personer, gifta

som ogifta, tagit sig det orådet före, att varken sysselsätta sig med årlig tjänst eller lantbruk, utan tillbringa deras tid i lättja och fåfänga och när de äntligen tvungna av nöd till arbete, åtaga sig att göra dagsverken hos andra, utpressa de därför höga och uppstegrade arbetslöner, dem lantmannen för sitt trängande behovs skull, måste bekväma sig att betala. Dessutom skall ock av detta självsvåld den olägenhet härröra, att ryttare- och soldatlegorna blivit över all förmodan uppstegrade, till en ganska svår känning för rust- och rotehållare, som, enligt indelningsverket och knektkontrakten måste rekrytera den avgång, som vid regementena tima kan; och bliver således skadan för Riket dubbel av ett sådant olovligt självsvåld, i det både arbetare vid jordbruket och nödiga rekryter för krigsmakten fattas.

Alla Rikens och Samhällens välfärd fordrar att var och en, som där njuter beskydd, bör på något gott och nyttigt sätt bidraga till det allmännas väl och förkovran, och icke genom oseder eller egenvilligt förfarande, leva allmänheten mera till last än förmån; och som vår oupphörliga omsorg alltid har Rikets gemensamma bästa till ögonmärke, så hava vi nödigt ansett, att härigenom både allmänneligen betyga vårt miss-hag över sådana missbruk och egenvilligheter, som ovanberörda äro, vilka, vid närvarande tider, så mycket mindre äro att lida, som landet igenom Arméns utgång måste känna en stor saknad av många eljest arbetande händer, såsom och åtvärna alla, som det angå kan, att, utan tids utdräkt, avkläda sådant sitt självsvåld och antaga några nyttiga och lovliga näringsmedel, antingen meddelst verkligt jordbruk, eller ock årlig ordentlig tjänst hos någon husbonde. Skulle emot förmodan, denna Vår Nådiga påminnelse och varning icke göra hos vederbörande det intryck, som sig bör, så finna Vi ej annat råd och botemedel emot att för Riket i gemen så skadligt förfarande, än härmedes till dylika högst skadliga oordentligheters hämmande, förordna, att alla sådana ogifta personer, enär de efter nästkommande Michaeli mässodag av rust- och rotehållare eller värvare bliva hos vederbörande anmälda, böra träda uti Krigstjänst, men de, som gifte äro, vilja Vi lämna tid till nästa laga fardag, att söka hemmans bruk eller torpställens tillträdande, eller annat lag likmätigt näringsfång; men om de det underlåta, bör med dem, likmätigt nästberörda tid, på lika sätt förfaras. Börande deras inträde i Krigsmakten ingalunda anses såsom något straff utan allena såsom ett medel, att föranlåta dem på något sätt bli för Fäderneslandet nyttiga lemmar; vilket allt Vi till allmän efterrättelse härmed i nåder kungöra velat. Till yttermera visso hava Vi detta med Egen Hand nederkrivit och med vårt

Kongl. Sigill bekräfta låtit.
Stockholm i Råd-Kammaren den 3 Juli 1759.
ADOLPH FRIEDRICH
(slut på citat.)

Erik Ersson d.y. och hans hustru Cajsa hade idogt arbetat på hemmanet under snart 40 år. Detta belyses av ett dokument som berättar följande:

Efter vederbörlig inspektion fick Erik 1782 häradsrättens tillstånd att uppodla mossen kallad Klintmyran , belägen öster om byn, med en yta om 5 tunnland. Den mossen beskrevs som sumpig, oländig stening mark med oduglig blandskog. Efter utdikning och mycket kostsamt arbete skulle en åker på 1 tunnland (ca 500 kvadratmeter) kunna anläggas. Förmodligen den åker som på senare tid kallades Kärret.

Efter faderns död 1769 skiftades hemmanet om $\frac{3}{4}$ mantal mellan de fyra överlevande barnen. $\frac{1}{4}$ mtl tillföll vardera sönerna Erik och Johan (Jan) och således $\frac{1}{4}$ mtl till döttrarna Brita och Christina tillsammans, d v s $\frac{1}{8}$ var. På den tiden fick döttrarna hälften så mycket i arv som sina bröder.

Christina Ersdotter gifte sig senare med Per Jansson i Braxenbohl. Hon dog 1804 och efterlämnade då fem barn, två sönder och tre döttrar.

Den 12 oktober 1804 sålde Christinas fem barn sin mors arvedel, $\frac{1}{8}$ mtl, till morbrodern Erik för 399 Rd 42 sk 8 rst.

I juni 1788 gjordes ett Jordaskifte.

Eriks syster Brita var då gift med nämndemannen Anders Jansson i Kolarmora, vars syster Cajsa Jansdotter i sin tur var gift med Erik. Anders bytte då sin systers arv från Kolarmora om Tio Penningaland mot Eriks systers arv om $\frac{1}{8}$ mtl på Värblingsö. Erik ägde då enligt fastedom 1803 $\frac{3}{8}$ mtl på Värblingsö.

Familjerna Erik och Jan Erssons barn nådde så småningom mogen ålder, gifte sig och drömde om att skaffa sig egen torva att bruka. Att bryta ny jord på Värblingsö var inte lätt. De befintliga hemmanen på ön var inte stora men Hargs bruk gav många arbetstillfällen och öborna var därför inte i lika hög grad beroende av vad jorden gav, som annars var fallet.

Däremot var fisket en viktig och omstridd näringsgren, vilket framgår av tidigare beskrivna gränstvister. Se avsnittet VALLONER FRÅN LIÈGE.

Under de första åren på 1800-talet hade de båda bröderna Erik och Jan börjat tala om att den äldre brodern, enligt då gällande bördsrätt, skulle kunna överta den yngre broderns andel i hemmanet. Jan föreslog då att hans son Erik Jansson skulle genom börd få köpa hälften av den övertagna delen från Erik, vilket också både Erik och Erik Jansson accepterade.

Enligt tingsbeslut i Marka Gästgifvargård 7 november 1805 delades arvet av Norrgården så att Erik med bördsrätt löste ut Jans andel i hemmanet, d v s $1/4$ ($2/8$) dels mtl för 1315 Riksgälds sedlar, vilken summa då också inkluderade Jans två intecknade skulder på tillsammans 811 Rd. Jan fick förbehållet att på den s k Sundshägnaden uppbygga en "Stufwubyggnad" samt andra nödiga hus, som åker nyttja Nygårdet och Gruvvreten, få uppodla den s k Träskrännilen, som ängsmark Sundshägnaden, mulbete på skogen och Tallören samt nyttja fiske på hemmanets vatten, dock ej viknot. Efter Jans och hans hustrus död skulle nyttjanderätten återgå till brodern Erik Ersson. Se vidare i avsnittet SUNDET.

Man hade tydligen inte tagit ut lagfart på Johans (Jans) arvedel 1769, han var då bara 8 år gammal, varför Häradsrätten nu krävde in bl a alla syskonens prästbetyg, innan äganderätten kunde överlåtas och Erik få lagfart, vilken han erhöll den 6 november 1806.

Nu ägde Erik hela $3/4$ mantal på Värblingsö, som hans fader hade köpt av Hargs Bruks ägare, Erik Oxenstierna, år 1756. Men det skulle han inte äga så länge till. Redan vid tinget i Marka samma dag befästes en överenskommelse som undertecknats 27 februari 1807 och som innebar att Jans son Erik Jansson fick med börd återköpa hälften av sin faders $1/4$ mtl d v s $1/8$ mtl mot att han betalade sin "fader broder" Erik 657 Rd 23 sk Riksgälds (=hälften av 1315 som Jan betalade) med alla därtill hörande hus (vid Norrgården), ägor och lägenheter och med besittningsrätt från 14 mars 1808, men han fick inte inkräkta på sin faders Jan Erssons ägor. Som gengäld fick Erik till åker tjänlig mark i den s k Linddahlen, ängsmark på Storskär m m.

I en senare överenskommelse 1808 fick Erik hjälp med bo-

sättningen vid Lunden på Granöns norra sida. Han gifte sig samma år med Cajsa Mattsdotter, båda 23 år gamla. Erik blev nybyggare på Granön då han bytt sitt 1/8 mtl på Värblingsö mot liknande ägomark på Granön med Axel Oxenstierna vid Hargs bruk som därmed också blev ägare av 1/8 mtl av Erik Erssons forna 3/4 mtl på Värblingsö.

Erik fick lagfart på sina ägor på Granön vid sommartinget 1809 och 1811 fick Axel Oxenstierna lagfart på 1/8 mtl tillhörigt Norrgården.

För att få en sammanhängande bild av ett framtida hemmansbyte skall vi för en stund titta på Södergården.

Ägaren till 3/8 mtl på Södergården Anders Ersson, veterligen ej närmare släkt med Erssons på Norrgården, gifte sig 1784 med Anna Carin Hübinette, dotter till Byggmästare Isac Hübinette. Anders Ersson lånade 20 maj 1800 200 Rd av Hargs Kyrkokassa mot 4 1/2 % ränta och mot en inteckning i 3/8 mtl Södergården. 1801 skedde ett hemmansbyte mellan Anders Ersson och Jan Persson i Gråska.

Ovannämnda skuldsedel förnyades 22 mars 1801 med Jan Persson nu bosatt på Värblingsö. Denna förnyelse skedde på uppmaning av kyrkvärden Erik Mattsson i Marka.

Jan Persson hade tydligen svårt med ekonomin. Kanske inte bytet från Gråska var så lyckat. Den 15 juni 1803 lånade han av bruksinspektoren Norelius 310 Rd med 6 % ränta mot en ny inteckning i hans 3/8 mtl Södergården.

1809 köpte Erik Ersson på Norrgården 2/8 mtl av Jan Persson på Södergården och betalade samtidigt Jans första skuld på 200 Rd jämte ränta till Hargs Kyrkokassa. Man får förmoda att Jan av ekonomiska skäl sålde till Erik Ersson. Erik fick lagfart på köpet 23 juni 1810.

Den 12 augusti 1813 undertecknades ett bytesbrev där Axel Oxenstierna avstår sitt 1/8 mtl i Norrgården mot att Erik Ersson avstår sitt 2/8 mtl i Södergården mot 150 Rd i mellanskillnad som Oxenstierna betalar. Men skatteräntan för 1/8 mtl fick Erik årligen betala.

Under tiden hade det hänt andra saker på Norrgården.

1808 gifte sig Eriks äldsta dotter Brita Lena Ersdotter född 1787, med den sex år äldre Carl Pehrsson från Söderby. Och

nu börjar det köpas och handlas med delar av mantal igen. Carl Pehrsson köper 1808 5/16 mtl av sin svärfader Erik Ersson med en s k fastedom 28 juni 1809.

Men detta var bara början på en omständlig och utdragen arvsdelning med återköp i mängd som det här skulle bli för långdraget att precisera. En kort sammanfattning följer.

När Erik Erssons hustru Catharina (Cajsa) Jansdotter lämnade jordelivet dagarna före jul 1816, 60 år gammal, värderades boet till 650 Rd att delas lika mellan deras fem då levande barn

Brita Lena, född 1787, gifte sig 1807 med Carl Pehrsson från Söderby socken. Brita Lena dog 1817 endast 30 år gammal.

Stina, född 1790, gifte sig med Anders Andersson i Hanunda.

Carin (Cajsa) född 1792, gifte sig 1816 med Carl Andersson som varit dräng hos fadern. De övertog senare gården.

Greta född 1795 gifte sig med Johan Olofsson i Stensände.

Den yngsta, Anna Maria, född 1798, gifte sig 1822 med bonden Erik Hansson i Marka och flyttade 1825 från Värblingsö.

Familjen hade haft lyckan med sig och förbättrat hemmanet påfallande. Behållningen i boet uppgick till nära 650 Riksdaler Banco, vilket enligt den tidens mått betraktades som mycket god för ett litet skärgårdshemman. Det kan vara intressant att se vad som påfallande skiljer från den föregående generationens ägodelar.

Där fanns en silverbägare om 30 lod, d v s nära 400 gr, en dymlare och fyra matskedar i silver. Bland kopparföremålen kan nämnas brännvinspannan med tillbehör, sju kittlar, pannor och flaskor, kaffepanna och dito -kanna, tolv bakelseformar, tre brödmått med mera. Också tennföremålen hade ökat i antal. Vardera åtta fat och tallrikar, tre flaskor med mera. Tre dussin porslinstallrikar kunde man duka med vid kalas samt dessutom en del spillkummar och thekoppar. Och så många som tre glasbuteljer kunde man knappast finna någon annanstans på ön. Bland järnföremålen finner vi nyheten kaffebrännaren. Stekpannornas antal hade ökat till fem och grytornas till sex.

Erik bet sig inte som de flesta andra fast vid gamla sedvänjor. Han var nyfiken på hur man inåt fastlandet utvecklade jordbruket med nya metoder och nya redskap. I stället för att bildligt talat "plöja i gamla fåror" skaffade han en riktig plog och kunde därmed vända jorden i ordentliga tiltor. Dessutom hade han skaffat en riktig åkerharv för att kunna bereda en god såbädd.

Den träskodda kälken hade kompletterats med fyra par järnskodda kälkar. Utöver de gamla dragoken hade anskaffats tre selar och han kunde nu lättare forsla hem höet och säden på de två vagnar som tillkommit. Tidigare hade skörden i stor utsträckning fått bäras eller släpas kortare sträckor till ångsladorna för att vintertid forslas hem med släde.

Vid skördetid gick man och kvinna "ur huse" för att hjälpa till. Tolv slätterliar kunde hållas igång. Den som varit med om att höra brynenas sång mot den sargade lieeggen under de korta pauserna i skördearbetet kan göra sig en föreställning om den musik i olika tonlägen som drog fram över de små ängarna, insvepta i alla sommarens ljuvliga dofter under de korta stunder värkande ryggar fick vila ut. Tre sågar, fyra yxor och en bila hjälpte till att hålla kropparna varma vid skogsarbete vintertid.

Kvinnorna tillbringade stor del av dagen vid vävstolen. Åtta olika vävskedar vittnar om mångsidig kunskap i vävkonsten. Under de mörka vinterdagarna sysselsatte sig männen ofta med slöjd. Därom vittnar tre hyvlar, sju borrar av varierande kaliber och diverse andra redskap. Säkert hade många möbler tillverkats i hemmet. Nu fanns bland annat aderton stolar, fyra skåp, tre fällbord, en utdragssäng med "omhänge" och ytterligare tre soffor, säkerligen avsedda för mer än en nattgäst vardera.

Ytterligare ett par saker bör nämnas i detta sammanhang, den ena hatad och den andra älskad av husets kvinnor. Den ena var handkvarnen, tung att dra i timslånga pass och som gav ett mjöl, som aldrig blev vitt och fint nog. Den var ingens vän. Den andra var dessto mera populär. Nu var det inte längre nödvändigt att gå till den klara källan för att skönja sitt anlete. Med hemmets två speglar kunde man inte bara klart se sitt ansikte eller hela sin figur utan också, om man vågade ta ner den andra spegeln från kroken, ryggsidan, som man tidigare aldrig skådat.

Laggekärlens mångfald skall vi inte fördjupa oss i. De uppgick

till ett 50-tal. Bland annat sexton mjölkbunkar.

Även sängkläderna hade ökat betydligt i antal och kvalitet. Ett bolster och två kuddar av fjäder fanns och dubbelt så många med hårfyllning. Tio lakan, varav tre i blagarn m.m.

En betydligt större kreatursbesättning fanns nu också. Tre hästar, sju kor och kvigor, två oxar i olika ålder, sju får och en gumse, en vuxen gris och två yngre. Däremot inga höns. Man nöjde sig tydligen med vad sjöfåglarna delade med sig.

Till fisket fanns tolv nät och en stor strandnot. En notbåt och en ökstock ingick också i boet.

I ett nyförvärvat glasskåp förvarades tre skällor för kor på bete, en bibel, psalmbok, communionsbok men också två exemplar av Sions sånger samt ytterligare sex "större och mindre böcker". Tydligen var familjen också intresserad av att läsa och sjunga.

Den avlidnas andel i hemmanet, som värderades till 200 Riksdaler Banco, uppgick till 1/16 mtl. Då den lösa egendomen i boet värderades till cirka 450 Riksdaler måste hemmet anses ha varit burget, då detta var mer än dubbelt så mycket som hela hemmanets fasta egendom i hus, åker, skog och fiskevatten.

I en arvsupplåtelse 7 oktober 1817, året efter hustruns död, överlät Erik Ersson till sina fem döttrar sitt ägande 7/16 mtl på Värblingsö mot en specificerad årlig Lagan, en motsvarighet till vår tids pensionsförsäkring. Och nu startar den verkliga byteskarusellen med fömyndare, bytespapper, gränsbeskrivningar, köpebrev, uppbudsprotokoll i mängd m m.

Döttrarna fick således ärva 1/5 av 7/16-dels mtl var, d v s 7/80 mtl.

Efter hustrun Cajsas död var man mycket noga med att enligt gällande föreskrifter utse förmyndare för de två yngsta döttrarna Greta och Anna Maria. Vidare hade äldsta systern Brita Lena avlidit och efterlämnat tre små barn, som också krävde förmyndare.

Dessa blev:

För Greta Erik Andersson i Kolarmora.

För Anna Maria svågern Carl Pehrsson som var 17 år äldre än Anna Maria. Förmyndarskapet övertogs senare av Jan

Jonsson i Gärsö.

För Carl Pehrssons tre barn, Skomakare Johan Andersson i Ytternäs. Carl Andersson, gift med barnens moster, övertar förmyndarskapet 1826 efter vissa konflikter som slutligen i vänlighet klarades upp.

En utdragen delning av hemmanet $3/4$ mtl började, en delning som fortgick till början av 1900-talet med Norrgårdens olika arvsberättigade ägare å ena sidan och Södergården med Hargs Bruk som ägare å andra sidan.

Den 25 juni 1818 sålde Erik Andersson och hustrun Greta Ersdotter sitt arv $1/5$ av $7/16$ -dels mtl till Carl Andersson och hans hustru Cajsa Ersdotter för 650 Rd vari ingick skulden på ca 339 Rd samt lagan till fadern Erik.

Samma dag sålde också Johan Andersson Carl Pehrssons omyndiga barns arvedel $1/5$ av $1/16$ -dels mtl för ca 93 Rd vari även här ingår skulder och lagankrav.

28 juni 1819 fick Carl Andersson lagfart på dessa köp jämte sin hustru Cajsas arvedel tillsammans en liten räkneövning:
 $1/5 \times 7/16 + 1/5 \times 7/16 + 1/5 \times 1/16 = 7/80 + 7/80 + 1/80 = 15/80 = 3/16$ -dels mtl.

Resten av arvet ägdes av Carl Pehrsson	$31/80$ -dels mtl
Stina och hennes man Anders Andersson	$7/80$ " "
Anna Maria och hennes man Erik Hansson	$7/80$ " "
	$45/80 = 9/16$ mtl

Tillsammans med Carl Anderssons $3/16$ -dels mtl blir det $12/16 = 3/4$. Det var just $3/4$ mtl som Erik Ersson ägde efter sin fader.

Det var vanligt på den tiden att äldsta sonen övertog hemmanet efter sina föräldrar och att han fick lösa ut syskonens arvsandelar. Så hände tydligen inte här, där fem systrar var arvingar och den mellersta tydligen skulle bo kvar på gården med sin man som dessutom var dräng hos Erik och hade skött sig till belåtenhet hos sin svärfar.

DELNING

På våren 1818 var det dags att starta den omfattande del-

ningen av skatte- och frälsehemmanet om 3/4-dels mtl på Värlingsö.

Delningen ägde rum mellan de tre mågarna Carl Pehrsson å ena sidan och Carl Andersson och Anders Andersson å andra sidan. De var gifta med då myndiga systrar.

Carl Pehrsson var änkeman men ägde redan en stor del av hemmanet. Hans hustru Brita Lena hade avlidit året före. De hade sedan de gifte sig 1808 bott vid Nyborg.
Se avsnittet NYBORG.

Greta och Anna Maria var ogifta och ännu omyndiga, 23 resp 20 år.

Anderssönerna erhöll den bättre stugan, som ännu 1996 står kvar i upprustat skick, jämte stall, lider, foderlada m m på östra sidan av gården, vilka ännu delvis finns bevarade.

Carl Pehrsson fick den sämre norra stugan, som revs 1947 men där grundstenarna ännu finns kvar. Man får förmoda att denna stuga hade tjänstgjort som s k "undantagsstuga". Där hade såväl Brita Lenas farmor Brita Persdotter bott till sin hädanfärd 1810 och nu 1818 kanske också hennes far.

Carl fick också den i gott skick varande byggnadsraden på södra sidan av gården, bestående av bod med portlider, stall, trösklada, bättre ladugård, en bodstuga m m. Dessa hus kom ca 20 år senare att tillhöra Södergården.

Carl ämnade tydligen rusta upp stugan ty i delningen ingick att Carl skulle erhålla 1010 Rd av de två andra till bl a nya fönster samt 50 stockar och en tolt sågbrädor resp plankor till golv samt dessutom en källare nordväst om gården. Om Carl sedan han 1818 gifte om sig, någonsin bosatte sig vid Norrgården är oklart men troligt.

På hösten 1821 delades alla ägor, först i två så lika delar som möjligt, en del för Carl Pehrsson och en del för Carl och Anders Andersson. I handlingen är alla åkrar, ängar, trädgårdsland, hustomter m m angivna. Åkrar och ängar anges med namn och hur de har uppdelats och utstakats.

Man försökte dela allt så lika som möjligt varefter man lot-tade ut resp del 1 och 2. En framtida jämkning var möjlig inom tre år om skördarna skulle visa sig bli mycket olika. Alla vägar blev samfälliga, d v s fritt tillgängliga för alla bybor.

Här nämns också Södergårdet och "Grodan ner mot sjön". Dessa åkrar kom senare att tillfalla Södergården.

Nu vidtog också delningen av den lottdel som tillfallit Carl och Anders Andersson i två likvärdiga delar. Som vittne vid dessa delningar var nämndeman Jan Jansson i Marka närvarande och han undertecknade också delningshandlingarna.

Man kan fråga sig om Anders Andersson tvivlade på en framtid på Värlingsö, eftersom han i februari 1822 sålde sin hustru Christina Ersdotters arv till svågern Erik Hansson i Marka och hans hustru Anna Maria Ersdotter för hela 1000 Rd.

Anders kom från Hanunda och förmodligen såg han en bättre framtid där och flyttade dit med sin Christina.

Hösten 1822 delades skog och mark mellan Carl Pehrsson, Carl Andersson och Erik Hansson vilka ägde 6/16, 3/16 och 3/16 respektive. Lott 1 och 2 tillföll Carl Pehrsson, lott 3 Carl Andersson och lott 4 Erik Hansson.

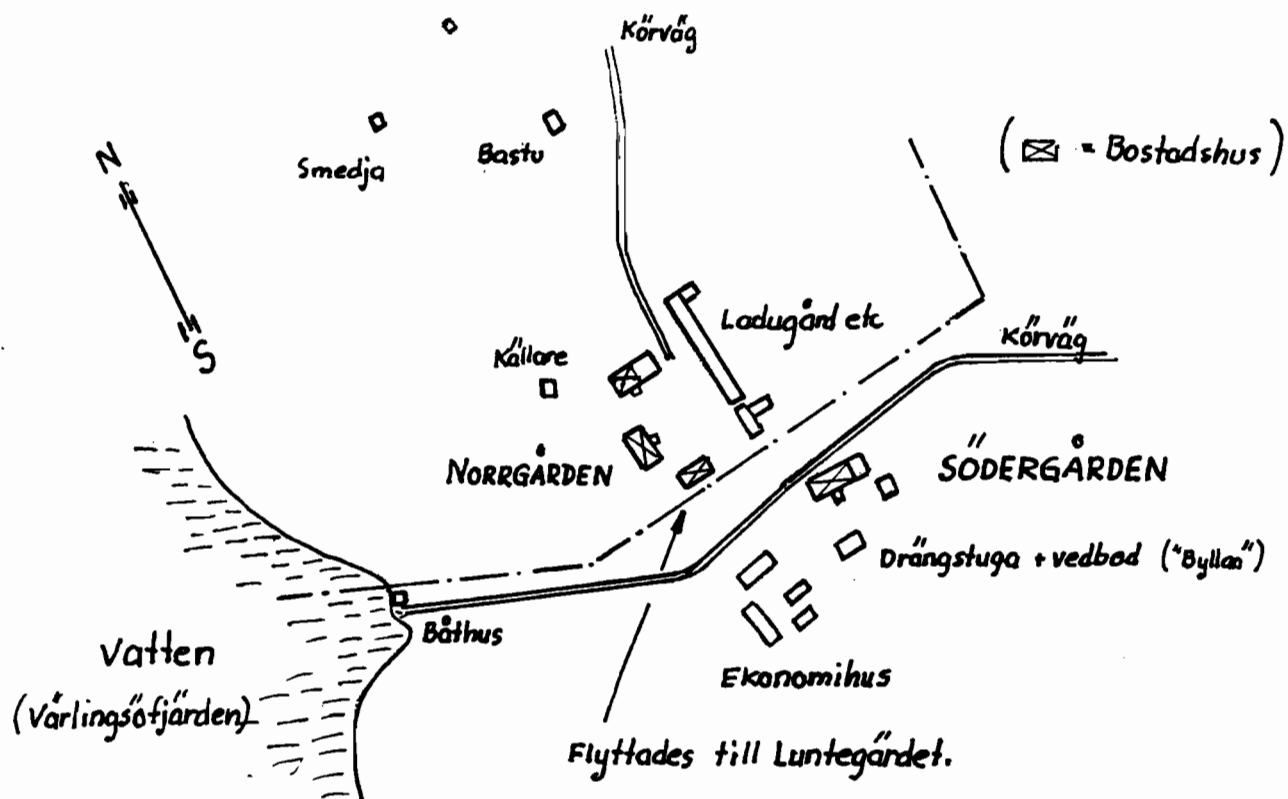
Från gränsdragningsförrättningen anges placeringen av ett stort antal punkter och rör (gränsmärken). Platser som Gruvvreten, Nyborg, Kohagen, Sundshägnaden m fl finns med i den digra beskrivningen.

Delningen och utstakningen utfördes av skogvaktaren vid Hargs Bruk C.F. Schmidt och skytten Olof Olsson. Som vittnen vid underskriften närvaro Anders Andersson Hanunda, Anders Mattsson Värlingsö och Johan Ersson i Gärsö.

En del av skogen runt de här nämnda platserna kom senare att tillhöra Södergården och Hargs Bruk.

Tillbaka till Norrgården och Carl Pehrsson med familj.

Som framgått av senare dokument är det mycket troligt att Carl Pehrsson, efter det han gifte om sig 1818 med Greta Jansdotter, omkring 1820 bosatte sig på den del som då tillhörde Norrgården 3/4 mtl på Värlingsö. Efter markdelningen tycks Carl ha rustat upp eller byggt nytt hus beläget strax söder om huvudbyggnaden och nära de hus, ladugård, stall och logar som tillföll honom vid delningen. Dessa ekonomibyggnader kom 1836 att tillhöra Södergården. De revs 1925 då en ny ladugård anlades söder därom.

Tydliga rester av grunderna till alla dessa ekonomibyggnader finns ännu kvar. Se ovanstående skiss.

Själva boningshuset stod däremot på Norrgårdens framtida tomtmark där idag en fin jordkällare finns bevarad.

Det är mycket möjligt att Carl och hans första hustru, som så hastigt avled i unga år, redan vid giftemålet 1808 och köpet av 5/16 mtl Norrgården samma år, planerade att i framtiden bosätta sig där. Brita Lena kanske längtade hem.

Eva Christina Andersdotter, som bodde på Norrgården hela sitt liv från 1855 till 1926 berättade för sin son Oscar Mattsson att det stått ett boningshus på nuvarande jordkällarens plats och att det huset flyttades till Luntegårde i hennes ungdom.

Att ekonomihusen också skulle ha flyttats nämnde hon aldrig. De stod där under hela hennes tid och användes som ekonomihus för Södergårdens ägare och arrendatorer fram till 1925.

Carl Pehrsson, som tydligen varit en driftig person, hade som framgår av alla dokument, haft svårt att planera sin ekonomi.

1825 måste Carl sälja en del av sitt hemman. På den "friviliga" auktion som hölls den 2 september 1825 på 3/16 mtl av Carls 31/80 mtl stannade högsta budet på 800 Rd och det stod Carl Andersson på Norrgården för. Mannen bakom denna affär var kronofogden G A Lindgren som också under-tecknade köpebrevet.

Nu ägde Carl Andersson 3/8 (3/16 + 3/16) mtl, som därefter kom att utgöra Norrgården 3/8 mtl Skatte och Frälse på Värblingsö i tre generationer framåt i tiden.

Carl Andersson övertog med detta köp ytterligare 1/4 av den Lagan som hans svärfar Erik Ersson hade försäkrat sig om 7 oktober 1817.

I detta brev, liksom alla laganbrev på den tiden, var allt mycket noga specificerat. Det är intressant att läsa att man bl a skulle ta fyra lass hö, varav två i Norrhägnaden och resten uti gården tillhöriga ängar samt från Maslos hagen (Mats Loo). De vid 1800-talets början omnämnda åkrarna på Norrhägnaden finns ännu kvar.

Carl Andersson var dock orolig att detta köp belastades av skulder i Gravationsförteckningen.

Häradsrättens protokoll visade följande:

1814 Erik Ersson hade upplåtit en ägolägenhet till "en benämnd" Per Larsson vid Hagen vid Saltsjön eller Sundmansbostället.

1816 Erik Ersson hade på åtta års tid till Hargs Bruk försålt en skogspark.

1820 Jan Ersson och hustru Christina Larsdotter (i Sundet) hade utfärdat en förskrivning till Skepparen A Schöder på 123 Rd jämte 6% ränta.

1823 Upplåtelse till Nybyggaren Per Larsson på däri omförd odlingsenhet m m.
Anm. Uttrycket Per Larsmyra nämndes långt in på 1900-talet. En liten åker kallad "PerLars" myren strax söder om själva bostället enligt 1873 års köpekontrakt. Se avsnittet SUNDMANSHAGEN.

1823 Carl Pehrsson hade utfärdat ett skuldbrev till Hargs Bruk på 100 Rd jämte 3% ränta.

Samtidigt förband sig Carl att med kolning avtjäna sin skuld till Bruket och inte "vid stadgat äventyr" annat än till sagda Bruk sälja hemmanets skog.

Från Inskrivningsprotokollen i Norrtälje framgick ej om dessa anteckningar rörde de nu inköpta 3/16 mtl eller inte, men man garanterade att inga flera inteckningar fanns.

Carl Pehrssons bo belastades däremot av skulder till rusthållaren och flera grannar på Tvärnö och Braxenbol på över 100 Riksdaler. Men Carl hade också haft många andra trassliga affärer som var svåra att dra sig ur. Han hade vid sin svärmors död 1816 blivit förmyndare för Brita Lenas yngre syster Anna, vars hemmansdel han fortsatte att bruka, utan att lämna henne skäligt arrende eller ränta på pengarna. För att bättre tillvarataga Annas rättigheter hade bonden Jan Jonsson i Gärsö utsetts till ny förmyndare. Då ryktet om Carls vacklande soliditet hade spritt sig lät förmyndaren söka inteckning i Annas hemmansdel, värderad till drygt 303 Riksdaler.

Men även Eric Mattsson i Braxenbol och Jan Ersson i Marka hade lånat honom pengar. Eriks lån var på 130 Riksdaler. De båda hade dessutom gemensamt försträckt honom 77 Riksdaler. Hos Jan Jansson i Edebo hade han lånat 288 Riksdaler. Då påminnelser om räntebetalning inte hjälpte måste Jan Ersson begära lagsökning, vilket kostade Carl ytterligare fem Riksdaler. För att skydda sina fordringar ansökte såväl Eric Mattsson och Jan Ersson om inteckningar i hemmanet, vilket också beviljades. Också vid brukshandeln och brukssnickaren stod Carl i skuld, en skuld som bara växte och var till slut uppe i 526 Riksdaler.

Genom sin hustrus släktskap kunde Carl hävda sin bördsrätt till hemmanet. I och med Brita Lenas död kunde denna rätt inte längre åberopas. På grund av Carls dåliga ekonomi ansåg sig Carl Oxenstierna böra bevaka sin rätt att inlösa frälsedelen i hemmanet.

För att Carl Pehrsson inte skulle behöva känna sig besviken över ersättnings storlek hade från Hargs och angränsande kyrkors predikstolar i god tid kungjorts att hemmansdelen $16/80 = 2/10$ mtl Frälse Skatte i Värblingsö by skulle säljas på "öppen och frivillig auktion" den 14 mars 1834.

Auktionen utföll så att "Expeditions Befallningsmannen" på Hargs Bruk, Johan Westerlund, gav det högsta budet på 1354

Riksdaler Banco. Detta bud godkändes av Carl Pehrsson och hans andra hustru och köpebrev utfärdades den 13 juni samma år.

Av flera skildringar om arbetsförhållandena vid tiden för industrialiseringens genombrott får man lätt uppfattningen att den sociala omvårdnaden enbart är en frukt av det senaste århundradets politiska beslut. Därför kan det förvåna att Carl Pehrsson och hans familj, trots tidigare misslyckanden, gavs goda förutsättningar att utan skuldbörda kämpa vidare. Sålunda skulle han under resten av sin och hustruns levnad fritt få odla ett tunnland i Lilla Hästhagen och Linvreten, sex kappland i Gruvvreten samt hemmanets andel i ängen Sundet. Han skulle också få ta virke till stängsel samt vindfällan och kvistar för vedbrand. Han fick mulbete på skogen samt rätt att bryta sexton tjog björklöv för kreaturen. Dessutom fick han rätt till fiske med nät och ryssjor. Han skulle också få hugga erforderligt timmervirke för att uppföra en stugubyggnad med kammare och förstuga samt foderhus för två kor och några får. Förmodligen var Carls generösa villkor inte unika för Hargs Bruk eller för de övriga vallonbruken i Uppland.

Det har berättats mycket om Carl Pehrsson som avled 1839. Genom att vi följt honom från hans giftermål med Brita Lena och fram till hans död får vi en ganska god bild av hur livet fortskred för en nybyggar- och bondefamilj för snart 200 år sedan. Slitsamt!

Westerlund stannade inte länge på sitt hemman 5/24 mantal på Värblingsö. Redan 1836 köpte Oxenstierna samma hemman för samma belopp som Westerlund givit och för tillträde senast mars 1837. Från köpesumman skulle göras avdrag för hemmanets tidigare skulder till Hargs bruk samt den i samband med lagfarten påförda statliga avgiften till Vadstena Krigsmanshuskassa om 1 Daler och 17 skilling. Denna kassa upprättades 1646 genom att överföra klostren tillhöriga egendomar till denna kassa, som hade till uppgift att dra försorg om där intagna gamla otjänstbara militärer. Efter 1873 förvaltades kassan av Statskontoret för utdelning av militära pensioner.

När och om Erik Hanssons del 3/16 mtl av Norrgårdens 3/4 mtl blev såld och införlivad med Södergårdens finns det inga dokument bevarade.

Redan sju år före det att Carl Pehrsson sålt sin kvarvarande del $16/80 = 1/5$ -dels mtl av Värblingsös $3/4$ mtl hemman avled Erik Ersson d.y. den 7 mars 1827, 76 år gammal.

Den 9 april hölls bouppteckning. Det var inte mycket som Erik lämnade efter sig. Hemmanet hade han redan överlåtit på barnen och själva hemmet, som efter den tidens mått var relativt välbärgat, delades när modern Cajsa dog 1816.

Men Erik behövde inte mer än det nödvändigaste i kläder och inventarier. Hans lagan var ju en garanti att inget skulle fattas honom under resten av hans levnad.

Det uppskattade sammanlagda värdet på boet var 38 Rd 37 sk.

DELNINGEN AVSLUTAD

I och med att Hargs Bruk köpte Carl Pehrssons ägor på Värblingsö, gamle Erik Ersson avlidit och Carl Andersson var ensam ägare till norra halva delen av forna $3/4$ mtl hemman, d v s $3/8$ -dels mtl, var delningen avslutad.

Beteckningen för hemmanet Norrgården blev nu $3/8$ mtl Frälse Skatte Värblingsö 2.

Den 21 mars 1831 sålde Carl Andersson på 50 år "Hagen belägen vid Saltsjön" kallad Sundmans boställe till gruvdrängen vid Herrängs gruvor Matts Öman och hans hustru Catharina Mattsdotter för 250 Rd.
Se avsnittet SUNDMANSHAGEN.

År 1848 inträffade en tragisk olycka inom familjen. Carl hade följt med en båt till Stockholm, förmodligen en vedskuta. När han på kvällen den 22 september åter skulle gå ombord föll han från landgången och drunknade, 62 år gammal. Om orsaken kan man spekulera.

Under sina åtta senaste levnadsår hade de fått uppleva alla de nyheter och olägenheter det laga skiftet innebar. Men de hade också hunnit upptäcka dess fördelar. Det gamla systemet med att bruka jorden "teg för teg", d v s att hela byn hjälptes åt att gemensamt utföra vårbruk, sådd och skörd hade nu övergetts och var och en kunde nu utföra sysslorna när och som han själv tyckte var bäst.

Efter Carl Anderssons död vidtog det mycket omständliga arbetet, som alltid följde på ett dödsfall med efterlämnad kvarlåtenskap. Det gällde bouppteckning, att utse förmyndare för omyndiga barn, auktion, arvsskifte, Laganbrev inlösen av syskonens arvslotter, nytt fastebrev m m.

Det mesta skulle också behandlas på tre följande Häradstings k Uppbud innan Laga Dom (lagfart) kunde erhållas, med kopior till alla inblandade. En verklig pappersflod med sirligt handskrivna dokument som finns förvarade från Norrgården.

Bouppteckningen efter Skatte Bonden Carl Andersson hölls 16 januari 1849. Han efterlämnade följande arvingar: Sönerna Anders född 1819 och Eric 1821, dottern Brita Cajsa född 1817 och gift med inhysemannen Johan Eric Snygg samt de omyndiga döttrarna Anna Greta född 1824, Maja Stina 1827, Eva Lena 1831 och den yngsta Carolina född 1833.

Slutsumman på bouppteckningen blev 1550 Rd Bco där hemmanet 3/8 mtl upptogs till taxeringsvärdet 950 Rd. Värdet för tre hästar och ett föl, sex kor, en ox, en kalv, två svin och elva får blev 303 Rd.

Sedan alla skulder på totalt 650 Rd 24 sk 4 rst till olika personer avräknats, bl a till änkan Brita Mattsdotter på Singö, återstod 899 Rd 18 sk 4 rst.

Den 6 februari 1849 utsågs bonden Anders Olsson i Sanda till förmyndare för de fyra yngsta omyndiga döttrarna. Så även för Anna Greta född 1824, 24 år gammal och alltså inte myndig. Brodern Anders övertog förmyndarskapet 1853.

Den 14 mars övertog bröderna Anders och Eric Carlsson enligt ett senare Häradsrättsprotokoll Wärlingsö 3/8 mtl.

Den 16 mars 1849 hölls auktion på boet. Protokollet från den relativt omfattande auktionen upptog 218 olika utrop. Föremålens namn och pris samt köparens namn och adress angavs noga. Det är därför möjligt att än i dag se vad namngivna personer från Harg och närliggande socknar ropat in.

Slutsumman för det digra utbudet blev 757 Rd 26 sk. De dyraste sakerna var en stor not 27 Rd, verk för brännvin 28 Rd, en bågare för brännvin, förmodligen silver, 34 Rd 45 sk, en päls 13 Rd dessutom tre kor 17-29 Rd, tre ston 59, 140

och 153 Rd. En suga kostade 16 Rd.

Tydligen var fisket och den på den tiden lovliga hembränningen mycket viktiga sysslor vid sidan av djurskötsel och åkerbruk.

En kompletterande auktion hölls den 27 mars varvid en mängd småsaker såldes. De flesta till sönerna Anders och Eric. Behållningen blev nu 184 Rd 22 sk 6 rst. För de båda auktionerna 942 Rd 6 rst. Med avdrag för auktionsarvode 56 Rd 25 sk och en skuld på 28 Rd 25 sk blev behållningen 856 Rd 43 sk 6 rst.

27 mars 1849 gjorde änkan Carin (Cajsa) Ersdotter en överlåtelse och här återges protokollsutdrag från Frösåkers Härads sommaring 8 maj 1849.

Upplåtelse och Laganbref:

"Sedan min man Skatte Bonden Carl Andersson den sistlidna September genom döden aflidit, så upplåter jag härmed genom vårt tillhoppa ägande Tre Åttondels mantal Frälse Skatte Wärlingsö i Hargs socken, Frösåkers Härad och Stockholms län till arfs åt våra sammanafnade barn", slut på citatet. Alla sju barnen anges noggrant.

Hon överlät sin del åt sina barn med en mycket detaljerad Laganförmån för sin återstående livstid:

"I händelse jag ej skulle finna mig, att hos blivande jordägare bli och vistas, så skall han i årlig Lagan till mig utgiva..."

Allt var specificerat, t o m hennes begravning. Hon bodde kvar hos sonen Anders på Norrgården till sin död 1888 varför årlig lagan inte blev aktuell.

När nu barnen fått 3/8 mantal i arv ville de då närvarande Anders, Eric, Johan Snygg och Anders Olsson få allt klarlagt rent värdemässigt och ekonomiskt syskonen emellan. De enades om en opartisk besiktning och värdering av hemmanet.

De då närvarande Jan Ersson Öster Tvärnö och Jan Mattsson Löhammar, sammanträdde och bestämde att senare göra en besiktning och värdering av hemmanet.

Vid denna besiktning fastställdes värdet på alla hus, åkrar,

ängar samt avkastningen från dessa samt av fiske och skog. Värdet uppgick till 2000 Rd Banco.

Gårdens hus var i så gott skick att de fick stå kvar på sin plats. Den företagna inventeringen av hemmanet no 2, 3/8 mantal Frälse Skatte såg ut som följer:

1. Manbyggnad under tegeltak på bräder, brädfordrade, inredda i 2:e rum och ett vindsrum, 10,6 m lång, 8,4 m bred, 4,5 m hög. I gott skick.
2. Ett boningsrum och brygghus sammanbyggda med tvenne bodar under tegeltak. 13 m lång, 5,4 m bred, 3,1 m hög. I hjälpligt skick.
3. Stall med lider och loge, med 2:ne golv i en räckla under tegeltak. 30,3 m lång, 6,3 m bred, 3,5 m hög. I gott skick.
4. Fähus under tegeltak. 16 m lång, 6,3 m bred, 3,5 m hög. I gott skick.
5. 2:ne Svinhus under halmtak och rör. 7,1 m lång, 3,3 m bred, 2,1 m hög. I hjälpligt skick.
6. Bastu under halmtak. I hjälpligt skick.
7. Smedja under tak av näver och färj. I hjälpligt skick.
8. Sjöbod i hjälpligt skick. Båthus i gott skick. Båda vid Fagervik med tak av rör (vass) och halm.
9. Hemlighus av stolpar och bräder.
10. Källare under No 1, murad med träbol. I hjälpligt skick.

Andel i 2:e brunnar. Plantering av 3:ne äppelträd, körsbärsträd och bärbuskar.

På sommaringet med Frösåkers Härad den 8 maj 1849 fastslogs att bröderna Anders och Eric Carlsson skulle lösa sina systrars arvsandel av detta värde samt fullgöra den Lagan deras moder angivit. Detta gällde året ut. Fr o m påföljande år skulle fem procents ränta adderas. 14 september 1849 upprättades fyra köpebrev i vilka bröderna Anders och Eric inlöste sina systrars arv.

1. Johan Eric Snygg och hans hustru Brita Cajsa Carlsdotter

sålde hennes i arv erhållna $3/112$ mtl till svågern och brodern Anders Carlsson för 142 Rd 41 sk 2 rst plus villkor om Lagans uppgörelse till modern.

2. Ett lika lydande köpebrev till brodern Eric Carlsson.

3. Anders Olsson i Sanda försålde som förmyndare för Carl Anderssons fyra omyndiga döttrar Anna Greta, Maja Stina, Eva Lena och Carolina i arv erhållna $6/56$ (förtydligat $= 4 \times 3/112 = 12/112 = 6/56$) till brodern Anders Carlsson för 571 Rd 20 sk 7 rst Banco ($= 4 \times 142 \text{ Rd } 41 \text{ sk } 2 \text{ rst}$) plus villkor om Lagans uppgörelse med modern.

4. Ett lika lydande köpebrev till brodern Eric Carlsson.

När alla dessa handlingar renskrivits och bevittnats med kopior till samtliga inblandade parter, följde hela proceduren i Häradsrätten vad gällde laga dom, d v s önskemål att få lagfart för det Anders ärft och köpt.

Tre på varandra följande Ting måste behandla och fatta beslut vilka sedan upplästes i tre av Häradets kyrkor, s k Uppbud. Om ingen klagan mot arven eller köpen under angiven tid framförts beslutade Häradsrätten om lagfart.

Trots att man i detta boskifte var mycket rask med boupp-teckning, auktion, arvsöverlåtelse, köp mellan syskon o s v tog det två år innan laga dom avkunnats och arvskiftet vunnit laga kraft.

Äldsta barnet, dottern Brita Cajsa gifte sig 1810 med Johan (Jan) Erik Snygg född 1816, inflyttad från Braxenbol i Harg. De bosatte sig 1850 vid Sundet på Värblingsö

Den 4 maj 1850 upplät och försålde Anders Carlsson till sin svåger Jan Erik Snygg och hans hustru, Carls syster, Brita Cajsa Carlsdotter för deras återstående livstid bl a den s k Gruvvreten och ängen Enörn, rättighet till virke för reparation till "husen vilka jag, Anders Carlsson, åt dem skall upp-sätta och förfärdiga vid Sundet kallat. För en överenskommen summa av 285 Rd 37 sk 4 rst". Vid Jan Eriks och Brita Cajsas död skulle lägenheten återgå till jordägaren. Se avsnittet SUNDET.

Sonen Anders Carlsson övertog hemmanet och köpte den 14 januari 1857 brodern Erics del $3/16$ -dels mtl. Mera därom senare.

Sonen Eric Carlsson flyttade över till Kvarngärdet på Väster Tvärnö, där han enligt skriften VÄSTER TVÄRNÖ BY gifte sig med äldsta dottern på gården Brita Greta född Mattsdotter. Hon tog senare namnet Westerlund.

Eric sålde 1857 sitt hemman på Värblingsö till sin bror Anders för 1000 Rd Bco och flyttade med sin hustru till Kvarngärdet, som de då arrenderade.

1862 flyttade Eric som nybyggare till Lilläng strax intill nuvarande Ekensberg på Väster Tvärnö. Huset flyttades senare till Ekensberg men rester av grunden finns ännu kvar. Hustrun Brita Greta dog 2 januari 1871 och från arvskiftet 6 februari 1872 framgår att de hade fem omyndiga barn mellan 4 och 19 år och att värdet för Lilläng sattes till 300 Rd och inventarierna till 303 Rd 7 sk. Till förmyndare för barnen hade deras farbror Anders utsetts.

Eric, 51 år gammal, gifte nu om sig med Maja Greta, som var 32 år. 1873 överlämnade Anders förmyndarskapet till barnens far.

Systemen Anna Greta, född 21 januari 1824, stannade kvar på Värblingsö och brodern Anders blev även utsedd till hennes förmyndare fram till 1862 då Anna Greta fick ta över sin ägodel i kontanter från Anders. Anna Greta var då hela 38 år. Här var av förklarliga skäl förmyndarlönen låg, 1/20-del av "pupillens", så benämndes den omyndige, ränta på hela hennes kapital. Anna Greta var ännu ogift vid den tiden.

1857 köpte Anders som tidigare nämnts den andra halvan av hemmanet av brodern Eric för 1000 Rd. Nu var Anders och hans hustru ägare till hela 3/8-dels mantal, samma som deras far Carl Andersson ägt vid sin död 1848.

Vad sysslade man då med på den tiden förutom jordbruk och boskapsskötsel? Ja härute var ju fisket en viktig födkrok vilket inte minst framgår av de ständiga fiskevattenstvisterna.

Nye ägaren till Länsö Säteri sedan 20 år tillbaka, Fredrik Edin, hade 1883 inför domstol krävt Anders Carlsson, Värblingsö, på skadestånd för olovligt fiske i Länsösundet.

Anders Carlsson betonade att hans företrädare på hemmanet sedan urminnes tider och definitivt sedan 100 år tillbaka an-

vänt detta fiskevatten utan att något klagomål tidigare framförts. Han påpekade också att Länsöbor fiskat på Värblingsö vatten och att någon överenskommelse om inskränkning av fiskerätten i sundet ej fanns.

Vad det främst gällde var notdragning, en typ av fiske som användes här ute i skärgården i stor skala ända in på 1960-talet. Detta hade tydligen ägaren till Länsö Säteri inte accepterat.

Målet fortsatte i samma stil som den tidigare refererade tvisten mellan Hargs Säteri och Erik Ersson d y år 1791. I den handlingen framkom att Värblingsö på 1600-talet tillhört just Länsö Säteri. Därav följde att också ägarna till hemmanen på Värblingsö dragit not vid Länsö.

Inkallade vittnen var arbetskarlarna Anders Jansson 48 år, Snivarö, vars far bodde på Värblingsö och var granne till Anders Carlsson och hade även arbetat där en tid. Han sade: *"Ägarna till Värblingsö har sedan långliga tider plägat draga not mot Länsölandet och aldrig förrän nu erfarit att rätten härtill blivit bestridd"*. Det andra vittnet Jan Petter Wenström, Väster Tvärnö, visste att ägarna till Värblingsö, *"åtminstone sedan 1855 dragit not mot Länsölandet utan klagomål"*.

Fredrik Edin ville trots detta stoppa rätten till detta fiske i framtiden och begärde 5 kr i ersättning för denna dag. Anders Carlsson bestred detta och ansåg att om han blev ådömd skadestånd skulle han bara betala halva kostnaden ty Matts Mattsson, Väster Tvärnö, hade också deltagit i notdragningen och de hade delat fångsten. Anders Carlsson begärde i sin tur 25 kr i ersättning, vittneskostnaden inräknad.

21 december 1883 avkunnades dom i Häradsrätten med hänvisning till gällande fiskeristadga sedan 29 juni 1852, där citat: *"I de skärgårdar där man fångat sådan havsfisk som går till stränderna i stora stim och de fiskande av ålder oklandrat fått följa fisken efter dess drev och fiska vid andra strand, därav bör förbliva"*.

Rätten frikände alltså svarande Anders Carlsson och kärande Fredrik Edin fick betala rättegångskostnaderna. En eventuell överklagan till Hovrätten skulle göras före den 10 januari 1884. Om inte gällde denna dom.

Några dokument från en eventuell Hovrättsdom finns veter-

ligen inte. Av en senare liknande tvist förstår man att Vär-
lingsöborna fortsatte att fiska vid Länsö.

Matts Ömans hustru Catharina Mahlena på Sundmansbo-
stället avled 1861 och Matts, då 61 år, gifte om sig med den
unga Brita Carin Andersdotter. När sedan Matts dog gifte hon
i sin tur om sig med Gustaf Jansson.

I november 1873 skrevs ett nytt köpekontrakt på 50 år för
Sundmansbostället, nu mellan Anders Carlsson och Gustaf
Jansson till en kostnad av 1000 Rd, som gällde till den 14
mars 1924.

Enligt Gravationsbevis 31 augusti 1909 antecknas att: "Denna
besittningsrätt, med undantag av viss mark, överlåtes 18
mars 1893 till Carl Lindstedt och hans Hustru Maria Mats-
dotter Holmgren". Carl var son till Brita Carin. 1908 friköpte
Carl Lindstedt detta 0,066 mtl = ca 1/16 mtl, av dåvarande
ägaren F O Söderström för 1.500 kr.
Se avsnittet SUNDMANSHAGEN.

Värulingsöborna anförtroddes ofta förtroendeuppdrag av
olika slag, framför allt förmyndarskap för omyndiga barn
som förlorat någon av sina föräldrar. Anders Carlsson var en
av dem. Av alla redovisningar att döma gällde dessa uppdrag
främst att ansvara för "pupillens" pengar, oftast arv, med allt
vad det innebar ifråga om ränta på förvaltad belopp, utbe-
talningar av olika slag och att för övrigt bevaka pupillens
rättigheter. En sådan syssla kunde sträcka sig över 20 år
eller längre, eftersom flickorna inte fick sina pengar och
viktigt arvegods före fyllda 25 år, såvida de inte gifte sig
tidigare.

Det var längre tillbaka inte säkert att den valde förmyndar-
en själv kunde skriva. Han måste då spara alla kvitton och få
hjälp av någon skrivkunnig person att upprätta arvsredovis-
ningen. Vi kan här studera Anders "hemmatillverkade" kas-
sabok.

"Inkomst och UtgiftsBok för mig Anders Carlsson å Wärlingsö
rörande förmyndarskapet för aflidne Skatte Bonden Matts
Mattssons i Öster Tvärnö: Trenne omyndiga Barn".

Mycket sirligt skrivet. Det första datumet var 1 oktober
1857. Den 18 februari 1869 har Leufberg i Harg avslutat
boken, som han hjälpt Anders med. Boken slutar 14 mars
1871, alltså efter 14 år.

Det hände att förmyndaren själv fick ekonomiska problem och då kunde pupillens pengar utnyttjas med ganska tragiska följder för båda parter. Detta hörde dock till undantagen. Att sköta ett förtroendeuppdrag var på den tiden en stor hederssak och man var mycket rädd om sitt goda rykte.

Ett annat förtroendeuppdrag som Anders hade framgår av följande brevavskrift.

"Som vår broder Matrosen J.E Jansson vid sin bortresa till sjöss för omkring nio år sedan kvarlämnade till framtida förvaring, hos Anders Carlsson på Värblingsö tvenne skuldsedlar och flera sorters klädespersedlar jämte ett silverfickur hos Carl Carlsson uti nämnda by, lämnar vi undertecknade övriga syskon vår broder Anders Jansson härmedelst tillstånd att för vår samfælde räkning att så fort som möjligt hämta dessa kvarlämnade saker ifrån nämnda Värblingsö, på vilket framtiden kommer att mellan syskonen ske delning, såvida icke någon skrivning ifrån matrosen J.E Jansson något först äger rum.

Snesslinge den 23 november 1870

G J Carin Jansdotter

drängen Mattias Jansson i Sund

August Jansson och hans hustru Birgitta Helena Jansdotter"

Det hände mycket inom mynt och måttsystemen under Anders aktiva tid. 30 maj 1873 ersattes den gamla myntenheten En Riksdaler = 48 Skilling = 12 Rundstycken med kronor och ören. Det står: En krona räknas lika med en Riksdaler Riksmünt.

1889 fick man nya mått och viktenheter. Den sedan gammalt använda längdenheten fot och tum ersattes med meter.

Anders Carlsson och hans hustru Greta Lena Ersdotter fick med tiden tre döttrar nämligen:

Eva Christina född 1855 gift 1881 med bondsonen Matts Andersson från Braxenbohl. De bosatte sig på Norrgården.

Anna Katrina född 1858 gift med hemmansägaren Matts Persson i Södergårdet, Östhammar.

Margareta född 1864 gift med Ferdinand Eriksson i Boda, Edebo socken

Den 8 november 1884 upprättades ett köpebrev där Anders Carlsson och hans hustru Greta Lena Ersdotter överlät deras ägande 3/8 mtl Frälse Skatte Nr 1 och 2 i Värblingsö By till dottern Eva Christina Andersdotter och mågen Matts Andersson mot att de betalade 1333 kr och 33 öre till vardera av Eva Christinas båda systrar. I köpet ingick även Lagan till Anders och hans hustru samt även lagan till Anders gamla mor Cajsa Ersdotter. Cajsa dog 1888, 96 år gammal. Liksom köpebrevet var lagansbrevet mycket omsorgsfullt preciserat. Bl a ingick förmånen att få fri skjuts till kyrkan, vilket ansågs mycket viktigt på den tiden.

Anders Carlsson
och hans hustru
Greta Lena Ersdotter

I februari 1890 överlät Matts Andersson holmen Bredörn, Lillörn och Bredörns Kubar till Johan Jansson och hans hustru Anna Christina Gustafsdotter vid Sundet mot att de skulle hjälpa honom med bl a skörden. Se avsnittet SUNDET.

Nu följde några händelserika år för att inte säga ödesdiga år för Matts och Eva Christina.

År 1891, den 22 februari avled svärfadern Anders Carlsson nära 72 år gammal. Bouppteckningen efter honom hölls redan den 3 mars samma år. Behållningen blev 1240:96 kr. Bouppteckningen var undertecknad av änkan

Margareta Helena γ Ersdotter

Margareta Helena, i tidigare dokument skrevs Greta Lena
 γ = Bomärke. Hon kunde alltså inte skriva.

Den 20 maj sålde Matts Andersson till Arbetaren Henrik Ferdinand Lundqvist i Stockby och hans hustru Brita Charlotta Eriksson på deras återstående livstid ett boställe kallat Sundhagen vars längd var 189 m och bredd 160 m, beläget vid Sundet, allt inom hank och stör, bestående av stugubyggnad med kök, kammare och förstuga samt ett fähus med foderlada m m. Köpeskilling 1100 kr. Se avsnittet SUNDET.

Den 20 juli 1891 avled Matts svärmoder Margareta Helena, Eva Christinas mor, 68 år gammal, bara fem månader efter sin makes död.

Nu hade Norrgårdens åtta medlemmar snabbt reducerats till fyra, Eva Christinas farmors död inräknad, men detta var bara början.

1890 hade Matts och Eva Christina förlorat sin förstfödde son Anders Albert, som bara blev 8 år gammal.

1892 hade de tre barn i livet, sönerna Mattias Halvar född 30 maj 1886 och Carl Enok född 3 januari 1888 samt dottern Beda Kristina född 3 januari 1892.

På den tiden härjade den smittsamma sjukdomen difteri i landet. Barn i åldern 2-10 år ansågs vara de som var mest mottagliga för denna bacillsjukdom som ofta spreds via mjölk. Vaccinering förekom inte på barn på den tiden. Först 1919 kom epidemilagen, som angav de åtgärder som skulle vidtagas mot smittsamma sjukdomar.

Samtliga tre barn drabbades av denna sjukdom. Den 18 juni 1892 avled dottern Beda bara ett halvt år gammal. Nästa år dog de båda sönerna.

1893 den 17 mars avled sonen Carl Enoc och den 26 mars, bara nio dygn senare, sonen Mattias Halvar.

Kvar inom familjen på Norrgården fanns nu bara paret Matts-Anders, som han kallades och Eva Christina. En hårt drabbad familj, milt uttryckt.

Matts Anderssons sondotter Signild, som växte upp med sin farfar, glömmer inte att han en gång på 1930-talet berättade för sin lilla sondotter om familjens tragiska levnadsöde. Hon minns när han berättade om hur han for in till Östhammar för att hämta doktorn till sonen Halvar. Då stod den andra sonen i likboden i Harg och när han återvände hem till Värlingsö var också sonen Halvar död. Alla barn i granngården klarade sig. Signild kunde, liten som hon var, inte då förstå varför tårarna rann på hennes stora glada farfars kinder.

Den 5 september 1894 fick de ännu en son, Mattias Albert, som de bara fick behålla en månad.

De båda makarna nu 43 respektive 39 år gamla, skrev ett inbördes testamente, som fastställde att de skulle sitta i orubbat bo intill sin död, varefter deras kvarlåtenskap skulle delas hälften till Matts arvingar och hälften till Eva Christinas arvingar. Men där fanns en klausul.

"Om vi under vårt återstående äktenskap skulle bli välsignade med bröstarvingar så förlorar detta inbördes testamente all gällande kraft".

Och så blev det! Den 12 oktober 1897 föddes sonen Oscar Valfrid som enligt dåtidens sed fick efternamnet Mattsson efter sin faders förnamn.

Men sorgen över sina barn kom Eva Christina aldrig över. Det satte sina spår hos henne, hon blev orolig och nervös. Men livet måste gå vidare och Eva Christina arbetade troget på.

Matts Andersson med hustrun Eva Christina
Andersdotter och sonen Oscar Valfrid

Den 24 mars 1900 köpte Matts Andersson på auktion vid Sundet tillbaka lägenheten Sundhagen för 725 kr. Att döma av köpekvittot tycks vissa tidigare ouppklarade affärer mellan främst Lundqvist, ägaren till Sundhagen och Johan Jansson blivit reglerade. Det hade tydligen varit svårt för Lundqvist att bli skärgårdsbo. Men även Martin Jansson i Långalma finns nämnd i affären. De båda Janssönerna representerade AB Elfsnäs.

Det viktiga fisket fortsatte att vara en tvistefråga och åter var det notdragning vid Länsö det gällde.

Men en ständigt återkommande fråga var fisket och dess gränser. Fisket bidrog starkt till försörjningen här ute. Fiskegränser och rätten till var man fick och inte fick fiska diskuterades ständigt mellan skärgårdsborna.

1905 begärde Matts Andersson på Norrgården och Anders Viktor Andersson på Luntegårde att få hemmanets område för strömmingsfiske, s k varp, utmärkta.

Kronolänsman G W Roth och fjärdingsman E Eriksson utförde utmärkningar den 12 maj 1905. Med vit färg målades hållar och stenar på Värblingsöns västra och södra sida. Således finns följande platser och varp nämnda i protokollet. Skåmavarpet, Luntegårdsvarpet och Djupviksvarpet för Luntegårde. Sundhålsvarpet, Norrhägnadsvarpet, Skyanvarpet och Slinganvarpet för Norrgården.

Eva Christina sörjde sina barn och hennes krafter avtog. Den 11 januari 1906 sålde Matts Andersson, nu 55 år gammal, hela hemmanet Värblingsö nr 2 om 3/8 mtl till Aktiebolaget Elfsnäs genom deras representanter Martin Jansson i Långalma och Johan Jansson i Bohl. Något köpekontrakt med angiven köpeskilling osv har inte återfunnits. Först till vintertinget den 20 januari 1909 inlämnade säljaren ansökan om inteckning för överenskommet undantagskontrakt och lagantvillkor. Dessa var förmånliga och omfattade bl a: 4 hl råg, 4 hl korn, 2 hl havre, 30 l ärter, 50 l vete, 850 kg hö, 850 kg råghalm, bete för 2 kor och 2 tackor med lamm. Två inredda rum som bostad, vissa åkrar och ängar, fiskevatten, fri vedbrand och som vanligt fri skjuts till kvarn och kyrka.

Säljarens och köparens namnteckningar bevitnades av Oskar Söderström, som redan ett år tidigare år 1908, köpt hemmanet av AB Elfsnäs och Carl Lindstedt, som senare skulle köpa en del av hemmanet av Oskar Söderström.

AB Elfsnäs innehav av Norrgården blev således inte långvarigt. Sedan skogen avverkats var man inte längre intresserad. Ortsborna såg inte denna "skogsskövling" med blida ögon. Sedan skogen under de senaste århundradena ökat i värde ansågs den vara en tillgång som borde vårdas, brukas långsiktigt och fungera som en sparbössa att nyttjas vid behov.

Matts Andersson byggde sig en mindre ladugård öster om den större ladugården. Med sin hustru Eva Christina och sonen Oscar flyttade de till Brygghusbyggnaden med bl a två rum och kök, bagarstuga och brygghus. De stannade där till 1939, då Oscar med hustrun Lydia och dottern Signild köpte tillbaka Norrhägnaden. Samtidigt revs den nya ladugården på Norrgården och virket i denna användes till att förbättra "sjöstugan" vid Norrhägnaden.

Eva Christina dog 1926.

Under det senaste århundradet hade av obekant anledning flera familjer från Valö socken ca 3 mil norrut sökt sig ut till Tvärnö och Värblingsö i Hargs socken. Förmodligen hade man svårt att livnära sig på jordbruket där och ville pröva möjligheten att dryga ut mathållningen med fisk. Tydligt tyckte pionjärerna att de gjort ett gott val och flera kände sig manade att följa exemplet.

En av dem var skomakaren Frans Oskar Söderström, född 1866. Liksom sin far sökte han sitt uppehålle som skomakare i Valö. Han gifte sig 1893 med Svea Altina Pettersson och fick med henne under åren 1897- 1915 sju barn. Verksamheten gav så dålig avkastning, att han måste söka sig till Gävle för att få flera kunder. Det lyckades nu inte så särdeles väl, varför han snart återvände till hemorten. Han fortsatte att söka en bättre lösning, och när han genom goda vänner fick veta att hemmanet Norrgården på Värblingsö var till salu, anmälde han sig som spekulant.

För Oskar Söderström var det säkert mycket svårt att skaffa fram den köpeskilling om 3450 kr som Elfsnäsbolaget begärde. Han lyckades emellertid komma överens med bolaget att stycka upp hemmanet om 329/1000 mantal i tre delar, och han hade förmodligen redan då även spekulanter. Ägostyckningen påbörjades hösten 1907.

Flytten från Valö blev ett äventyr i rykande snöstorm. Svea och barnen måste stanna halvvägs hos bekanta. Oskar och hjälpkarlarna fortsatte till Hargs bruk med djuren, där de fick stanna en hel vecka på värdshuset i avvaktan på att stormen skulle bedarra.

Hemmanet delades enligt nedan:

1. Sundmanshagen 66/1000 mtl litt Cab, som den tidigare brukaren Carl Lindstedt friköpte för 1500 kr år 1908.

2. Resten av hemmanet delades i två nästan lika delar, varav den nordvästra delen bildade hemmanet Norrhägnaden. Den södra delen med redan befintlig bebyggelse behöll namnet Norrgården. Den sistnämnda delen sålde Oscar till en tidigare granne i Valö vid namn Anders Granat för 2000 kr. Han var född i Bälinge norr om Uppsala och kontrasten mellan de bördiga fälten på födelseorten och de steniga backarna och åkerlapparna på Värblingsö måste ha varit påfallande.

3. Efter två år flyttade Oskar Söderström med sin familj till Norrhägnaden. Han ägde nu bara 44 % av det ursprungliga hemmanet men hade i gengäld fått tillbaka något mer än han själv givit och hade dessutom befriats från en del av avtalade lagansförmåner som övertagits av Lindstedt och Granat. Efter några år flyttade familjen Söderström vidare till Öster Tvärnö by. Se NORRHÄGNADEN.

Anders Granat, nu 57 år gammal, stannade inte heller han länge på Norrgården och Värblingsö. Redan 1914 sålde han hemmanet till en annan Valöbo, Fredrik Mattsson.

Det finns inte mycket att berätta från Granats korta tid på Norrgården. Han kom inifrån landet och hade av förståeliga skäl svårt att på äldre dagar sadla om till att bli skärgårdsbo. En sak som han tydligen tyckte om var att gå in till grannarna och spela kort när ladugårdsarbetet var klart för dagen. Oscar Mattsson i granngården berättade det med viss förtydning.

Anders Granat flyttade 1914 till Danderyd.

In på Norrgården flyttade då Fredrik Mattsson och hans syster. Inte heller de hann rota sig ordentligt på ön utan sålde hemmanet 1920 till Carl-Joachim Beck-Friis, ägare till Hargs Bruk. Hargs Bruk var nu åter ägare till hela Värblingsö by. Det hade byn inte varit sedan 1600-talet och åren 1736-1749. Värblingsö har tidigare tillhört Länsö Säteri.

Nu började en period på ca 30 år med arrendatorer på Norrgården och en viss uppdelning av åkrarna mellan de olika arrendatorerna på Södergården och Norrgården genomfördes.

De första som arrenderade Norrgården var Gottfrid och Anna Pettersson. De kom redan 1920, samma år som Fredrik Mattsson flyttade. Gottfrid var son till Erik och Maria Pettersson vid Luntegårde på Värblingsö. De hade säkert

länge kunnat planera detta då Fredrik Mattsson nog informerat om sin flytt i god tid för Gottfrid och Anna. De fick fyra barn Ture, Ingvor, Torborg och Sven-Olof.

Torborg och Sven-Olof Pettersson blev lekkamrater till Signild Mattsson. De bodde ju i husen intill varandra på Norrgården. Signild berättar att hon har många glada minnen från den tiden i den vackra Värblingsöbyn med de då öppna fälten och hagarna runt byn.

Torborg, Signild och Lars Johansson från Södergården var skolkamrater vid Tvärnö skola. Skolvägen gick över Värblingsö och över stenbron vid Sundhålet till Sundskär. Därifrån rodde de över till Tvärnö skola. Vintertid blev det skidor när isen höll. Så har alla skolbarnen fått "färdas" sedan Tvärnö skola öppnade på 1880-talet fram till början av 1950. De sista barnen från Värblingsö som gick i skola där var, förutom barn till familjerna Mattsson och Pettersson på Norrgården, familjen Svenssons barn Stig och Solveig på Södergården som var de sista. År 1952 upphörde undervisningen helt och skolan stängdes. En epok var slut.

Anna Pettersson gick bort 1940 och på hösten samma år flyttade Gottfrid Pettersson till Karlberg vid Hargs bruk. Ture och Sven-Olof är borta i dag. Ingvor bor i Lingbo i södra Hälsingland. Torborg bor i Söderhamn och har fortfarande god kontakt med Värblingsö och Signild.

1941-42 moderniserades stora gården. När detta var klart kom Gustaf Pettersson med hustru Karin till Norrgården. Gustaf var yngste brodern till Gottfrid och hustrun Karin var syster till brodern Göstas hustru Tyra. Båda flickorna kom från Toullevaara nära Kiruna i Lappland.

För att klara det speciella och slitsamma livet i skärgården på den tiden, var det näst intill en förutsättning att man växt upp i trakten, vilket tidigare bosättare från fastlandet tydligen fått erfara.

Men nu hade även den ökade industrialiseringen med relativt goda förtjänster och ordnad arbetstid börjat bli ett hot mot skärgårdslivet. Så också för Gustaf. 1947 flyttade han och Karin till Hallstavik.

1947 revs det s k Brygghuset på Norrgården.

Den siste fast boende på Norrgården blev Helmer Andersson.

Han kom från Öster Tvärnö där han arbetat som dräng hos Helmer och Astrid Johansson på Mellangården. Han var ogift och livnärde sig med hjälp av sina två kor och vad marken i övrigt gav.

1957 tog en livaktig epok slut vid Värblingsö by. Helmer Andersson flyttade till Hargshamn där han blev vaktmästare vid Missionshuset.

Nu stod Södergården och Norrgården öde några år in på 1960-talet. De uthyrdes endast till dem som hade jakträtten på ön. Detta gällde främst Södergården. Byn befolkades då främst under älgjakten på hösten.

Norrgården hyrs sedan slutet av 1970-talet ut som sommarbostad till familjen Swedenborg som under årens lopp mycket pietetsfullt rustat upp Norrgården.

NORRHÄGNADEN

Den 20 januari 1909 fick Frans Oskar Söderström lagfart på $130/1000 = 0,130$ mtl litt Caaa Värblingsö nr 2 i Hargs socken, den s k Norrhägnaden, och året efter flyttade Oskar som nybyggare dit med sin hustru Svea och sju barn.

Det var emellanåt svårigheter att kunna hålla alla sysselsatta, isynnerhet som skogsbeståndet inte kunde åderlätas så mycket mera under åtskilliga år framöver. Också de yngre barnen skulle snart kunna göra nytta för sig. Oskar insåg att

arbetskraft fanns för att bruka större arealer och började höra sig för om hemman till salu.

På Södergården på Värblingsö hade tidigare bott en bonde vid namn Per Persson, Pell-Pers benämnd, och hans hustru Anna Greta. De flyttade år 1894 till Södergården på Tvärnö, där han också drev en kalkugn och väderkvarn. Efter Pell-Pers död behöll änkan hemmanet ytterligare något år men insåg snart att hon inte skulle orka med att bruka det i egen regi. Oskar och Anna Greta kände varandra väl och han köpte av henne Södergården om 1/4 mantal med tillträde i mars 1916.

Söderströms vistelse blev inte heller långvarig vid Norrhägnaden, bara 6 år.

Norrhägnaden bytte nu ägare och dit flyttade Erik Viktor Elias Österberg, född 1882, med sin hustru Anna Hilda Linneá Lindström född 1891. De kom från Björkö-Arholma. Köpebrevet upprättades den 15 juli 1916 och köpesumman var 4400 kr enligt lagfart för Värblingsö 2:10, beviljad 29 juli samma år.

Det finns inte några anteckningar eller minnen bevarade om familjen Österbergs korta vistelse på ön annat än att hustrun under sitt andra år vid Norrhägnaden olyckligt nog fött ett barn med något svårt handikapp eller sjukdom. Detta tycks ha bidragit till att familjen redan 1919, efter tre år, flyttade tillbaka till Arholma.

Enligt köpebrev 25 augusti 1919 köpte John Leander Mattson och hans hustru Norrhägnaden för 5000 kr.

John Mattson föddes 1890 på Vaddö och gifte sig 1914 med den ett år äldre Inez Eugenia Andersson från Singö. De flyttade från Vaddö till Norrhägnaden. John och Inez fick sju barn Ida, Rut, Fanny, Signe, Karl-Erik, Barbro och Ragnar.

Det var svårt att livnära hela nio personer bara på Norrhägnadens små ägor, så fisket, speciellt strömmingsfisket, blev en god hjälp till matförsörjningen. De hade några kor och en häst som bidrog till försörjningen. Några av korna var svartbrokiga vilket nog var en nyhet på ön.

John arbetade också som stuvare på båtar i Hargshamn när tillfälle och möjlighet gavs, vilket nog var en förutsättning att klara familjens ekonomi vid Norrhägnaden. John kom

många morgnar upp till Norrgården till Oscar Mattsson som också arbetade vid Hargshamn. De gjorde då sällskap över till hamnen i samma båt, speciellt vid "isvilla" och svår väderlek.

1938 tog tyvärr arbetet i Hargshamn slut. Efterfrågan på virke, t ex bräder från främst Gimo, minskade. John såg sig då om efter en annan försörjningsmöjlighet. Han fann den i Nolsterby på Söderön dit familjen flyttade 1939.

Han talade om sina planer för Oscar Mattsson på Norrgården som också arbetat vid hamnen i Hargshamn fram till 1938. Oscar och hustrun Lydia hade länge önskat flytta från Norrgården men Oscar ville helst stanna på ön, då han var född och uppvuxen där. Hans gamle far Matts Andersson levde ännu med god hälsa, varför de tog tillfället i akt och köpte Norrhägnaden av John Mattsson den 14 mars 1939 för 9000 kr med tillträde samma dag.

För att klara flytten från Norrgården till Norrhägnaden krävdes en häst vilket också var villkoret för att kunna sköta det nya hemmanet. Oscar köpte en häst i Assjö väster om Östhammar. Han fick hjälp med detta av en kusin bosatt där.

Oscar berättade hur han hämtade hästen Tyko. Han red den från Assjö över Söderön fram till Tuskö via den lilla spången vid Tuskö-Täppan och vidare över till Tvärnö. Han följde småvägarna på Tvärnö fram till Bodahagen, den riktiga vägen byggdes först 1947.

Vid Bodahagen väntade Fabian och Oskar Edin från Sundskär. Efter en stunds välbehövlig vila och avsvalkning för Oscar och Tyko, hjälptes man åt med överfärden till Sundskär med en "ökstock". Vid rodden över satt Oscar på bakstammen och höll grimskafte till Tyko. När Tyko tvingades ut i det iskalla vattnet för att simma efter ekan som Fabian rodde, gav han tydligen Oscar en sådan skräckslagen och frågande blick - sviker Du mig nu - att Oscar fick tårar i ögonen när han berättade händelsen. Men allt gick lyckligt, man landade på Sundskär, gned Tyko torr och varm med halm och efter ritt över stenbron var de så på Värblingsö. Där stannade Tyko till 1961 då man tvingades avsluta hans långa liv. Detta hästäventyr var en stor händelse på ön och Oskar Edins dotter Greta, då tretton år gammal, minns det som om det vore i går.

På våren 1939 flyttade Oscar Mattsson med familj, hustru

Lydia född 1901, dottern Signild och sin gamle far Matts, 87 år gammal, ner till Norrhägnaden som Matts sålde 33 år tidigare. Signild minns att man en aprildag lastade alla möbler på en flakvagn och körde flyttlasset med Tyko som dragare på dåliga vägar ner till Norrhägnaden.

Nu började en arbetsam tid för Oscar och Lydia. Lydia var van vid kor och ladugård från sin uppväxttid vid Väster Tvärnö och sin tid vid Norrgården. Oscar var en idog arbetsmänniska uppvuxen vid Norrgården och med fadern Matts som rådgivare, fanns förutsättning att klara försörjningen av lantbruket med biinkomster från skogsbruk och fiske.

Med från Norrgården följde, förutom hästen Tyko, två kor Hjärtros och Länsa, den senare från Länsöholmen. Ytterligare två kor köptes, Gullros och Brunetta. Anledningen till detta var bl a att Sven Söderström på Tvärnö, son till Oskar Söderström, 1939 började köra regelbunden trafik med sin båt Arken. Så länge isen inte lade hinder i vägen hämtade han varje morgon mjölken hos skärgårdsborna på Raggarön, Tvärnö och Söderön. Han körde in mjölken till Östhammars kaj där mjölk bilen hämtade för vidare befordran till mejeriet. Även Värblingsborna kunde nu sälja sin mjölk och behövde inte längre själva separera mjölken och kärna smör.

Sven slutade trafiken 1953 och sedan fick Oscar ro över till Väster Tvärnö med mjölken varje morgon, där mjölk bilen hämtade mellan kl 7.30 - 8.00.

Åkrar fanns vid Norrhägnaden redan på 1800-talets början, kanske tidigare. Dessutom de senare uppodlade åkrarna Kohagen, Nyborg, delar av Nygärdet liksom de små åkrarna vid Sundet och den sk Sundodlingen. På alla dessa har på 1980-talet planterats skog. Vid Nyborg och Norrhägnaden finns dock ännu öppna åkrar.

Oscar kunde efter mycken möda med dikning, täckdikning, upprustning av beteshagar och åkrar bruka dessa gamla ägor. Han fortsatte även att slå några åkrar vid Söderhäll på Fagerön, såsom han tidigare gjort under sin tid på Norrgården. Detta fortgick fram till 1944 då han under några år brukade sin svärfars åkrar runt Bodahagen på Tvärnö.

Den 14 mars 1942 avled Matts Andersson nära 91 år gammal. Han var förmodligen den siste "lagamannen" på trakten. Åter tog en epok slut i skärgården.

Strömmingsfiske som inkomstkälla var slitsamt och gav låg timpenning. I 12-1-tiden på natten var det dags att stiga upp och ro ut och ta upp skötarna. Strömmingen skulle plockas av och vara i Herräng kl 3.30 på morgonen för att hinna i tid till Stockholm som färskvara.

Signild minns hur hon efter allt slit satt förväntasfull på Tvärnö och väntade på postbudet. Han kom med utbetalningsavin för senaste fisket. Hon blev mycket besviken. 34 kronor stod det på postavin. 34 kronor för många natters slit! Samma sak erfor också andra skärgårdsbor som fiskade strömming.

Även sikfisket under kalla novemberdagar var slitsamt. Oscar och Signild fiskade från Nötskärsudden (av Lantmäteriet vid laga skiftet "omdöpt" från Nötskärsudden) mot Hargshamn ända hem till Norrhägnaden. Sikfisket är ännu i dag något som hör till boendet i skärgården ungefär som älgjakten.

Under krigsåren på 40-talet började oljemotorerna göra sitt intåg i skärgårdsjordbruket. Elektriciteten kom till Värblingsö först 1959. Oscar skaffade en gammal T-Fordmotor i Hargshamn. Man plockade i de olika delarna till fördelardosan så att motorns cylindrar så småningom gick i takt. Delar till en gammal ryssja eller fisknät hängdes upp där kylarvattnet fick passera och kylas. Ofta var Rickard Edin från Sundskär med som hjälp. Vid motorproblem tillkallades Helge Lindstedt från Sundmanshagen som motorexpert.

Oscar fyllde på fotogen eller liknande drivmedel, vevade igång med ibland kraftiga backslag av veven. Då hördes ofta mindre "vackra" ord från maskinisten, det gjorde ont. Med motorn som drivanordning kördes tröskverk (hemkört på färja över sjön en dag med "isvilla"), sågklinga, vedklyv m m.

Oscar reparerade bostadshuset i början av 1950-talet. Den gamla spismuren med bakugn, ca 3 meter djup, revs. Ny skorsten murades, ny veranda byggdes och ett rum till iordningställdes på vinden m m.

Oscar och Lydia höll under 50-talet Norrhägnadens små åkrar, ängar och inhägnade beteshagar i gott skick. Men då kom en 10-årsperiod med andra materiella krav, som gjorde att skärgården snabbt avfolkades. De små jordbruken blev olönsamma och lades ner på löpande band.

Lydia och Oscar Mattsson

1952 gifte sig Signild med Rune Backström från Falun i Hargs kyrka, Signilds konfirmationskyrka. De fick två söner Per och Arne.

1961 höll Oscar och Lydia auktion vid Norrhägnaden. De slutade med jordbruket och sålde djur och inventarier tillhörande lantbruket. Oscar 64 år och Lydia 60 år flyttade till Östhammar där de sedan bodde vintertid.

Åkrarna arrenderades några år av Rickard och Sonja Edin på Sundskär tills de 1967 flyttade till Hallstavik. Helge och Nils Lindstedt fortsatte sedan att bruka jorden fram till 1973 då Helge avled.

Den sista kon som fanns på Norrhägnaden och Värblingsö kom från Sundmanshagen. En höstdag i slutet på 1970-talet när Signild och Rune kom ut till Norrhägnaden stod kon och åt fallfrukt från äppelträden och mädde tydligen bra.

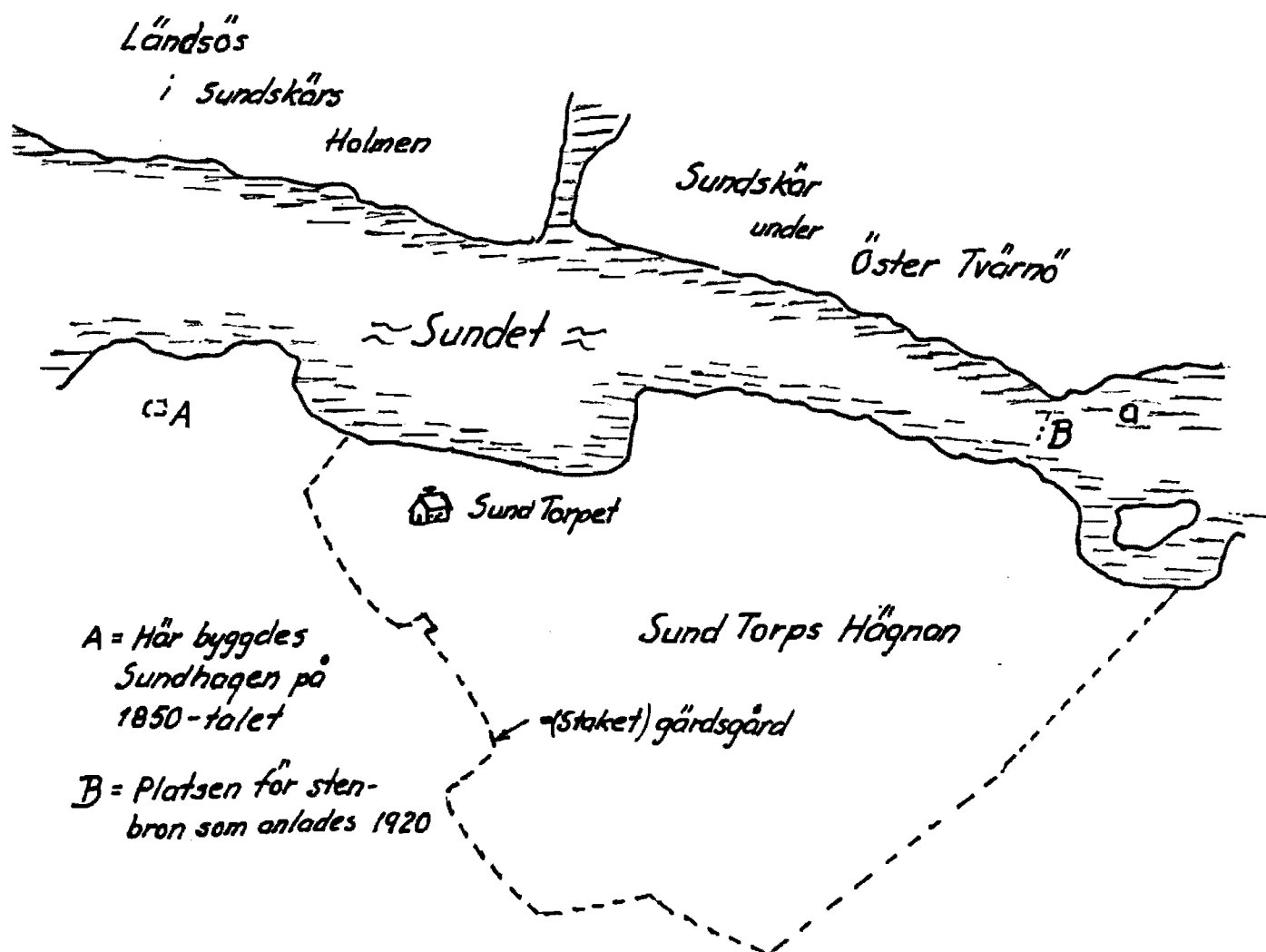
Lydia avled 7 augusti 1984 nära 83 år gammal och Oscar den 28 juli 1986 nära 89 år gammal.

1980 övertog Signild och Rune Norrhägnaden. De har under åren rustat upp och moderniserat husen som de bebor varje år från april till november, när sikfisket är klart. På vintern bor de numera i Östhammar.

SUNDET

Vid Sundet även kallad Sundshägnaden har funnits två torp varav det ena kallades Sundstorpet och det andra, uppfört ca 1850, Sundhagen. Båda torpen låg nära varandra på Norrgårdens mark, numera tillhörande Norrhägnaden. De låg vid det smalaste stället av sundet, mitt för Sundskär.

SUNDET med SUNDTORPET år 1741

Man kan fortfarande iakttaga två husgrunder, en källargrund och en fossil åker. Husgrunderna är 9 x 9 och 5 x 12 meter av syllstenar, den norra av huggna stenar. Den södra grunden har spismursrester. Källargrunden i söder, 4 x 4 meter och 2 meter hög är välbevarad av murat valv, täckt med torv. Den fossila åkermarken är 24 x 24 meter med terrasskant i öster.

På 1700-talet bodde vid Sundstorpet Erik Olsson född 1705 och hans hustru Carin Jansdotter född 1701. De hade tre söner och en dotter.

Även båtsmän har bott där på 1700-talet. Värblingsö och Marka bildade en rote och hade en gemensam båtsman. De tillhörde Roslags 1:a kompani och hade rotebeteckningen 100 och båtsmansnamnet Öberg. Drottning Christina förordade att ett torp skulle byggas inom varje rote. Dessförinnan hade båtsmännen varit inhysta hos sina rotebönder. På Värblingsö var de mer lyckligt lottade. De hade en egen torpstuga. Torpet vid Sundet var inget båtsmanstorp i egentlig mening utan ett sådant byggdes senare vid Marka och var gemensamt för Värblingsö-Marka rote. Det torpet finns alltså bevarat.

Den första båtsmannen vi känner till på Värblingsö var Cronobåtsmannen Peter Öberg född 1726 och den siste var Erik Dryg Öberg född 1786, som sedan flyttade till Granön. Om båtsmännen på Värblingsö och Tvärnö har tidigare berättats i TVÄRNÖ FÖRR OCH NU.

Johan (Jan) Ersson född 1761, byggde i början av 1800-talet på "fördel" vid Sundet. Jan var bror till Erik som brukade Norrgården. I början av 1800-talet delades arvet av Norrgården så att Erik med börsrätt löste ut den yngre brodern Jan som i sin tur avstod hälften av sitt arv till sin son Erik. I avsnittet NORRGÅRDEN sidorna 58-59 redogjordes närmare för arvets fördelning. Som förbehåll tillförsäkrades Jan rätt att på den sk Sundshägnaden få uppföra en "stufwa" jämte andra nödvändiga hus. Han skulle även få begagna Nygårdet och Grufvreten som åker samt dessutom inhägna och uppodla Träskrännilen, att till äng utnyttja Sundshägnaden samt mulbete på skogen och Tallören. Han fick också fiska på hemmanets vatten, dock ej med viknot. Detta skulle gälla så länge Jan och hans hustru Stina Larsdotter levde. Därefter skulle nyttjanderätten återgå till brodern Erik enligt villkoren i 1805 års salubrev.

Jan var först gift med Carin Mattsdotter född 1760. De fick sonen Erik (Jansson) 1785 samt ytterligare två söner som emellertid dog i späda ålder. Carin dog 1803, endast 43 år gammal. Till förmyndare för den omtyckta sonen Erik utsågs nämndemannen Johan Persson i Moxboda. Det var sonen Erik som fick lösa in sin faders halva arv på Norrgården och som senare flyttade till Granön.

Jan gifte sig 1805 om sig med Stina Larsdotter född 1778 i Hökhufvud. De fick dottern Catarina född 1809. Hos dem bodde också legoflickan Carin Schröder, född 1818 i Öregrund. Hon flyttade omkring 1830 till Värblingsö. Carin var förmodligen föräldralös. Det var ganska vanligt i dessa trakter att man mot viss ersättning åtog sig omvårdnaden av barn. För familjer med inga eller få barn restes oftast inga ersättningsanspråk om barnet kunde vara till nytta.

Jan avled 1826 och en dag i början av maj 1839, drunknade Stina. Kanske var det vårisen som ändade hennes liv.

Efter Jan Ersson och Stina Larsdotter flyttade omkring år 1830 Karl Erik Snygg, född 1786 i Valö, in i Sundstorpet med sin hustru Anna Ersdotter, född 1799 och sonen Jan Erik. De kom närmast från Braxenbohl

Jan Erik Snygg var född i Börstil 1816. Han gifte sig 1840 med Brita Carin Carlsdotter på Norrgården. Hon var född 1817.

De fick barnen Karl-Erik född 1842, Brita Stina, Eva Maria och Carolina födda 1847, 1848 och 1851. Anna Carin och Anders föddes 1853 och 1857. De båda sistnämnda dog 1862 med fyra dagars mellanrum i bröstplågor. Den sista i barnaskaran var Johan Gustav född 1859. Han gick till sjöss 1881 men återvände och gifte sig 1888 med Anna Kristina Gustavsdotter från Löfhammar. De bosatte sig 1890 på Bredörn. Se avsnittet BREDÖRN.

Jan Erik Snygg köpte 1850 mark vid Sundet av Anders Carlsson på Norrgården. I köpet ingick att Anders skulle uppföra ny bostad, förmodligen benämnd Sundhagen.

I köpekontraktet utfärdat 4 maj 1850 står:

"Anders Carlsson upplåter och försäljer till sin svåger Jan Erik Snygg och hans hustru Brita Carin Carlsdotter (Anders' två år äldre syster) på deras återstående livstid att genast få tillträda den s k Gruf Vreten och Ängen Enörn belägen på A. Carlssons 3/8 mantal Värblingsö, och på hans skogsmark få rättighet att efter föregången tillsägelse odla så mycket de hinner, samt rättighet att ta nödigt virke till reparation av husen, vilka jag Anders Carlsson åt dem skall förfärdiga, nämligen: Stugbyggnad med förstuga och kammare, samt inreda denna med spisar och bakugn jämte ett Fåhus och Foderhus vid tjänligt ställe vid Sundet emot en överenskom-

men köpesumma av 285 Rd 34 sk 4 rst.

Överlät detta med förbehållet att någon främmande person inte får intaga huset utan Anders Carlssons bifall och att husen och övriga lägenheter tillfaller jordägaren efter ovan nämnda tidsförlopp."

Den 10 februari 1880 fick Jan Erik Snygg och hans hustru detta som säkerhet för livstid.

Den 4 april 1876 gjorde en "Brandstods-Komit " besiktning och värdering av Nybygget omfattade:

Boningshus med kök, kammare och förstuga: Gammal i trä i gott skick, tak av näver och färg, 1 våning. Yta: 7,3 x 3 m, höjd 3,1 m.

Försäkringsvärde: 200 kr.

F hus foderhus: Gammalt i trä i gott skick, tak av halm.
Yta: 6,7 x 4,3 m, höjd 2,45 m.

Försäkringsvärde: 50 kr.

Försäkringen gällde till 13 september 1905.

Den 20 maj 1891 sålde Matts Andersson på Norrgården (svärson till Anders Carlsson) Sundhagen till slaktaren Henrik Ferdinand Lundqvist från Stockby, född 1861 och hans hustru Brita Charlotta Ersdotter född 1859 på deras återstående livstid. Bost llets yta var ca 30.000 kvm (189 x 160 m). Köpesumman var 1100 kr. Efter köparens död skulle jorden men ej husen återgå till säljaren.

Mulbete f r en ko och ett ungnöt fick köparen ha på hemmanets skog emot att Lundqvist förband sig att vid behov och till gångbart pris förfärdiga den tidigare ägarens skor. Lundqvist var erkänt duktig i både slakt och skomakeri. Hustru Charlotta var en duktig kokerska, s k "kalaskokerska" som anlitades häromkring då det ordnades kalas. Charlottas systerdotter Engla Viktoria född 1885 växte upp hos dem. Hon gifte sig senare med Henning Pettersson på Södergården.

Lundqvists vistelse på Sundhagen blev ej långvarig.

Redan den 24 mars 1900 såldes hemmanet på auktion.

Jorden köpte Mats Andersson tillbaka för 725 kr. Några år senare, omkring 1905, såldes hela bostället med skog till Elfsnäsbolaget, som då troligen rev eller flyttade bort husen. Grundstenarna vittnar fortfarande om husens läge. Makarna Lundqvist var således de sista som bebodde och brukade det vackert belägna Sundet eller Sundhagen, som namnet var på slutet av 1800-talet. De flyttade sedan till Tvärnö.

1960 sålde Oscar Mattson mark vid Sundet eller Bostället som det kallats under 1900-talet, till Hans och Rigmor Lind. De byggde ett fritidshus strax intill de gamla husgrunderna.

Tyvärr gick Hans och en kamrat till honom samma oblida öde tillmötes som Stina Larsdotter, 150 år tidigare. 1987 gick de ner sig på vårisen i Tvärnösundet och drunknade. Rigmor Lind äger fortfarande huset.

S U N D M A N S H A G E N

På våren 1831 kom Matts Öman och hans hustru Catharina Mahlena Matsdotter samt deras lille son till Värblingsö från Herräng, där Matts varit gruvdräng vid Herrängs gruvor. Han hade ledsnat på slitet i gruvan och längtade ut till skärgården där han ville bli nybyggare.

Bonden Carl Andersson på Norrgården i Värblingsö by upplät mark åt honom vid Sundmans boställe eller Sundmanshagen, som det numera kallas. Sundmanshagen ligger på öns norra del vid Tvärnösundet.

Matts fick köpa marken med 50 års besittningsrätt räknat från den 14:de mars 1831 till den 14:e mars 1881 "emot en summa av Tvåhundra Femtio Riksgälds sedlar". Både säljare och köpare undertecknade med bomärken, de kunde alltså inte skriva.

Enligt kontraktet bestod marken av "hagen belägen vid Saltjön samt den vret som dervid å sydväst från bemälte hage ligger samt all mark som dervid ligger och är bekvämlig till odling får intagas i samma ägande" samt "en park på utmark, så kallade Träskrännilen, omkring Ett och Halft Tunne Land efter lantmäteri uträkning" samt "en bekvämlig boningsplats

på norra sidan av hagen gränsande vid gärdesgården".

I köpet ingick dessutom att "gärsell-fång fick tagas på marken efter anvisning, mulbete tilläts för Trenne få Kreatur på utmark samt för hans fårkreatur. Vedbrand av vindfälle och vraskog tilläts på hemmanets mark. Fiske fick idkas utom notdragning".

Det har funnits en Johan Sundman, som bott på Värblingsö från slutet av 1700-talet till början av 1800-talet. I husförhörslängden står han som gårdsfolk under Norrgården som var ägare till marken där bostället låg och som troligen var uppkallat efter honom. Johan Sundman var född 1736 och hans hustru Greta Andersdotter 1733. De hade tre barn, Erik som gick till sjöss samt två flickor, Greta och Anna.

Under första delen av 1800-talet upplät Erik Ersson på Norrgården (Carl Anderssons svärfar), en ägolägenhet vid "Sundmansbostället eller hagen vid Saltsjön" till Per Larsson. Per var född 1772 och han var gift två gånger. Första gången med Anna Larsdotter och med henne fick han sonen Lars. Hans andra hustru hette Maria Jansdotter och med henne fick han sin andra son Jan Petter. Per dog 1834 och änkan bodde kvar till 1865, då det i husförhörslängden står att hon vistades i Yttersby. Hon levde troligen under små förhållanden. Det har berättats att hon inte ägde någon klocka utan frågade grannarna hur mycket klockan var. Det enda som nu minner om deras hem är en liten åker på Sundmanshagens östra sida, som än i dag benämns "Per Lars myra". Det har funnits ett litet torp öster om Sundmanshagen. Det kan tänkas att Per efterträdde Sundman och att det lilla torpet var deras hem på äldre dar.

Man kan förstå att det var strävsamt för den då 31-årige Matts och hans 28-åriga hustru att ställa hus och gården i ordning.

Åren gick och det lilla bostället blev ett tryggt hem för den lilla familjen. En svår sorg drabbade dem då deras ende son Matts drunknade vid Herräng. Han var bara 23 år gammal. I dödboken står han upptagen som sjöman.

Ett minne av honom är en gammal psalmbok i fint skinnband, som blivit nött och sliten genom åren. Det är ju mer än hundra år sedan han höll den i sin hand. På pärmarnas insidor hade han skrivit: *"Denna Bok har jag fått till skiens af*

min Mor Bror Pehr Öman. Matts Matts son som är född den 17 Junius 1827" och på den andra pärmen "Matts Matts Son Er mitt namn, Mig till heder och ingen skam och mig i Dopet gifvit och i Lifsens Bok Inskrivit. Amen." skrivit den 4 Februari 1846".

Elva år senare, i februari 1861, dog Mahlena. Mats gifte om sig med den då 36-åriga Brita Carin Andersdotter, som kom från Östhammar. Matts var då 61 år gammal. Några gemensamma barn fick de ej men Brita Carin hade en son med sig i boet. Sonen Carl Lindstedt, som bara var 13 år gammal när modern gifte sig med Matts, bodde hos sin morbror i Vaden, där han var skomakarlärling. 1866 flyttade Carl hem till modern och Matts på Värblingsö. Han var då 18 år och hans håg stod mer till havet än till skomakeri eller jordbruk, varför han gav sig ut på långseglingar.

Matts dog 1870 vid 70 års ålder.

Äldre tiders bouppteckningar är en skatt att ösa ur då man vill veta hur man levde förr i tiden. De är ofta mycket detaljerade, allt från guld och silver till glasflaskor finns med. Så kan man i bouppteckningen efter Malena Mattsdotter finna att hon ägde fyra fingerringar och ett par örringar av guld, av silver en förläggarslev, fem matskedar och en Brenwins långkopp. Det fanns en hel del tenn- och kopparsaker, lite porslin, grytor och pannor i jern samt förstås trä- och laggkärl. Ändå är det svårt för oss nutidsmänniskor med tillgång till hushållsmaskiner, frys- och kyl-skåp att förstå hur maten kunde förvaras t ex efter slakt. Det mesta saltades väl och så kunde man torka och röka en del. Det fanns även bra jordkällare på den tiden.

Gångkläderna var noga angivna. Mahlena ägde bl a en klädeskappa för finbruk, femton bättre och sämre klänningar, tre klänningstyger väntade på sömnad, tre koftor och nio förkläden, tjugotvå bättre och sämre sjalar och fyra siden-sjalar.

Under rubriken "Snickar Wærktyg" fanns förutom verktyg upptaget "två kor" och "en packe böcker".

Det fanns en fordran på 325 Riksdaler och 80 skilling. Hela boet uppskattades till 707 rd och 80 sk. Dessutom kvitterade pastor G Sylvén ut 85 sk till Hargs fattigkassa, utgörande "fattigprocenten".

I bouppteckningen efter Matts Öman år 1870, 9 år senare, hade boets totala värde ökat till några tusen Rd. Man hade fortfarande Riksdaler riksmünt som inte förrän med 1873 år myntreform ersattes av kronor som svenskt huvudmynt.

Innehavet av silver hade ökat med ytterligare en långkopp samt en snusdosa, ett fickur med nyckel samt en pipa med silverbeslag. Även tillgången på tenn och koppar samt Porcellin (porslin) hade ökat. Det fanns ett väggur med slag och fodral, ett skjutvapen med tillbehör, en Helbibel, två postillor samt en mängd andra böcker. En postilla var en predikosamling där årets predikningar fanns upptagna. Kunde man ej besöka högmässan i kyrkan, lästes dagens evangelium i hemmet, vanligtvis av husfadern. Man var mycket religiös på den tiden och missade inte gärna söndagens evangelium.

Matts tycks ha varit välklädd med både klädes- och vadmalsrockar, päls och flera sommarrockar samt mössor och hattar. Allt var medtaget i bouppteckningen, från underkläder och vantar till storväst, förskinn och paraply.

På gården fanns två kor, Blomma och Tvärna. Männe härstammade den senare från grannön Tvärnö. Så fanns det två tackor och två lamm, en galtgris och en kvigkalv.

Båtar var ett måste på en skärgårdsö utan landförbindelse. Det fanns upptaget en båt med segel, en ny Snäcka, som är en rundbottnad, klinkbyggd båt samt en gammal Ökstock. En ökstock var vanligen flatbottnad och kravellbyggd och benämndes på roslagsmål "Flatötja".

Nu kan man även få en inblick i hur familjen bodde. Det fanns upptaget en Mangårdsbyggnad med två rum samt en Mangårdsbyggnad (gammal), även den med två rum, kanske den som Sundman en gång byggde. Det fanns ett få- och foderhus, en mat- och vedbod, ett svinhus, ett hemlighus, en sjöbod samt källare och skulle.

"Graföls-kostnaderna" belöpte sig på 60 Rd och bouppteckningskostnaderna till 2:50. Pastor G Sylvén och kyrkan fick denna gång 4:31.

Under bouppteckningen efter Mahlena Mattsdotter skrev Matts under med namnteckning. Han hade tydligen lärt sig skriva sedan han kom till Värblingsö, medan Brita Carin fortfarande satte sitt bomärke under bouppteckningen efter

Matts.

År 1872 gifte Brita Carin om sig med Erik Gustaf Jansson-Jern. Han var 41 år gammal och kom från Öster Tvärnö, där han varit dräng hos Carl-Erik Söderström på Norrgården.

Året efter skrevs nytt kontrakt på gården, denna gång med bonden Anders Carlsson på Norrgården, son till Carl Andersson. Kontraktet fick samma lydelse som tidigare men gällde nu till 1924. Kostnad 1.000 Riksdaler.

Under sina världsomseglingar gjorde Carl emellanåt strandhugg i hemmet på Värblingsö och hade funnit en skön mö på grannön Tvärnö. År 1879, samma år som han fått sitt styrmansbrev, gifte han sig med Brita Charlotta Söderström på Södergården på Tvärnö. Charlottas far Anders var änkeman och han sålde gården till sin dotter och måg. Carl fortsatte med långseglingar och Charlotta skötte gården tillsammans med sin far.

Charlotta och Carl fick tre barn, sönerna Algot, Carl och Elis. Charlotta dog i barnsäng, endast 32 år gammal, och Carl blev ensam med de små barnen och gården. Han stannade hemma några år och skötte gården tillsammans med sin åldrige svärfar. Men sjön sög och styrmansyrket gav bättre utkomst än lantbruket så Carl fortsatte på sjön. 1889 sålde han gården till Charlottas farbror Karl-Erik Söderström som brukade en granngård på Tvärnö och barnen fick ut sitt morsarv. Svärfadern stannade kvar på gården, där han hade fördelsbrev. Carl flyttade hem till sin mor och Gustaf på Sundmanshagen med de tre små pojkarna, som då var 10, 6 och 3 år gamla.

Tre år senare gifte Carl om sig med den 26-åriga Maria Holmgren från Björkbol, ett torp under Ronöholm, där fadern var möbelsnickare. Maria var 18 år yngre än Carl. Maria blev en kär och avhållen mor för de tre pojkarna. Barnaskaran ökades med ytterligare sex barn, Alma född 1893, Harry 1897, Astrid 1899, Helge 1901 och Nils 1907. En son som föddes 1895 dog bara 2 månader gammal.

Gustaf Jansson och Brita Carin började bli gamla och 1893 överlät de Sundmanshagen till sonen Carl. Själva fick de undantag i egen stuga på gården. Gustaf avled 1901 vid 70 års ålder och Brita Carin 1910. Hon blev 85 år gammal.

1908 friköpte Carl Lindstedt ägoarrendet till Sundmanshag-

en "på everderlig tid" för 1.500 kr från dåvarande ägaren Frans Oskar Söderström.

Carl Lindstedt

Maria Lindstedt
med dottern Alma

Carl upphörde med långseglingarna men kunde inte helt lämna sjömanslivet. På äldre dar gick han med Ångfartygen Östhammar I och II mellan Stockholm-Östhammar-Gefle under den legendariske kaptenen Lundin. Efter mer än 60 års seglatser på de stora haven, där han hann med att runda Cap Horn åtskilliga gånger, fick Carl nu även känna på grundstötning. Med Kapten Lundin vid rodet blev det stundom ont om vatten under kölen. Lundin var annars en omtyckt kapten med en konstnärlig ådra och en stor portion humor.

När Carl medförde några leveranser till hemmet vid Sundmanshagen signalerade Lundin redan ute på Galtfjärden. Det var för Maria att med dotter Almas hjälp ro ut till ångbåten. Ibland saktade Lundin in något på farten så att varorna kunde tas ombord i roddbåten men var det ett 200-liters fotogenfat gick han med full fart och fatet lämpades i sjön. Maria och Alma fick sedan bogsera det i land, något som Lundin förnöjt berömde dem för. Det arbetssammaste för dem var nog att få upp fatet på land vid hemkomsten. Det fanns ej

elektriskt ljus på den tiden så lysfotogen var nödvändig. Carl var mycket mån om sin familj och såg till att ingenting saknades för dem.

Carl hjälpte många vänner och grannar med penninglån och borgensförbindelser. Mestadels kunde låntagaren betala tillbaka, men det var många lån som Carl aldrig fick tillbaka. Carl hjälpte även grannarna när olika handlingar skulle skrivas.

Carl var hemma på vintern då Östhammars-båtarna ej kunde gå i is. Han tyckte mycket om att vinterfiska. Så fort isen bar var han ute med sina fiskredskap. Maria sade "att när det bär en sjura (skata) så bär det Lindstedt". Det bar nog igenom många gånger.

I Träsket, eller Igelsjön som det står i gamla papper, fanns på den tiden så mycket öppet vatten att Carl hade en roddbåt där och fångade agnfisk. Numera är Träsket helt igenvuxet.

Då Carl under sommartid var på sjön var det Maria som med barnens hjälp skötte jordbruket. Det har berättats att drängar och bondsöner från Tvärnö kom till Sundmanshagen sedan de avslutat sitt eget dagsverke för att hjälpa henne med slåttern. Det blev långa dagar, men en av dem berättade för en del år sedan "*så roligt vi hade och så god mat vi fick*". Maria var känd som en god matmor.

I slutet av 1800-talet kunde man fortfarande ro genom Sundhålet, det smala sundet mellan Värblingsö och Sundskär. Numera är det delvis torrlagt. Carl, tillsammans med Oscar Mattsson vid Norrgården och Edins på Sundskär, byggde omkring 1915 en stenbro på det smalaste stället, alldeles vid gränsen mellan Sundmanshagen och Norrhägnaden. På så sätt var man ej beroende av båt då man skulle besöka grannarna Oskar och Fabian Edin, som då var nybyggare på nordvästra delen av Sundskär. En smal ränna lämnades i mitten av stenbron så att man kunde ro igenom. Några kraftiga plankor över den smala rännan gjorde att man kunde gå över torrskodd.

På den tiden var motorbåtar ej vanliga. Det gällde att ro, kanske med ett segel till hjälp. Man rodde till Hargshamn, som var närmaste tätort och till Östhammar. När man ville hälsa på släkten på Singö fick man även ta till årorna. Det

var en färd på 25 km fram och tillbaka.

Alla åtta barnen började sin skolgång i Tvärnö skola. De fick ro då det var öppet vatten och gå på isen då den bar. När det var "isvilla", varken bar eller brast fick de stanna hemma. Var det däremot "stöp", vatten och snösörja på isen, eller mycket snö fick detta inte utgöra något hinder för skolgången. Det kunde bli vått om fötterna, tänk om det funnits gummistövlar på den tiden.

Carl brukade gården med hjälp av sönerna Helge och Nils som sedan övertog gården 1928. Carl dog samma år i en ålder av 80 år. Maria bodde kvar på gården hos sina söner till sin död 1933. Hon blev 67 år gammal. Hon hann få sin första folkpension, den var inte stor på den tiden, 16 kronor per månad.

Helge och Nils kallades "Lindstedts-pojkarna" eller "Värlinga-pojkarna" i hela livet, även sedan de blivit gamla. De fortsatte med jordbruket, arrenderade sommarbete på grannöarna Länsöholmen och Torsholmen och kunde på så sätt ha flera kor. Från slutet av 1930-talet och till 1953 hämtades mjölken vid bryggan på Värlingsö men sedan Sven Söderström slutat med mjölktransporterna till Östhammar fick man transportera över mjölken till Tvärnö där mjölk bilen hämtade. Detta kunde vara arbetsamt, särskilt när det var oväder eller dåliga isar.

Helge och Nils ägnade mycket tid åt fiske. Ibland tillsammans med Edins på Sundskär. Fiskförsäljningen bidrog bra till försörjningen. I början av 1960-talet gav ett gott gösfiske god inkomst medan däremot strömmingsfisket gav mindre. Det hade införts kvotering, d v s man fick bara sälja en viss mängd strömming medan överskottet betalades med några ören och användes till minkmat. Fisken levererades till Hargshamn eller Herräng där den skulle vara på efternatten för vidare transport till Stockholm. Dessutom skedde direktförsäljning runt Hargshamn och Harg ibland med cykelkärra eller den gamla personbilen.

Någon gång på 30- eller 40-talet anskaffades två gamla Ford-bilar. En personbil samt en lastbil med en styrhytt av trä. Personbilen stod parkerad vid Hargshamn och användes vid fiskförsäljning. Det var många resor som Helge och Oskar Edin gjorde, ibland "ända till Stockby och Snesslinge". Lastbilen hade körförbud på allmänna vägar och transportera-

des till Hargshamn. Därifrån kördes den på isen ut till Vär-
lingsö. Där gjorde den en insats, bl a slapp man bära hem allt
hö med hävlar utan kunde istället lasta det på bilflaket.

Ett vindelverk byggdes upp som via batterier lämnade ström
för belysning och drift av diverse motorer och den hembygg-
da radion.

Några år senare beställdes en större motorbåt med tändkule-
motor från båtbyggeriet i Östhammar. Den användes för
frakter och skärgårdsturer. Den hade styrhytt och bra last-
utrymme. Så småningom anskaffades två begagnade trak-
torer och lite modernare jordbruksutrustning. Helge som läst
jordbrukskunskap vid folkhögskola försökte tillämpa det han
lärt.

I det gamla bostadshuset fanns på bottenvåningen kök, med
stor mur och bakugn samt en kammare. Det fanns också en
tillbyggd glasverande efter dåtida mode. På övervåningen
fanns tre sovrum och en hall.

Stommen till mangårdsbyggnaden hade en gång fraktats
över till Värtingsö från Raggarön där den varit gruvarbetar-
bostad. Det var vanligt att man flyttade hus på den tiden.

Sundmanshagen
omkring 1910

Huvudbyggnaden städades fin på våren och man flyttade ut i undantagsstugan över sommaren, något som var vanligt här-omkring.

Mangårdsbyggnaden byggdes senare om för att få det lite modernare och mer lättskött. Den gamla stommen finns alltjämt kvar men huset har på senare år reparerats mycket smakfullt av nuvarande ägaren Gunnar Nilsson.

Systemn Astrid stannade kvar på gården och hjälpte bröderna med hushållsarbetet. 1959 fick man elektriskt ljus till ön och kunde ha lite bekvämare i köket med elektrisk spis, kyl- och frysskåp samt hushållsmaskiner. Även telefon fanns. Efter Astrids död fick bröderna hjälp av sin äldre syster Alma. Helge och Nils brukade gården och fiskade fram till sin död. Helge avled 1973 och Nils 1984. Helge blev 72 år gammal och Nils 76 år. De, liksom Astrid, förblev ogifta. Astrid blev 55 år gammal.

1970 avstyckades sex tomter från fastigheten som bebyggdes med fritidshus. Bröderna hade sett fram emot att få grannar då de numera var ensamma som fastboende på ön. Helge hann aldrig uppleva detta då han avled innan det första fritidshuset blev färdigställt. Nils däremot var mycket glad över de nya grannarna som flyttade dit mellan åren 1974 - 1979.

Nils var den siste fast bosatta på Värblingsö.

Alma gifte sig och flyttade till Hallstavik. Hennes make Karl Karlsson dog i unga år och hon flyttade med sin dotter Anita först till Herräng och sedan till Östhammar. På äldre dar var hon bosatt på Lidingö men hjälpte dessutom sina bröder på Värblingsö. Alma avled 1966, 72 år gammal.

Harry gick först i faderns fotspår och var ute på långseglingar som maskinist innan han emigrerade till Amerika. Han bosatte sig i New York där han fortsatte sina studier till ingenjör. Han gifte sig på äldre dar med Gladys, som hade norskt påbrå. Harry avled 1982, 88 år gammal.

Alma

Astrid

Harry

Helge

Nils

Vad hände då med de övriga barnen Lindstedt?

Algot, Carl och Elis utvandrade till Amerika i unga år.

Algot och Elis blev farmare i Canada. Elis förblev ogift. Algot gifte sig med Amanda, (Pell-Pers dotter Amanda), hon var född på Södergården i Värblingsö by men familjen flyttade 1894 till Algots gamla födelsehem Södergården på Tvärnö. Även Amanda utvandrade till Amerika. De fick där en dotter men deras äktenskap höll ej.

Carl liksom halvbrodern Harry var mer för det tekniska än

för jordbruk. Han utbildade sig till ingenjör och bosatte sig i Chicago tillsammans med hustru Hulda som var småländska. Carl och Hulda besökte det gamla hemmet på Värlingsö flera gånger och även de andra pojkarna höll god kontakt med sin älskade styvmor Maria.

Carl

Algot

Elis

Efter Helge och Nils Lindstedts bortgång ärvdes Sundmanshagen av Almas dotter, Anita Åström, såsom varande den sista av släkten Lindstedt. Anita hade tillbringat sina barnoms somrar och skollov på Sundmanshagen. Även i vuxen ålder tillbringade hon mycken tid där och efter modern Almas död sökte hon hjälpa sina morbröder med det hon kunde. Hon bodde och arbetade i Stockholm så det blev veckoslut och semestrar hon kunde tillbringa där. Hon har inte helt kunnat släppa kontakten med roslagen utan har sedan länge en sommarbostad på Tvärnö med utsikt mot Värlingsö och den gamla fädernegården Sundmanshagen.

Gården ägs sedan 1984 av veterinär Gunnar Nilsson.

B R E D Ö R N (BREDÖREN)

Om man följer Värblingsös norra strand österut passerar man Kattörn (Kattören), på äldre handlingar även benämnd Katzören.

Katza var benämningen på en fördämning i en vik eller vattendrag avsedd för fiske. Ortsnamnsforskare har inte funnit belägg för att öns namn skulle kunna förknippas med detta katza. Vid Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering 1994 konstaterades emellertid att bäcken, som tidigare rann från Igelsjön eller Träsket som det nu benämns, utmynnade vid Kattören och att det i våra trakter inte var ovanligt att en katza anlades under liknande förutsättningar.

Fortsätter man österut genom Nordanvadet, som numera är torrlagt, kommer man fram till ön Bredörn ca 150 meter i vardera riktningen. Ön är bergig men ger ändå plats för några träd, potatisland och några gröna gräsfläckar. Den har en god skyddad hamn och en lättnavigerad infart.

Denna ö blev nybyggaren Johan Janssons, (Jan Snyggs yngste son) och hans hustru, Anna Kristina Gustafsdotters boplatz år 1890. Han fick den av bonden Matts Andersson på Norrgården mot att utföra vissa årliga dagsverken.

I köpebrev av den 17 februari 1890 överlät Matts Andersson och hans hustru Eva Christina Andersdotter (Anders Carlssons dotter) holmarna Bredörn och Lillörn med Bredörn Kubarna till Johan Jansson och hans hustru Anna Kristina Gustafsdotter under deras livstid, att där få bygga och bo samt använda som sin egendom, mot att årligen göra 5 dagsverken under "slåningstiden" och även hjälpa till vid behov, när hemmansägaren så fordrar mot en ersättning av 75 öre/dag. Om mannen har förhinder skall två kvinnodagsverken svara mot en mans.

Johan och Anna Kristina stannade på Bredörn till sin död. Johan under namnet "Bredögubben".

De fick fem barn. Äldst var Karl, senare benämnd "Bredökalle" född 1884, som vid mogen ålder flyttade till det närbelägna Ängarna på Värblingsö. Sonen Emil föddes 1892 och gifte sig med Gunhild Eriksson, syster till "Bromsängs-Gösta" på Tvärnö. De bosatte sig i Väster Tvärnö by. Sonen Algot född 1894 gick till sjöss och den två år yngre dottern Beda

flyttade till sin make i Häverö. Det yngsta barnet Anna, som föddes en majdag år 1900, fick namnet "Bredö-Anna".

Vid en intervju av Inga-Maja Ahlsén i november 1988 för TVÄRNÖ FÖRR OCH NU gav Anna en levande bild av sitt liv på den lilla ön, som hon lämnat för 44 år sedan.

Fadern fiskade för familjens behov, men även till avsalu. Dessutom arbetade han i skogen, på sjön och i Hargshamn. På Bredörn hade man en ko, får och höns. Fadern hade visserligen försökt bryta lite mark mellan bergknallar och stenbumlingar på ön men det räckte inte till sommarbete. Kossan fick därför simma över till Värblingsö för att få sitt lystemåte. Hon simmade snällt efter båten utan att vara bunden. "Det var hon van vid", skrattade Anna. Hon skämdes nästan att tillstå att hon själv inte var simkunnig.

Stugan på Bredören

Anna gick i skola på Tvärnö. Sommartid var det att ta till årorna och på vintern skridskor eller skidor eller att pulsa i djup snö. När isen varken bar eller brast fick hon stanna hemma. När det blåste riktigt hårt fick hon lig-

ga över hos sin älskade lärarinna Ingrid Jansson. Anna önskade att det skulle blåsa riktigt ofta.

I hemmet klippte man fåren, kardade och spann ullen. Lin köptes från bönder som odlade och sen tog hela linberedningen vid på Bredörn. Anna var en intresserad väverska och vävde också på beställning mattor, gardiner och dukar till hemslöjden och till privata kunder.

Hon blev den av syskonen, som blev kvar hemmavid för att sköta sina föräldrar. Modern dog 1942 och fadern 1944, då Anna tillerkändes Bredörn som ersättning för vård av syskonens föräldrar. Först då blev Anna fri att söka sig ut i världen och hon begav sig till Stockholm. Hon fick plats vid Lindholmens varv och därefter vid flyget i Viggbyholm, där

hon lärde känna en maskinist, som hon gifte sig med 1953.

Vid intervjutillfället var Anna änka sedan några år tillbaka och hon drömde sig tillbaka till Bredörn, till den lyckliga barndomen med syskon, hund och katter som lekkamrater. Där finns fortfarande ingen elektricitet indragen men hon njuter ändå av att få känna den friska luften, se stenhälarna, fruktträden och att få höra fågelsången och vågornas skvalp mot stranden.

Anna Dahlberg finns inte längre bland oss. Hon lämnade jordelivet ett år efter intervjubesöket. Men hennes välkomsthälsning den gången lever kvar. På intervjuarens kommentar: *"Så vänligt av Dig att ta emot två främlingar"* svarade hon: *"Det skall man väl göra, det gör man alltid ute i skärgården!"* Där levde hon fortfarande kvar i sina tankar.

Signild Backström från Norrgården och Norrhägnaden berättar angående "Bredö-Anna" att hon Signild ofta var på Bredören som barn. Medan hon bodde på Norrgården på 1930-talet fick hon ofta följa sin 85-åriga farfar, ovannämnda Matts Andersson, till Bredören. "Vi gick via Luntegården ner till Ängarna. Där ropade vi, så Anna kom och mötte med ekan. En gång hade vi med oss en stor flaska med mjölk. På hemvägen var flaskan fylld med strömming, som de på Bredören fiskat med skötar natten före."

"Bredö-Anna" kom ofta på besök till Norrhägnaden. Signild minns hur ledsen Anna var när hon kom 1944 och tog farväl. Hon skulle då flytta till Stockholm.

Ä N G A R N A (VADÄNG)

Karl Gustav Jansson, "Bredö-Kalle", föddes 1884. Han var son till Johan och Kristina på Bredören. Han flyttade som nybyggare till det närbelägna Ängarna på Värblingsö sedan han köpt mark från Elfsnäs AB. Han bodde kvar

Foto från maj 1993

på Bredören medan han byggde vid Ängarna, först en ladugård och 1913 en liten stuga och en större stuga 1922.

1920 gifte han sig med Hilda Theresia Pettersson från Singö född 1890, hon var syster med Erik Pettersson på Luntegårde. De fick en dotter Karin Elisabet, gift Hanning i Hargshamn, och en son Karl Johan, ("Ängs-John"), bosatt i Stockholm. John avled sommaren 1995.

Karl Gustav Jansson
"Bredö-Kalle"

1938 sålde "Bredö-Kalle" fastigheten till Carl Beck-Friis på Harg.

Signild Backström minns när "Bredö-Kalle" kom till hennes farfar Matts Andersson, tidigare ägare till Ängarna och sade: *"Du blir fäll ärg på mäg nu som sålt Änga?"* Svaret från Matts var: *"Va så jag göra åt hä"*

Manfred och Mia Fors arrenderade sedan Ängarna av Carl Beck-Friis, troligen omkring 1944 och bodde där ungefär 10 år, innan de flyttade till Raggarö.

Ängarna hyrs nu ut till fritidsboende.

LUNTEGÄRDE

Foto från maj 1993

gärde för att därigenom kunna få husen så nära hemmanets jord och skog som möjligt.

Följande hus skulle flyttas och flyttningen skulle vara klar

Redan under 1700-talet hade en del ängsmarker röjts och nyodlingar skapats på den sydöstra delen av ön, något över en kilometer från Södegården. Vid laga skiftet 1883 fastställdes att de hemman i Norrgården, som tillhörde Hargs bruk, skulle flyttas till Lunte-

till första juni 1887.

1. Manbyggnad under spillertak, brädfordrad, inredd i stuga och kök samt ett kallrum. 11,3 m lång, 6,2 m bred, 3,2 m hög, i hjälpligt skick.
2. Bod med lider under tak av näver och färj. (Färj kallas de stänger, som läggs på tak för att hålla taktäckningsmaterial på plats).
3. Stall med foderrum och loge med golv i en räckla, under spillertak, 18 m lång, 5,8 m bred, 3,3 m hög.
4. Får- och svinhus under halmtak. 6,6 m lång, 4 m bred, 2,2 m hög.
5. Avtråde under brädtak, i gott skick.
6. Fähus med foderrum, under näver och färj.
7. Bastu i Hemgårdet, i hjälpligt skick.
8. Källare murad i gråsten med träbol, med överbyggnad, under halmtak. I dåligt skick.

Andel i tvenne brunnar, som måste grävas nya vid Luntegårde. (På Tvärnö betalades samtidigt ungefär 60 kr för motsvarande arbete).

Den förste brukaren av hemmanet Luntegårde var frälsebonden Erik Jansson, född 1832 i Edebo. Han gifte sig 1870 med den fyra år yngre Brita Carin Carlsdotter. De fick under åren 1871 - 1877 fyra söner. Carin flyttade 1883 med sönerna till Svinnö där hon dog i slutet av 1884.

År 1893 flyttade Lars Mattson in som ny brukare. Han var född 1851 i Börstil och gifte sig 1879 med Margareta Erika Olsdotter som var fem år yngre. Samma år fick de dottern Maria Erika och vartannat år därefter tre döttrar och en son. Lars var bara 44 år när han med familjen flyttade tillbaka till Börstil 1896.

Samma år kom Anders Viktor Andersson till Luntegårde. Han var född 1847 i Häverö och gifte sig med Hulda Maria Carlsdotter 1875. Hon var född i Ununge 1850. De fick två döttrar. Selma Vilhelmina född 1879, gift med Karl Erik Eriksson född 1878 och utflyttad till torpet Buskendal. Den andra dottern Alma Sofia född 1882, gifte sig med Erik Viktor Eriksson i Braxenbol född 1878. Viktor Erikssons morbror Matts Andersson gifte sig med Eva Kristina Andersdotter på Norrgården.

Anders och Hulda hade också två fostersöner inflyttade från

Katarina församling i Stockholm 1902. De var då 12 och 9 år gamla. Miljöbytet var kanske inte så lätt i den åldern och det har talats om spänningar i kontakten mellan fosterbarn och föräldrar. Hulda dog 1906. Efter 17 år på Luntegårde flyttade Viktor Andersson 1912 till dottern Alma i Braxenbol.

Karl Gustaf Jansson, född 1876, gifte sig 1904 med Alma Vilhelmina Mattsdotter, född 1878. De flyttade 1911 till Luntegårde med tre döttrar och en son i åldrarna ett till sju år. Ytterligare en dotter kom till världen 1913, tre år innan de flyttade från hemmanet.

Nu blev Karl Erik Pettersson, född 1872, ny arrendator. Karl hade bott på Singö, där han 1904 fann sin två år yngre hustru Maria Charlotta Andersson. De hade redan fem söner och fyra döttrar i åldrarna 21 - 4 år. På Luntegårde föddes 1916 och 1920 ytterligare två söner, Gustaf och Henry.

Karl Erik hade redan tidigare sin bror Henning boende på Södergården. Det fjärde barnet, dottern Rut gifte sig med Halvar Svensson. Halvar kom från Stockholmstrakten och flyttade 1938 med familjen till Södergården.

Den siste fast boende arrendatorn på Luntegårde var Karl Erik och Marias nionde barn, sonen Gösta Pettersson, född 1912. Hans hustru Tyra kom från Tuolluvaara i Lappland. De hade en fosterson som hette Jan. Gösta och Tyra flyttade till Hargshamn 1957. Gösta dog 1981, 69 år gammal.

Luntegårde stod tomt något år tills Hugo Freudenthal, chef för Gimo - Österbybruks utsklippning av virke från Hargshamn, år 1960 arrenderade gårdstomten med hus som fritidsviste. Dottern Carin, gift Hallén, övertog arrendet.

Av de ursprungliga husen på Luntegårde återstår nu endast huvudbyggnaden och den tidigare drängstugan som också fungerade som snickarbod och förråd. Den gamla ladugården och ladan hade så tärts av tidens tand att de eldades upp i början på 1990-talet.

N Y B O R G

På skogen strax söder om Norrhägnaden hade man funnit några vid den tiden livligt eftertraktade gläntor i skogen,

lämpliga för svedjeland som så småningom borde kunna röjas från stenar och plöjas till åkerjord. Det kunde inte bli stora åkerlappar och det skulle krävas en oändlig vilja, kraft och ett aldrig sviktande tålamod att välta bort alla stenar, fylla alla gropar, dika runt åkrarna och att få en tillfredsställande avrinning av smält- och regnvatten.

En nybyggare kunde knappast ha råd att skaffa sig en ox och än mindre häst. Det blev de egna armarna, benen och ryggen som fick dra bördan. Eftersom byns kreatur betade på skogen var det också nödvändigt att få åkrarna ordentligt inhägnade. Detta var också ett stort problem, eftersom skogen redan var ganska hårt avverkad som en följd av den stora efterfrågan på träkol från Hargs bruk. Någon riktig väg till byn eller till närmaste båtplats Fagerviken var det inte att tänka på i början, men nöjaktigt framkomliga stigar för folk och klövjeforor var nödvändiga.

Eftersom Nyborg inte finns angivet på 1741 års arealavmätning och karta kan vi utgå från att någon bebyggelse ej fanns där vid detta tillfälle. I husförhörslängden från 1741 - 1748 finns emellertid noterat att "gamle båtsmannen Mats Loo", född i Yttersby på Söderön år 1689 tillsammans med hustrun Brita Ersdotter född 1686, dottern Caijsa Matsdotter samt fattighjonet Margareta Clemensdotter, född 1676, bosatt sig på nybygget. Brita dog 1770 och Mats Loo 1778, 89 år gammal.

Det hade varit intressant att följa Mats Loo tillbaka till barndomsåren, men tyvärr har kyrkböckerna i Börstils socken från den tiden gått förlorade. Hargs tidigaste kyrkoböcker är av äldre datum och av dem kan vi förstå att fadern hette Clemens i dopnamn.

Efter avslutad tjänst som båtsman återtog Mats sitt tidigare efternamn Clemensson men för ortsbefolkningen var han fortfarande deras Mats Loo. Av kyrkböckerna framgår också att han hade minst två systrar, Margareta född 1676 och Carin född 1690. Margareta var 10 år äldre än Mats och förblev ensamstående och oförsörjd. Kanske hade hon stannat kvar och tagit hand om föräldrarna så länge de levde och därefter icke längre attraktiv som hustru. Och det kanske var därför hon så småningom flyttade till sin bror och svägerska på Nyborg, där hon i husförhörslängden fick beteckningen fattighjon. Också Carin, som var ett år yngre än Mats, hade vid sitt giftermål med Lars Larsson, född 1689, bosatt sig i Värlingsö by, men flyttade i slutet av 1750-talet till

Malsätra.

Mats Loos och Britas dotter Caisa, född 1728, reste, enligt Helge Lindstedts på Sundmanshagen nedtecknade hörsägen, i unga år till Stockholm där hon tog plats i en familj. Efter en tid kom flickan hem på besök och just under hennes hemmavistelse blev det husförhör på Värblingsö av Hargs församlingspräst. Loos dotter gick inte på husförhöret. Om hon var skriven i Stockholm eller Harg förmäler ej sägnen men prästen fordrade att hon skulle vara närvarande vid förhöret. Han gick hem till Mats Loo och fordrade att hon skulle vara med, men hon nekade. Prästen skulle då ta henne med sig med våld. Hon gjorde motstånd och efter något litet handgemäng tog flickan till flykten och prästen efter. Men flickan var snabb på foten och hann till ladugården och stängde in sig där. Prästen fick vända åter till det avbrutna husförhöret utan fröken Loo. Som straff för sitt motstånd fick flickan sitta i stocken vid Hargs kyrka. Straffet avtjänades under högmässan så att hela församlingen såg flickan sittande fastkedjad vid en stock i koret.

Enligt berättaren betraktades Loo vid den här tiden som backstugusittare med någon liten åkerlapp och med mulbete för sin ko. Så länge jordlotten vid Nyborg brukades behöll den benämningen Mats Loos åker eller Mats Loos hage, som det står angivet i laga skiftes handlingarna. Även en liten ö fick bära Mats Loos namn.

Carl Persson, född 1781 i Söderby, bosatte sig på Nyborg med sin sex år yngre hustru Brita Lena Ersdotter. Hon var dotter till Erik Ersson på Norrgården. Äktenskapet ingicks 1808. De fick barnen Maria 1810, Carl Petter 1812 och Erik 1815. Brita dog 1817 endast 30 år gammal.

Carl gifte om sig med Margareta (Greta) Jansdotter, född 1792 i Edebo. Barnaskaran ökade ytterligare under åren 1820 - 1830 med fem söner, däribland tvillingarna Gustav och Mats som föddes 1826 och sonen Lars som dog samma år. Under tiden hade den tidigare barnkullen flyttat hemifrån och sökt sig arbeten. Carl Perssons jordevandring slutade 1839 vid 58 års ålder. Margareta dog 1851.

Carl Perssons andra barn i första giftet, Carl Petter Carlsson, född 1812, arrenderade hemmanet tillsammans med sin hustru Anna Persson, född 1805, några år före faderns död. De fick fram till 1846 en son och fem döttrar. Sonen Carl var född 1834 men drunknade vid Granön 1850, 15 år och 9

månader gammal. Dottern Eva Stina dog 20 år gammal år 1866. Även hustrun Anna lämnade jordelivet 1871.

Då hade sonen Mats i Carl Perssons 2:a äktenskap med Greta Jansdotter flyttat in på Nyborg. Mats var född 1826. Han gav sig ut på sjön i unga år och blev skeppare. Som brukligt var böt han då namn och kallade sig Mats Lindqvist och gifte sig strax efteråt med Anna Stina Hansdotter, född 1833 från Rådmansö. Anna Stina födde fyra barn, Anna Greta 1858. Under Mats seglatser med skonaren Rapid växte barnaskaran med Stina Carin 1859, Carl 1863 och Anders. Enligt husförhörslängden "inflyttade" familjen år 1858 åter till Värblingsö och Nyborg.

I början på 1870-talet kom Erik Jansson, född 1832 i Edebo, som ny brukare till hemmanet. Han gifte sig 1870 med Brita Stina Carlsdotter, född 1836. De fick under åren 1871 - 1877 fyra söner. Den yngste sonen Andreas dog 1878, ett år gammal och samma år avled också fadern Erik Jansson.

Svärfadern Carl Petter Carlsson, född 1812, flyttade till änkan Brita Stina och barnen i början på 1880-talet, men dessa lämnade Värblingsö 1894.

Året därpå flyttade Mats Karlsson, född 1817 i Ekeby, med sin hustru Greta Karin Andersdotter, född 1817, som ny arrendator till Nyborg.

Ännu i dag 1995 finns lämningar efter källare och husgrund kvar i östra kanten på den lilla åkern benämnd Kohage.

T O R S H O L M E N

Av de öar, som på östra sidan omger Värblingsö, är Torsholmen den största och yttersta. Det var där tragedin med den i inledningskapitlet omnämnda tiggaren utspelade sig.

Ungefär halva ön ägs av Hargs församling och är obebyggd. Den andra halvan med bostället och åkrar och ängar friköptes på 1920-30-talet och är numera privatägd. Från den sistnämnda är 12 fritidstomter avstyckade.

Till Torsholmen flyttade i början av 1810-talet Matts Matts-

son som arrendator under kyrkan. Han var född 1781 i Forsmark. Han kom från Gräsö med sin sju år yngre hustru Anna Jansdotter från Valö och sonen Matts. På Torsholmen fick de ytterligare tre barn under åren 1814-1821. År 1823 flyttade familjen från ön.

Nybyggaren Mats Östergren, född 1801, från Gräsö med sin 10 år yngre hustru Stina Hansdotter övertog nu arrendet. Familjen utökades 1823 med sonen Mathias och 1827 med dottern Brita. Mathias gick till sjöss i unga år på båtar hemmahörande i Häverö och Öregrund. Efter skepparexamen antog han efternamnet Tillman. 37 år gammal drunknade han i Stockholm 1860.

Bouppteckningen efter Mathias Tillman är intressant. Seglationen var vid den tiden lönsam och gav en hel del klingande mynt till dem som deltog. Mathias hade säkert besökt flera större hamnar på kontinenten och där påverkats av nya idéer och vanor. Han hade också skaffat sig saker, som då ännu var okända på hemön.

Det värdefullaste han ägde var ett fickur i silver, värderat till 12 Rd 75 sk. Dessutom hade han väggur, som nu tydligen blivit vanligare, eftersom det endast värderades till 2 Rd 50 sk. Han hade också skaffat sig kikare, kompass, "skjutgevär" och sjökartor. Tre rakknivar hade han köpt, plånböcker, penningpung med lås, "Pottmoné", eldstål, stentavla, tre speglar och lika många tavlor samt en sparbössa.

Vintertid stannade Mathias förmodligen iland på Torsholmen och livnärde sig då av skogs- och byggnadsarbete. Han ägde fyra bilor och två huggyxor samt en sticksåg.

Det vore inte konstigt om grannarna kände en viss avund över Mathias klädesgarderob. Två dussin skjortor, fyra mössor, fyra yllehalsdukar och en svart halsduk av silke. Sju par byxor och lika många rockar, sex par ficknäsdukar och ett par mansfingerhandskar m m.

Behållningen i boet uppgick till drygt 140 Rd men dessutom hade han kontanta fordringar mot revers på nära 150 Rd. Föräldrarna bekräftade med sina bomärken bouppteckningens riktighet.

Mats och Stinas dotter Brita gifte sig med Anders Petter Löfgren men de flyttade från Torsholmen ganska snart. Mats Östergren dog 1875.

Torparen Jan Erik Lindgren, född 1836 i Edebo och 1866 gift med Lovisa Andersdotter, född 1842, flyttade 1875 med sina tre barn från Hargs Prästgård till Torsholmen där Lovisa födde ytterligare tre döttrar. Jan Erik odlade upp marken med hjälp av en ox. Det var också han som byggde det nuvarande bostadshuset. Jan Erik omkom på Torsholmen och resten av familjen flyttade från ön.

1905 flyttade Karl Henrik Eriksson och hans hustru Eva Margret Eriksson Ersdotter, född 1880, från Braxenbol till Torsholmen, som alltjämt var arrendegård under kyrkan. Karl Henrik drunknade på julaftonen samma år vid Granön då han var på hemväg från Hargshamn. Helge Lindstedt från Värblingsö, bara fem år gammal, var där när han forslades hem på en kälke. En syn som för alltid etsade sig fast i den lilla pojken minne var de våta stövlarna som hade trätts upp på kälkens skalmar.

Då änkan inte kunde fullgöra de ålagda dagsverkena försattes hon i konkurs och hennes tillhörigheter såldes på auktion. Grannarna köpte då in hennes tillhörigheter som de sedan skänkte tillbaka till henne. Tydligt levde kyrkan inte som den lärde - barmhärtighet.

Grannarna hjälpte henne efter bästa förmåga. Hon plockade t ex hasselnötter som Carl Lindstedt sålde för hennes räkning i Stockholm. Det var inte så vanligt med importerade nötter på den tiden så de svenska hasselnötterna stod högt i kurs. Socialhjälp existerade inte men hon fick hjälp av kommunen med var sitt par skor till barnen. Hon bodde kvar till 1916 då hon med sina barn flyttade från ön.

Samma år, 1916, inflyttade August Leonard Eriksson. Han var född 1878 och hans hustru Elin Margareta Andersson var tre år yngre. De kom från Singö. De medförde fyra barn, döttrarna Edit Augusta född 1902 som flyttade till Stockholm 1920 och Elsi Alice född 1906 samt söner Herman Leonard och Anton Edvin födda 1908 och 1909. På Torsholmen föddes ytterligare två söner, Karl Ivan Torvald född 1916 som dog året efter samt Karl Nils Ivar född 1918.

Enligt husförhörlängder från 1915-1919 fanns på ön ytterligare två Erikssöner. Den ene var Karl Hilding Eriksson, född 1898. Han var sjöman och flyttade 1936 till Hälsingborg. Den andre var Karl Helge Adrian Eriksson, född 1900, även han sjöman. Han flyttade till Sundsvall 1925.

Nästa arrendator blev förre hemmansägaren Albert Lindholm som kom från Edebo. Han var född 1885 i Hökhuvud och gifte sig 1916 med den fem år yngre Rut Eriksson som var född i Börstil. De hade fyra barn, döttrarna Ingrid Henrietta Elisabeth född 1916 och Hilma Maria född 1917 samt söner Erik Olov född 1919 och Rune 1921. Det är inte säkert att familjen bodde på Torsholmen då Albert endast brukade jorden. Han bodde troligen vid Söder Harg på någon gård som tillhörde Kyrkan.

Siste brukaren var Martin Sigfrid Ferdinand Pettersson född 1882 i Flen. Han flyttade till Torsholmen 30 september 1922. Han kom närmast från Edebo och hade varit virkesinmätare vid Holmens Bruk i Hallstavik. Han gifte sig 1917 med Anna Maria Persson som var född 1894 i Harg. De fick samma år en dottern, Alice Teresia.

Att Anna var en handlingskraftig för att inte säga manhaftig dam visar denna historia från 1930-talet. Det var en sommar dag och Anna var ensam hemma eftersom Sigfrid var borta på arbete och inte skulle komma hem på några dagar. Det var dags att besöka tjuren med deras ko. Det gällde, förutom den åtrådda kalven, mjölkförsörjningen för kommande år. Anna stod inte handfallen utan handlade. Hon ledde ner kon till stranden och förmådde henne att kliva upp i notökstocken där hon tjudrades. Anna band sedan en lina till ekan och rodde till Värblingsö by med notökstocken med kon på släp. Efter förrättat värv bar det så hem igen på samma vis. Och den viktiga mjölkproduktionen fortsatte ännu ett år på Torsholmen. Det var Sigfrid som friköpte bostället på Torsholmen. 1936 flyttade de från ön för att återkomma 1940. Sex år senare, 1946, flyttade de igen, denna gång till Öregrund.

Mellan åren 1947 - 1957 ägdes bostället av Molander som utnyttjade det som sommarbostad. Han var fastighetsmäklare och upprättade 1953 en avstyckningsplan för fritidstomter.

Bostället övertogs sedan av familjen Hallin, hemmahörande i Stockholm men som senare flyttade till Ödeshög i Östergötland. Det användes som sommarbostad.

1969 flyttade Sven Magnusson med hustru Mona och barnen Eva och Olle till Torsholmen från Värmdö. 1976 flyttade de till Östhammar men har alltså sin del av Torsholmen kvar som sommarbostad.

Bostadshuset på Torsholmen

Det gamla bostadshuset, byggt i slutet på 1800-talet, är numera smakfullt restaurerat av Sven Magnusson. Han har även låtit bebygga de avstyckade tomterna för fritidsboende.

Sven Magnusson har etablerat ett Byggnads AB i Östhammar med sågverk och virkeshandel på Öster Tvärnö. Sven är en erkänt duktig entreprenör som satt sin prägel på en stor del av den ny- och ombyggnad som skett här ute i skärgården under de senaste 25 åren.

GRANÖN

Som tidigare omnämnts i avsnitten NORRGÅRDEN, sid 58-59, samt i avsnittet SUNDET kom bröderna Erik Ersson och Johan (Jan) Ersson överens om att Erik med bördsrätt skulle få överta den yngre broderns del av det ärvda hemmanet Norrgården. Jan föreslog då att hans son Erik Jansson, född 1785, skulle få köpa hälften av den övertagna delen, d v s 1/8 mtl Norrgården, vilket också accepterades.

Detta resulterade så småningom i att Erik Jansson 1809 bytte sitt 1/8 mtl Norrgården på Värblingsö mot mark på Granön tillhörig Hargs bruks ägare Baron Axel Oxenstierna.

I överenskommelsen med farbrodern hade denne lovat Erik bistånd med flytt till Granön av en trösk- och foderlada samt stall. Dessutom skulle han få timmer till och hjälp av två man med att sätta upp en stugbyggnad.

Erik Jansson blev nu nybyggare på Granön och fick 1809 lagfart på sina ägor.

Erik gifte sig 1808 med jämnåriga Caisa Mattsdotter och de flyttade 1809 in i sitt nya hem. Under åren 1809 -1824 födde Caisa fyra döttrar och två söner. De flyttade sedan till Edebo.

År 1813 bosatte sig f d båtsmannen Dryg Öberg, född 1786 och hans hustru Anna Stina Andersdotter, född 1785, på Granön. Medan de bodde kvar på Värblingsö föddes 1812 sonen Anders Petter och på Granön ytterligare fem barn. Erik dog 1821. I husförhörlängden från 1810 är han upptagen som nybyggare på Skogsholmen, men benämningen ändrades senare till Granön.

SUNDSKÄR

Enligt Laga skiftes kartan 1844 tillhörde västra halvan av ön Länsö Säteri i Börstils socken. Den nordöstra delen av ön tillhörde Hargs socken och är på längden delad mellan Södergården och Mellangården i Öster Tvärnö by.

På 1741 års karta angavs namnet "Ländsöo Sunds Skiers Holmar". I början av 1700-talet bestod Sundskär av tre små öar som genom landhöjningen nu är sammanvuxna.

Sundhålet, sundet mellan Värblingsö och Sundskär, kallades

tidigare Sundskärshålet. Det var tidigare farbart med mindre båtar men är nu uppgrundat och delvis torrlagt.

Vid Laga skifte av Östra Tvärnö by den 4 maj 1844 infann sig som rågångsgrannar även representanter för Hargs Bruk. Som ägare av stora delar av Värblingsö hävdade de att även Sundskär tillhörde dem. Några entydiga bevis kunde emellertid inte företes, varför Bruket vid nästa sammanträde avstod från sitt yrkande.

Tydligen var ön intressant för flera parter, bl a som omlastningsplats vid fisktransporter. Tvärnöborna hade hos Häradsrätten klagat för obehörigt intrång och skadegörelse på ön. Förbud därpå utfärdades och kungjordes i häradets kyrkor vid flera tillfällen.

Oskar Edin köpte 1915 marken på nordvästra delen av Sundskär av dåvarande ägaren Viktor Mattias Mattson, mera känd som "Länsö-Viktor". Sundskär tillhörde den gård på Länsö som Viktors far köpte från bruket som ersättning för den gård han ägde i Malsätra och som totalförstördes vid branden som ödelade hela Malsätra by.

Senare inköptes några öar, förmodligen för att få tillgång till mer fiskevatten då fisket var viktig näring. 1922 inköptes Småöarna, Fisklösen och Grund från Mats och Maria Åström på Väster Tvärnö. 1934 köptes Bergskär från Mattias Eriksson i Östhammar.

1916 byggdes bostadshus vackert beläget invid Sundhålet. Dessutom ladugård och övriga uthus.

Föräldrarna Karl-Erik Edin och hustru Anna Lovisa Persdotter samt två av Oskars syskon, Agnes och Fabian, följde med då de flyttade till Sundskär från Bodahagen på Tvärnö.

Karl-Erik, föddes 1849 i Harg och gifte sig 1883 med Lovisa född 1860. Lovisa var "jordemor" och Karl-Erik var något av en "klok gubbe" och kände till en del om medicinalväxter. Han ansågs kunna bota ögonsjukdomar. Karl-Erik dog 1925 och Lovisa 1931. Agnes gifte sig med John Eriksson och flyttade till Lotsholmen söder om Alvsnäs.

Marken på Sundskär odlades upp och man kunde ha några kor och smådjur. På sommaren roddes korna över till småöarna där de fick beta.

Lovisa Edin

Karl- Erik Edin

Karl Oskar Edin, som var född 1885 i Börstil, gifte sig 1916 med Hanna Bernhardina Andersson född 1887 i Sandby i Tierp.

Hanna Edin

Oskar Edin

De fick tre barn, Linnea född 1916, Rikard 1919 och Greta 1926. Hanna dog 1927 och Oskar 1961.

Sonen Rikard stannade kvar på Sundskär och var den siste brukaren av gården. Han var först på sjön några år samt ar-

Rikard och Sonja Edin

betade en tid vid Hargshamn. När arbetet tröt där flyttade han till Hallstavik men behöll gården på Sundskär som sommarbostad. Han var gift med Sonja Karlsson, född 1920. Sonja kom från Sundsäng på Söderön. De fick två barn Lena och Mats.

Rikard blev 62 år gammal. Efter Rikards död flyttade Sonja till Östhammar men somrarna tillbringade hon på sitt älskade Sundskär. Sonja var en av initiativtagarna till denna skrift. Hon rycktes bort 1994. Lena och Mats äger alltjämt gården på Sundskär. Ute på udden har uppförts två hus för fritidsboende.

Döttrarna Linnea och Greta gifte sig och flyttade hemifrån. Linnea gifte sig med Arvid Jansson och flyttade till Raggarön. De fick tre barn, Kristina, Staffan och Åsa. Greta gifte sig med Sigvard Ström och flyttade till Marka. När modern dog var Greta endast 9 månader gammal. Greta och Sigvard fick barnen Ulla, Kerstin och Anders.

Oskars yngre bror Fabian, född 1896, gifte sig med Beda Söderström som var född i Valö 1897. Hon flyttade 1908 med föräldrarna till Norrgården på Värblingsö och senare till Södergården på Öster Tvärnö. Fabian och Beda fick sonen Folke.

Fabian var en duktig finsnickare och båtbyggare. Han är nog främst känd för sina fina flatbottnade roddbåtar som här i roslagen kallas "flatötjor". Det var många i trakten som uppskattade hans båtbyggarkonst.

Oskar Edin med fin fångst
en 12-kilos gädda

I början av 1940-talet flyttade Fabian med familj till Snesslingesjö.

På den sydöstra delen av Sundskär, som tillhör Södergården på Öster Tvärnö, är två tomter avstyckade för fritidsboende.

Den del som tillhör Mellangården på Öster Tvärnö är obebbyggd.

VÄRLINGSÖS KONTAKTER

TILL LANDS OCH TILL SJÖSS.

Anders hade just dragit upp båten på den lilla berghällen nedanför den branta udden Notskär, där han satt sig för att i lugn och ro samla intrycken från dagens händelser. Han hade, liksom flertalet av Hargshamns innevånare, bevistat invigningen av den nya färjelinjen mellan Hargshamn och Ny-
stad i Finland. De två vitmålade bilfärjorna, 137 meter långa om 10.000 registerton, utgjorde ett imponerande blickfång i solskenet och fanor och flaggspel varslade om "vind i seglen" för den nya båtförbindelsen. Där var mycket folk. Representer för regeringen och länet, Sveriges och Finlands ambassadörer, kommunalpolitiker, finansiärer och Investmentbolaget Develop AB, som efter intensiva förhandlingar med det finska rederiet nu symboliskt kunde knyta ihop den finska blåvita och den svenska blågula förtöjningstrossen med varandra och förklara trafiken invigd den 14 oktober 1989.

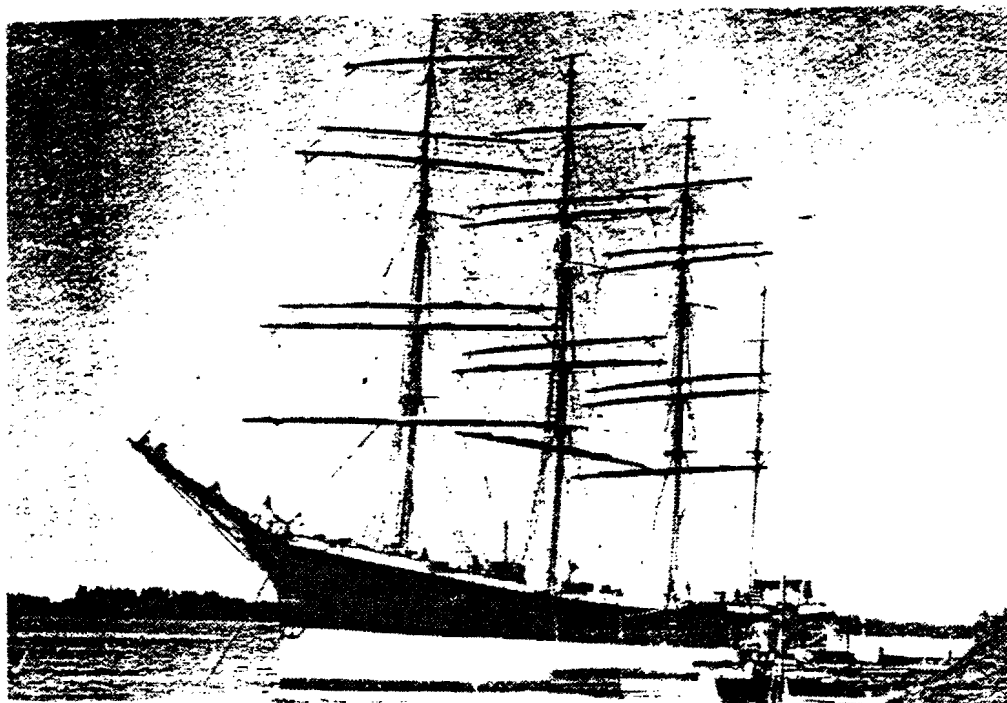
Liksom hargsborna i allmänhet hade också Anders känt av den djupa pessimism, som sedan flera år lägrat sig över samhället. Järnbruksrörelsen i Harg, liksom i de övriga val-lonbruken i Roslagen, hade från slutet av 1800-talet till början av 1900-talet fört en alltmer tynande tillvaro och så småningom lagts ner. Den omfattande utskeppningen av skogsprodukter från Gimo-Österbybruk hade upphört på 1930-talet.

Satsningen på skrotimport från Ryssland under 1980-talet hade misslyckats. Det hade också på den senaste tiden talats om planer på att de sedan 1876 kontinuerliga malmtransporterna per järnväg från Dannemora helt skulle upphöra. De smala, krokiga och underdimensionerade vägarna till hamnen gjorde den inte heller attraktiv för landsvägstransporterat gods och Hargshamn syntes bli en betydelselös och okänd plats ute i periferien. Men idag, när han satt i lugn och ro uppe på bergshyllan på Värblingsöns sydvästra udde, kände Anders glädje över att någonting stort äntligen hade hänt. Han var inte van vid så mycket folk i rörelse och han kände att hans huvud hade blivit en tummelplats för alltför mycket nytt på en gång. Han ville i lugn och ro tänka igenom en sak i taget och få perspektiv på det hela.

Nedanför honom blänkte vattenspegeln i motljuset. Till vänster om sig hade han utsikt över Notskärsviken, där fiske

med not förr varit en vanlig företeelse. Längre bort skymtade Vassviken, varifrån taktäckningsmaterial hämtats under tidigare århundraden. Mitt framför honom låg hamnen i flödande sol. Den officiella invigningsceremonien var slut, men besökarna dröjde sig kvar. Förmodligen ville de ordentligt fira upplevelsen av den nya milstolpen i Harghamns historia. Anders tänkte på hur bara för några årtionden sedan stora malmfartyg från fjärran länder regelbundet hade lagt till vid hamnen i Harg. De hade lastat den högvärdiga malmen och efter någon dag åter vänt stäven mot ön Galten och därefter girat babord ut mot det öppna havet utanför Singö. Det var oftast välvårdade fartyg men där fanns också rostiga "skorvar", som hos en gammal sjöman väckte en känsla av olust. Malmlastningen gav sysselsättning i hamnen även om arbetsstyrkan minskat betydligt efter uppförandet av den stora lastningsanläggningen med transportband från malmlagret till fartygets lastluckor. Dessförinnan hade många personer varit engagerade och lastningen av en båt hade pågått flera dagar.

Under den tiden gjorde värlingsöborna många dagsverken i hamnen, när flera båtar kom samtidigt för lastning. Men det var inte bara malmbåtar, som gav liv åt Hargsfarleden. Det var också virkestransporter från Gimo-Österby och Hargs bruk och inkommande frakter med kol och andra diverse varuslag för ortens behov. Den 19 juli 1933 kunde man se den fyrmastade barken Parma från Mariehamn påbörja lastningen av splitved vid kajen i Harg.

Barken Parma

Parma var byggd i Glasgow 1902 med en lastförmåga om 5200 ton och var då ett av världens största segelfartyg nära ett hundra meter långt. Efter 14 dagar stävade hon vidare i god vind med fyllda segel mot Ljusne i Hälsingland. Under de fjorton dagar lastningen av Parma pågick, passade många från närliggande byar och öar på att beskåda det ståtliga fartyget. Ingen kunde ana att man 60 år senare skulle kunna få ombord dubbelt så tung last på två timmar.

Längre ut i farleden passerade ofta stora fartyg med destination Hallstavik, varifrån de återvände fullastade med pappersbalar. Före broförbindelsen med Tvärnö och Raggarön på 1940 och 1950-talen var Hargshamn för många den naturliga förbindelselänken mellan fastlandet och öarna och då framför allt Värmlingsö. Det var en ljus bild av en svunnen epok Anders upplevde uppe på berghyllan.

Men där fanns också mindre ljusa minnen. Under de finska vitgardisternas strider mot ryssarna 1918 hade den 470 man starka Nystadskåren efter en dramatisk marsch i snöstorm tagit sig över det istäckta havet till Åland som skulle rensas från ryssar. Under medverkan av en svensk delegation överenskomms att båda sidorna skulle lägga ned vapnen. De ryska soldaterna skulle lämna Åland inom 5 veckor och den finska truppen skulle med båt ta sig över till Sverige via Hargs hamn för vidare transport per järnväg över Haparanda för att ansluta sig till Mannerheims armé i norra Finland.

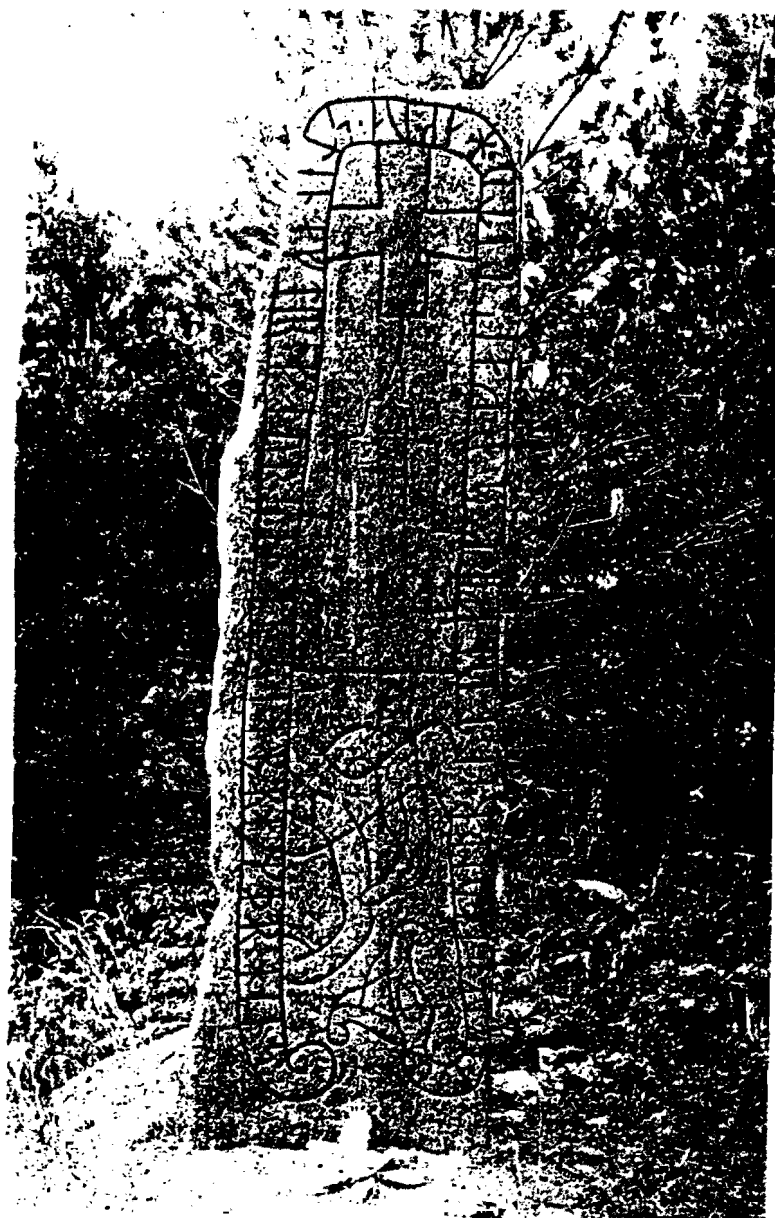
Längs Värmlingsös motsatta sida gick farleden in mot Östhammar. Anders hade hört talas om att långt tillbaka i tiden hade man seglat vidare i denna farled mot Sund, Öregrund och vidare mot norrlandshamnarna. Men den tiden var förbi. Med en landhöjning om nära en meter på hundra år hade undan för undan stora områden torrlagts.

Vattendjupet och läget gjorde däremot Hargshamn till en av ostkustens bästa hamnar och det bidrog till att den tidigt fick järnvägsförbindelse och därmed goda förutsättningar för en positiv utveckling.

Anders kunde i tankarna följa de stora malmfartygens rutt ut mot rum sjö. Det var ganska många och stora girar runt öar och grund. Med tydlig utprickning, skickliga lotsar och modern navigationsutrustning var det numera sällan några problem. Men hur hade man klarat sig förr i tiden undrade han. Inga väderleksförutsägelser andra än dem man själv

kunde skapa, inga stormvarningar, inga israppporter, inga fyrar, men däremot nyckfulla vindar som ingen kunde råda över. Och de forna vikingarna, som gav sig iväg över Östersjön och upp på floderna i fjärran okända länder utan att ens ha en kompass? Det var frågor Anders ofta ställt sig.

Förra året hade Anders och några av hans goda vänner deltagit i en guidad visning av runstenen tre km söder om Hargs bruk, drygt 400 meter nordväst gården Kråkmötet. Han hade fått höra att experterna tror att den ristades under första hälften av 1100-talet och att den anses vara en av Upplands märkligaste runstenar. Den blev vetenskapligt intressant redan 1594. Anders var så imponerad att han t o m lade inskriptionen på minnet: "Gudlev och Sigvid Aldulvs arvingar läto hugga stenen efter sin fader och Sigborg, hans moder."

I fantasin försökte Anders göra sig en bild av Aldulvs avfärd mot fjärran mål i österled. Bilder av vikingabåtar var till god hjälp. Men vad var det som drev Aldulv att ge sig iväg på så ovissa äventyr? Månaders bortavaro från hustru, barn och gård. Ovisshet om väder och vind och mottagande i främmande land och knappast en aning om vilken månad han skulle vara tillbaka. Ovisshet om han någonsin skulle få återse de sina. Många var de som gav sig av. Många kom aldrig tillbaka. Däribland Aldulv. Men de som återvände hade säkert gjort upplevelser de aldrig skulle glömma. De hade mycket att berätta och ingen kunde kontrollera om allt var sant. De betraktades säkerligen som hjältar vid återkomsten och det materiella utbytet blev säkert också ofta uppmuntrande.

Visserligen utgör runskriften inget belägg för att stenen rests för att hedra vikingar på färd i österled, men eftersom detta var mycket vanligt i det forna Roden, utgick Anders från att det gällde även Aldulv.

Det forna Svearikets krigsorganisation, ledungen, innefattade rodde skepp med upp till 12 par åror. Sådana farkoster försedda med råsegel finns avbildade på gotländska bildstenar från 700-talet e. K. Mycket talar emellertid för att segel användes i Norden redan under bronsåldern, 1500 - 400 år före Kristi födelse. Med stora råsegel och smala båtar kunde man inte segla med fasta skot. Det fordrades en väl samövad besättning för att kunna parera vid girar och kastvindar. På en, två och tremastade farkoster användes i Norden råsegel ända till 1800-talets slut.

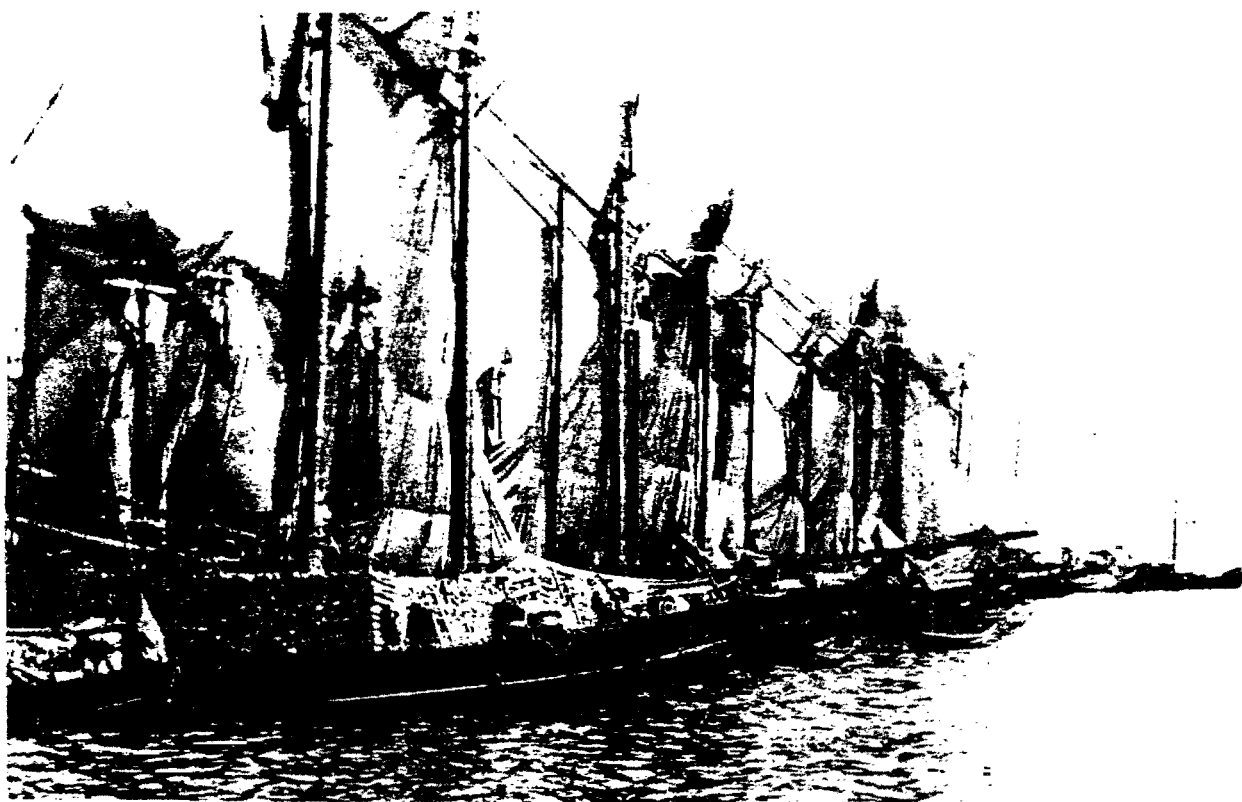
De lastbilar med släpvagnar, som inom de närmaste timmarna skulle lastas ombord på den nya färjan, kunde var för sig bära en last som motsvarade flera tiotal vikingaskepps lastförmåga. Det skulle inte ta mer än två timmar att få ombord de 55 bilarna, som nu bildade en kö på över en kilometer. Chaufförerna kunde ta sig en bit mat på färjan innan de tog sig en angenäm nattsömn under överfarten till Nystad och efter sju timmar vakna utvilade till ett nytt arbetspass på finska landsvägar. Om urlastningen inte skulle ske alltför långt bort kunde föraren återvända med färjan på kvällen och återse familjen inom någon dag.

Anders tankar återvände till vikingarna och deras våghalsiga färder för tusen - tolv hundra år sedan och de vittnesbörd deras efterlevande anförvanter lämnat efter sig. Förutom runstenen vid Kråkmötet finns ännu en bevarad inom Hargs socken. Denna sten restes vid Malsätra men flyttades 1883

till Hargs brukspark. Texten är så svårtolkad och förbryllande att runexperterna frågat sig om det t o m kan ha varit ett falsarium. Kanske av någon, som ej behärskade runskriften, men som kunde tillskansa sig förmåner utan att någon kunde kontrollera vad som ristats.

Efter vad Anders hört berättas hade hans förfäder så långt man kunnat minnas mer eller mindre varit knutna till sjöfarten. Båtarna hade utvecklats undan för undan. De hade blivit större och bättre anpassade för olika ändamål. Tonnaget hade växt från små jakter om 12 - 15 ton till stora om 25 - 30 ton. En jakt på 20 ton var normalt 20 meter över däck-
et, 5 meter bred och 1,5 meter mellan kölsvin och reling och kunde lastas med 20 - 22 famnar ved. De ännu större sluparna hade ett tonnage på mellan 25 och 50 ton.

Roslagsjakter seglade redan på 1500-1600-talen till Stockholm med ved, byggnadsvirke till hus och skeppsvarv, sand och byggnadssten samt tegel. Även frakter av hö för stadens hästar samt grönsaker och frukt för innevånarna var vanliga. Sandkilarna, riggade med storsegel och fock var de som fraktade sand, sten och tegel. De stora sluparna, eller vedskutorna, förde gaffelstorsegel, toppsegel, fock och klyvare. De ombesörjde transporterna av främst "sjöved", brännved i långa längder och hö.

Vedskutor vid Nybrokajen.

Parmmätaregatan på Kungsholmen minner om det stora kubiska måttet parm. År 1727 förordnades att höet vid försäljning skulle mätas i en trärigg om $3 \frac{3}{4}$ alnars höjd och $4 \frac{3}{4}$ alnars bredd på alla sidor, fylld och nedtrampad till överkanten. För hemforsling av ved och hö från egna utjordar och öar användes "lillbåten".

Ett lustigt uttryck från denna seglationsperiod var "att segla på myrstack". Om båten började läcka sökte man sig till land och letade rätt på en stor myrstack. Därefter tog man en kraftig skopa, som fylldes med torrt material från myrstacken. Så förde man skopan med botten upp in under skrovet till läckan och vände skopan. Innehållet flöt upp och genom vattensuget trängde myrstacken, som under tiden svällde, in i springorna på båten och avhjälpte läckaget, åtminstone tillfälligt. Man sa också att båten "myrades".

Ett problem var det emellertid svårt att göra något åt. Vid stiltje blev båtarna liggande stilla och så även vid hårt väder, då de måste söka nödhamn. Det gick aldrig att åta sig ett transportuppdrag med löfte att påbörja lastningen en viss dag och att vara framme för lossning visst antal dagar eller veckor senare. Man var helt beroende av vädrets makter. I regel kunde man inte räkna med returlast. Lastning och lossning av ballast kunde ta en vecka eller mera.

Ett stort hinder för sjöfarten i Roslagen var "det Bottniska handelstvånget". Enligt Magnus Erikssons stadslag 1350 påbjöds att all handel bl a från Roslagen, skulle gå över Stockholm. Detta gällde alla städer norr om linjen Stockholm-Åbo. Restriktionerna lättades genom kungörelsen 1766, som tillkännagav frihet för lantmannen att själv få avsätta sina produkter "när och på vad tid han behagade" och fri sjöfart. Detta medförde att sjöfarten på Stockholm ökade markant. Som ett kuriosum kan meddelas att "allmogens tjänstefolk samtidigt fick fritt flytta inom landet".

Med den ökande trafiken blev det svårt att få kajplats vid Skeppsbron. Stockholmarnas ovana på den tiden att begagna sina stränder till veritabla avfallsplatser gjorde inte saken bättre och skepparna fick söka sig kajplats längre bort från den centrala stadskärnan. För kajplats utgick en hamnavgift, vars storlek beräknades efter utfärdat mätbrev.

År 1726 hade bestämts att båtar från och med 10 svåra läster (en läst cirka 2 ton) skulle ha mätbrev och 1778 sattes gränsen vid 5 läster.

Att sjöfart till Stockholm även bedrevs av bönder från Hargs socken bekräftas av protokollet från storskiftet av Väster Tvärnö by 1770. Däri redovisar förrättaren att böndernas utkomst och näring förnämligast bestod i huggande av sjöved, brännved i långa längder, vilka de med egna båtar om 40 famnars dräkt själva förde till Stockholm.

I början av 1800-talet ökade intresset för kustsjöfarten markant och på flera närliggande öar såsom Söderön, Raggarön och Tvärnö köpte man gemensamt skutor för transport av t ex skogsprodukter mellan norrländska sågverk och danska, tyska eller engelska virkeshandlare. Det gav till en början god förtjänst. På dessa öar byggde man t o m egna skutor. För värlingsbönderna var sjöfarten inte lika lockande, eftersom de flesta betalade sina arrenden i form av kolleveranser, innebar detta att de redan hade full sysselsättning året om. Och på sikt var det kanke inte någon större förlust för dem. De tidigare goda förtjänsterna hade lockat många att satsa på sjöfarten, men snart uppstod hård konkurrens, inte minst från finska redare, och inkomsterna reducerades drastiskt. Sålunda ökade tonnaget på den svenska sjöfarten på Stockholm från 1828 till 1836 med 15 % medan den finska andelen ökade med över 1400 %. Det medförde också att man försökte minska besättningen så mycket som möjligt, vilket fick till följd att den redan tidigare stora haveririsken ökade ännu mera.

Ett tillfälligt uppsving inträdde under Krimkriget på 1850-talet men endast efter några år kunde en avmattning åter skönjas. Dock hade de få årens goda vinster resulterat i ett ökat antal påbörjade skeppsbyggen, som tyvärr skulle bidra till ett stort antal konkurser under 1880- och 1890-talen.

De tidigare goda konjunkturerna hade fått till följd att folk i allmänhet börjat leva över sina tillgångar. Sålunda skrev Kronofogden år 1871. "Alla, även de mindre bemedlade, gick i dyrbaraste klädedräkt och, om man någon gång såg någon gå i en hemvävd klänning, måste den utstyras med smaklöst bjäfs för att likna ett s k köpstadstyg".

En i det närmaste explosionsartad utveckling av det svenska näringslivet pågick under första delen av 1800-talet. Ångmaskinen förbättrades undan för undan och åstadkom en industriell revolution i vårt land. Även sjöfarten påverkades i högsta grad. Redan 1855 infördes mer eller mindre reguljär sjöfart mellan Stockholm och Östhammar. Hjulångaren Hebe trafikerade från 1860-talet rutten Stockholm - Östhammar-

Öregrund - Gävle - Sundsvall och därefter ångaren Roslagen på rutten Stockholm - Östhammar. Den första propellerdrivna båten som från 1864 stävade fram genom Vaddö kanal var ångbåten Wingåker.

Den framsynte rådmannen Mattias Lundquist i Östhammar bildade 1885 Ångfartygs AB Östhammar med ett aktiekapital om 13500 kr. Han köpte ångaren Enköping, som var byggd i Oskarshamn 1868, med 110 hk i propelleraxeln och i storlek 29,2 x 4,6 meter. Den döptes om till Östhammar. Det blev nu två turer i veckan och resan tog 12 timmar. Senare gick den också natturer Stockholm - Östhammar, som tog 17 timmar.

Östhammar I vid kaj i Östhammar

Befälhavaren Gustaf Lundin med smeknamnet "Grundin" på grund av sina ofrivilliga kontakter med osynliga grynnor, var hårdför och oförvägen. Han navigerade i alla väder och för det mesta lyckosamt. En kall senhöstdag med tät dimma utanför Singö rände han emellertid svårt på ett grund och båten fick kraftig slagsida. Alla klarade sig iland, även en häst lyckades simmande rädda sig och återfanns några dagar senare lugnt ätande hö i en lada på Fogdö. En ko, som stått tjudrad vid relingen, drunknade däremot.

Inte långt därefter inträffade nästa haveri i hårt väder mellan Herräng och Harg. Alla lyckades rädda sig iland i livbåtarna och bönder och fiskare från Harg, Tvärnö och Värblingsö hjälpte till att bärga det mesta möjliga av lasten. Men det var

nära att det skulle bli "Grundins" sista resa på den båten.

Båten hade ursprungligen kostat 40.000 kr men köptes av Ångfartygs AB Östhammar för 12.000 kr. En omfattande reparation 1919 kostade 100.000 kr och den senast år 1989 genomförda genomgående renoveringen några miljoner kronor.

Under gästspel på olika farvatten bytte hon namn flera gånger. År 1900 fick hon namnet Skokloster för trafik Skokloster - Stockholm. 1911 döptes hon först om till Arholma och senare till Väddö på rutten Väddö - Arholma - Norrtälje - Stockholm. Glafs fjorden blev hennes namn 1915, då hon gick i trafik på Vänern och Glafs fjorden. Efter 20 år förflyttades båten till västkusten och Göteborg under namnet Södra Skärgården och 1943 till Lysekil med namnet Soten.

År 1990 var det åter dags för henne att bryta Mälarens vattenspegel och stäva uppför Fyrisån mot Uppsala med det återtagna namnet Enköping. Ett helt unikt fartyg. Hon är i Lloyd's Register of Shipping i London världens äldsta registrerade passagerarfartyg som nu åter sommartid trafikerar sträckan Uppsala - Skokloster - Sigtuna och dessutom står till tjänst som utflyktsbåt och restaurang vid kaj eller på öppet vatten. En prydnad och turistattraktion i den fina miljön vid stadens hamn vid Stadsparken.

JÄRNVÄG TILL HARGSHAMN.

I och med den snabbt växande industrialiseringen av det svenska samhället infördes också en ny syn på tidsbegreppet. Tidigare hade årstiderna och solens höjd på himlavalvet i stort sett styrt det dagliga livet. Arbetstiden reglerades i stort efter dagens längd och mättes i dagsverken. Den lejda mänskliga arbetskraften var billig och dränglönen för ett dagsverke var på 1700-talet bara hälften mot kostnaden för att låna en oxe. Som ett led i den mänskliga ambitionen att hellre styra än att låta sig styras föddes idéerna om industrialisering.

Vid mitten av 1800-talet fick TIDEN sitt pris, först mätt i timmar, senare i minuter för att slutligen idag i vårt datoriserade samhälle i tusendels sekunder. Sättet att mäta ti-

den utvecklades samtidigt. Den äldsta av våra vanliga tidmätare var soluret och därmed besläktade anordningar, som började användas redan under forntiden. Senare kom sanduret (timglas) och vattenuret. Alla hade de sina begränsningar. De första pendeluren tillverkades på 1300-talet och fickuren på 1500-talet. Det dröjde emellertid säkert ganska lång tid innan dessa blev allmänna i Roslagen. I bouppteckningen efter skattebonden Carl Andersson på Värblingsö år 1848 är för första gången upptaget ett väggur. Men även vägguren måste med jämna mellanrum justeras och därvid kom helgmålsringningen från sockenkyrkan att bli rättssnöre. Därmed är inte sagt att alla klockor i Sverige angav samma tid. Långt därifrån. Lokala tidsangivelser var vanliga och kunde skilja mycket från den ena landsänden till den andra.

Sedan urminnes tider hade vattendragen utgjort den huvudsakliga kommunikationsleden till främmande länder och även inom rikets gränser. Men förbindelserna var långsamma, oregelbundna och oberäknliga. Av Alsnö stadga från 1279 framgår att ämbetsmän på sin färdväg fordrade skjutsplikt från bönderna. Från mitten av 1500-talet organiserades gästgiverier och skjutstjänst längs huvudvägarna. Från och med 1830-talet införde Kungl. postverket sin diligensverksamhet för befordran av resande, resgoods och post mellan rikets olika delar.

Många transportproblem var emellertid olösta. Till exempel transporten av järnmalm från gruvorna till masugnar och det färdiga järnet från vallonsmedjorna till kunderna eller exporthamnarna. Sålunda forslade många Dannemorabönder vintertid malm på släde de fyra milerna till Hargs bruk. Ännu mera strapatsfyllt måste det ha varit att forsla den norrländska malmen med renar och ackjor från fjällområdet ner till kusten för förädling. Dessutom var dessa transporter inte populära bland samerna, som ibland fick ställa upp under tvång. Vid barmark var transporterna helt omöjliga.

När ångmaskinen under mitten av 1800-talet blev mer och mer populär som kraftkälla låg det nära till hands att dra nytta av den inom transportnäringen och då i form av "järnhästen", som frustade vilt och gav ångmoln ifrån sig. År 1856 byggdes den första järnvägen i Sverige mellan Ervalla och Örebro och därefter tog utvecklingen en våldsam fart. Nu var det nödvändigt att klockorna gick lika över hela landet och 1878 infördes normaltid i Sverige.

Den 8 oktober 1876, efter det att 200 rallare under 1 1/2 års intensivt arbete färdigställt banan, kunde lokföraren Anders Nyström köra det första malmtåget från Dannemora till Gimo. Redan den 5 september hade hela bansträckan Dannemora - Harg invigts. Av ekonomiska skäl byggdes banan tyvärr smalspårig. Ombyggnad till normalspår genomfördes först till Gimo 1961 och till Hargshamn 1970. Persontrafiken lades ned redan 1960. Passagerarantalet var lågt. År 1922 t ex varierade det mellan 70 och 284 personer per månad.

Men den nybyggda järnvägen var inte till glädje för alla. Dannemoraböndernas milkolning hade tärt hårt på skogsbestånden och hästfororna till Gimo och Harg hade vintertid givit dem en god extra inkomst, som de nu förlorade. Kostnaderna för järnvägstransporterna blev emellertid så låga att det skulle ha blivit direkt förlustbringande att försöka konkurrera med hästforor.

Budskapet om Dannemora gruvors nedläggning berättigade till allvarliga spekulationer om Dannemora - Harg Järnvägs fortsatta bestånd. Redan när järnvägslinjen 1976 firade sitt hundraårs-jubileum hade den inte längre samma betydelse för malmtransporterna som tidigare. En stor del av utleveranserna gick nu per bil till lägre pris. Den 24 november 1992 lämnade finska Pasila Hargs hamn som den sista malmbåten med Dannemora-malm. Då hade gruvdriften sedan några månader legat nere.

Före 1936 användes skottkärror vid lastningen, något som måste ha varit synnerligen tungt och tidskrävande. En ångdriven lastkran för styckegods kunde också användas för tunnor, som lastades från järnvägsvagn och vinschades ombord på båten.

En ny kaj med transportband byggdes nämnda år. Då bandet hade ett fast läge måste båten flyttas undan för undan för att fördela lasten jämnt i båten. Man kunde nu lasta 3000 ton per dygn, men det tog ändå upp till en vecka att fylla båten. År 1968 byggdes en ny modern malmlastningsanläggning med större kapacitet, där transportbanden lätt kunde flyttas längs båten. Detta möjliggjorde i regel lastning på en dag, vilket gjorde hamnen attraktiv för redarna.

Anders vaknade upp ur sina nostalgiska drömmar om tider som varit. Solskivan hade på sin skenbara vandring på himlakupan passerat linjen över Raphael Pousetts skapelse Järnboden. Klockan var alltså snart 17.00 Det visste han utan att

se på sitt armbandsur. Det var dags att dra sig hemåt. Men tankarna på den märkliga färjehamnen lämnade honom inte. Hur hade det hela börjat frågade han sig?

Några större finska företag, bl a Neste och Rautaruukki, hade intresserat sig för en ny, snabbare och på sikt billigare transportled mellan Finland och Sverige. De ansåg att Hargshamn borde bli ett intressant alternativ och tog därför år 1987 upp förhandlingar med Östhammars kommun. Eftersom hamnen var tänkt att byggas på mark tillhörande Hargs Egendom AB kom finansmannen Anders Wall, styrelseordförande i Beijergruppen och styrelseledamot i Hargs Egendom AB samt friherre Carl Beck-Friis in i bilden. I Anders Walls företagsgrupp ingick företaget Investment AB Develop med tidigare erfarenhet från utveckling av större projekt.

Efter förhandlingar med rederiet Finnlink, byggföretaget NCC, som föreslog ändrade tekniska lösningar, positivt stöd från staten, landstinget, Östhammars kommun, Statens Järnvägar och Nordiska Investeringsbanken, ingick nybildade hamnbolaget som majoritetsägare. Efter finanskrisen 1990 - 1991 kvarstod inte längre Beijergruppen som ägare av aktier i Hargs Hamn AB. Investment AB Develop, som nu ägs av Ingemar Ahlsén och Gunder Hurtigh, äger i dag 50,6 % av aktierna i Hargs Hamn AB, Östhammars kommun äger 38,4% och Hargs Egendom AB 11%.

Den tionde april 1988 startade hamnbygget med siktet inställt på långtradartrafik med början 1989 och tågtafik från slutet samma år. Den första färjan anlände redan den andra januari 1989 till provisorisk kaj, över ett halvt år före den officiella invigningen.

Efter ombyggnad kan nu den ena färjan ta ombord 19 järnvägsvagnar om 20 meters längd samt ca 35 lastbilar. Den andra lastar enbart 55 lastbilar. I båda fallen rör det sig om en fillängd på över 1000 meter. Sovkojer för 55 chaufförer, restaurang och sällskapsrum bidrar till komforten.

För att göra färjeförbindelsen attraktiv stod det från början klart för ledningen att landförbindelserna måste förbättras radikalt. Sämst var vägsträckan från Hargshamn till Harg, 3,8 km och kostnadsberäknad till 17 miljoner kronor. Då vägverket ställde sig positivt, men saknade medel i sin budget, överenskomms att starta bygget i privat regi med betalningsgaranti från vägverket. Detta innebar att bygget kunde utföras på rekordtid och den 28 september 1989 kunde väg-

en invigas. Den gamla malmbanan till Dannemora tillät endast hastigheter upp till 40 km i timmen och behövde moderniseras. Statens Järnvägar ställde sig till en början kall-sinniga men intresset ökade i takt med trafiken.

Förstärkningsarbeten utfördes för hastigheter upp till 70 km och arbetet var klart den första juni 1994. Elektrifieringen av banan står på önskelistan och blir förmodligen verklighet så snart det finansiella läget tillåter.

Med en helt ny väg mellan Harg och Gimo skulle den 25 km långa vägsträckan kunna kortas till hälften. Framlagda kalkyler visade att bygget skulle vara mycket lönsamt och även här kunde arbetena utföras på kort tid. Vägen invigdes den 30 juni 1994.

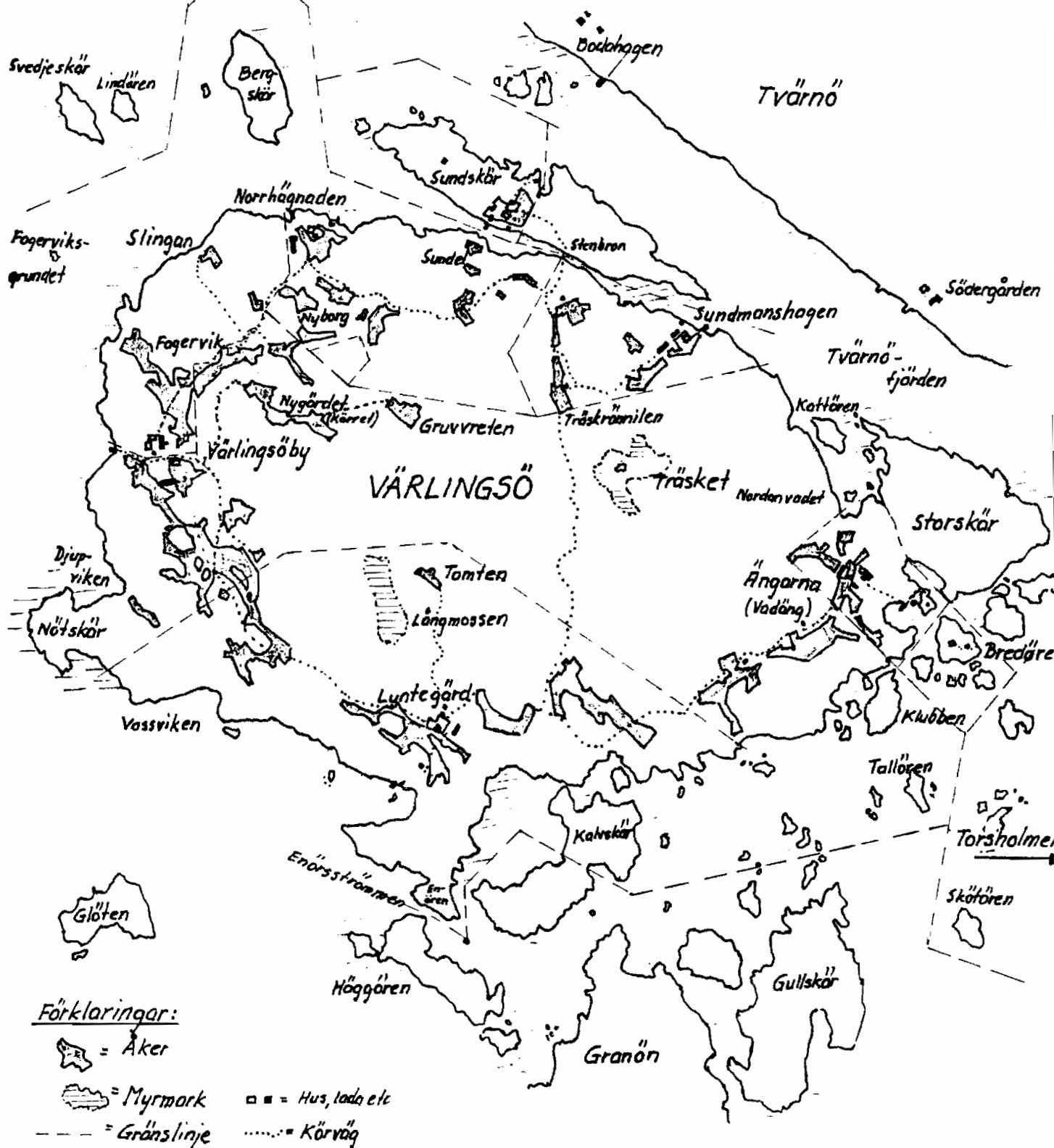
År 1989 fraktades på den nya färjelinjen 135.000 ton.
År 1994 var motsvarande siffra ca 1.000.000 ton,
d v s 24 % av godstransporten mellan Finland och Sverige.

Minutvisaren på Anders armbandsur hade fulländat ännu ett varv och solen förflyttat sig ännu en bit på himlakupan. En märklig dag hade nått sitt slut, men en ny förväntansfull epok i hans liv och i Hargs och Värblingsös historia hade börjat. Han hade förr inte riktigt förstått de gamla latinska visdomsorden:

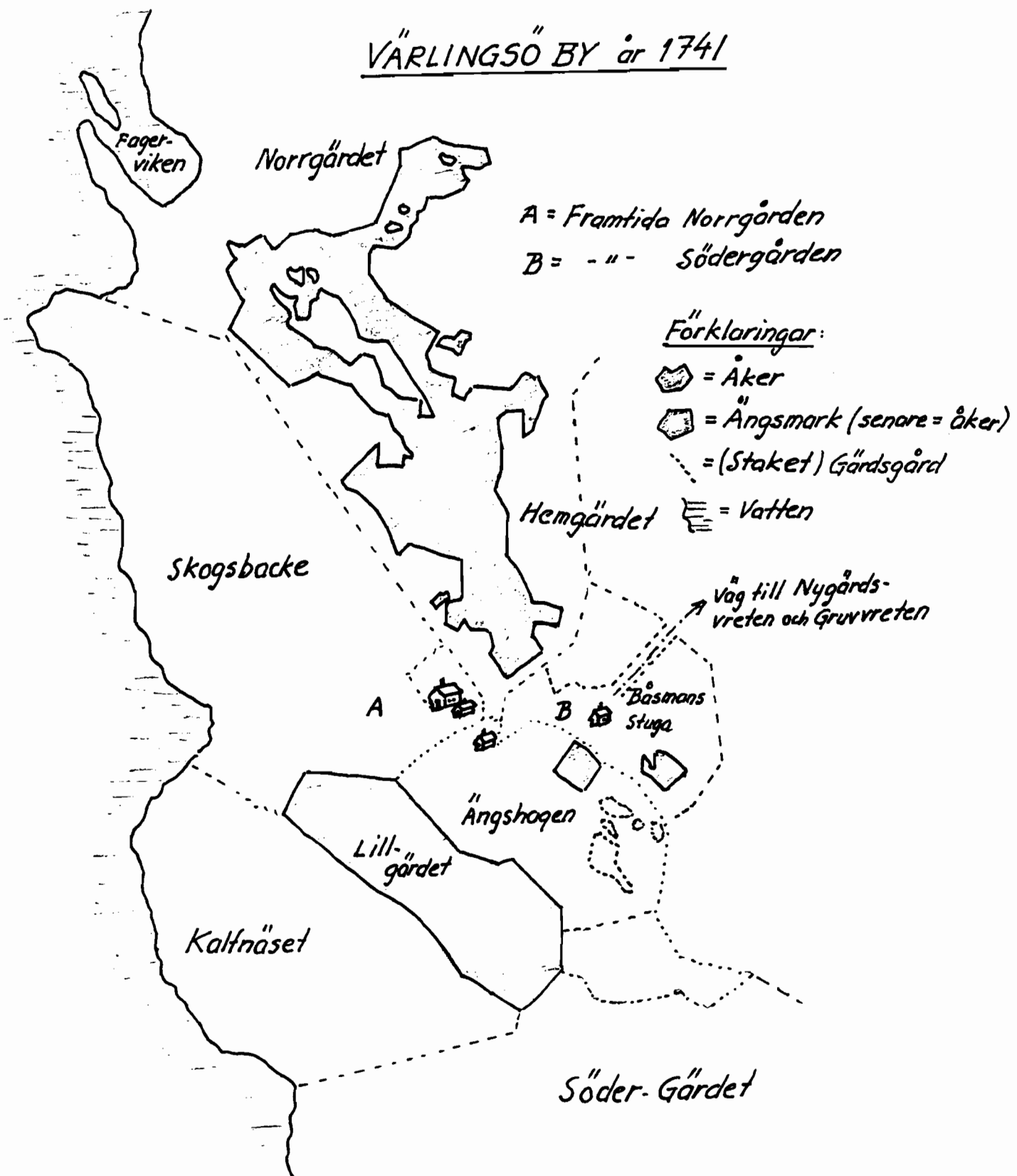
"Att segla är nödvändigt, att leva är icke nödvändigt".

Nu började han ana dess rätta innebörd.

— VÄRLINGSÖ 1940-TALET —

VÄRLINGSÖ BY år 1741

Värblingsö idag - på tröskeln till ett nytt årtusende.

I tidigare redogörelser under huvudrubriken *Bebyggarna på Värblingsö* har vi försökt ge en bild av vad idogt arbete av förnöjsamma människor med små anspråk, valkiga händer och krökta ryggar lyckats åstadkomma under innevarande årtusende. Bevarade gårdshandlingar och andra belägg har varit en rik källa att ösa ur för att finna bevis därpå. Därför kan det vara motiverat att också ge en samlad bild av vad som idag ännu finns bevarat och som ger vittnesbörd om tidigare århundradens möda.

(Sidbeteckningarna hänvisar till den sida hemmanet närmare behandlats. Beteckningarna R:64, R:97 osv anger nyupptäckta lämningar vid Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering 1994, fotokarta 121-5)

Värblingsö by. (sid 38, R:64)

På 1600-talet bestod byn av fyra hemman. Bebyggelsen omfattade vid laga skiftet 1884 totalt 32 hus.

SÖDERGÅRDEN (sid. 39, R:64)

Sista brukarna av gården var Halvar och Rut Svensson, som flyttade 1947. Hargs Bruk arrenderade därefter på 1950-talet ut slåttern till Thure Eriksson Väster Tvärnö och Oscar Mattson på Norrhägnan, Värblingsö. Bostadshuset med sammanbyggd källare och brygghus är väl bibehållna och i stort sett i ursprungligt skick. Övriga byggnader är rivna, men husgrunder vittnar om tidigare bebyggelse. Två brunnar finns bevarade. Stigen till Luntegårde är skönjbar. De flesta åkrarna och ängarna är på väg att växa igen. En del har planterats med skog.

NORRGÅRDEN (sid. 53, R:64, R:97, R:234)

Den siste brukaren, Helmer Andersson, flyttade 1957. Av den ursprungliga bebyggelsen återstår huvudbyggnaden, en uthuslänga samt källare, alla väl underhållna av familjen Swedenborg, som hyrt gårdstomten från och med 1970-talet. Ett ännu väl bibehållet båthus med brygga vid stranden renoverades för några årtionden sedan. Spår av gammal gistvall och båthus finns vid Fagerviken.

Stensatt brunn samt spår av smedjan finns kvar. Vägar och stigar är fortfarande framkomliga till Nyborg, Norrhägnaden, Sundmanshagen och till gruvan Värblingsö skärpa, där lämningar ännu är synliga.

NORRHÄGNADEN (sid. 86)

Oscar och Lydia Mattsson slutade med jordbruket 1961. Åkerjorden brukades sedan av Rickard och Sonja Edin till 1967 samt därefter av bröderna Helge och Nils Lindstedt till 1973. År 1980 övertogs hemmanet av förre ägarens dotter Signild med make Rune Backström för fritidsboende. Bostadshus, gäststuga och ladugårdslänga är bevarade i gott skick, liksom de båda båthusen. Farbara vägar finns till tidigare tegar. Åkrarna vid Norrhägnaden och Nyborg är fortfarande öppna men obrukade. Hustomten är välskött med prunkande trädgårdsland. Uttydda gårdshandlingar från slutet av 1600-talet gällande Norrgården och Norrhägnaden finns i gott förvar.

SUNDET (sid. 92. R:235)

Slaktaren Ferdinand Lundqvist var siste brukaren av Sundet. Han flyttade därifrån år 1900. Bostället såldes omkring år 1905 till Elfsnäsbolaget, som då troligen rev eller flyttade bort husen. Den gamla källaren och husgrunderna finns bevarade. Marken inköptes av Oskar Mattson vid Norrhägnaden, som 1960 lät avstycka en tomt för fritidsändamål. Åkern mot sjön är ännu öppen.

SUNDMANSHAGEN (sid. 96)

Helge och Nils Lindstedt brukade Sundmanshagen till 1973, då Helge avled. Ägaransvaret övergick då till Nils Lindstedt och hans systerdotter Anita Åström. År 1970 avstyckades sex fritidstomter från hemmanet. Nils Lindstedt bodde kvar till sin död 1984. Sundmanshagen hade då varit i släkten Lindstedts ägo i fyra generationer. Hemmanet såldes till Gunnar Nilsson. Såväl de båda bostadshusen som båthusen har smakfullt restaurerats av nuvarande ägare. Gårdstomten, delvis inhägnad med gärdesgård, är välskött med fruktträdgård, grönsaksland och blommor. Ett mindre fårbestånd har bidragit till att visa hur de närliggande ängarna såg ut en gång i tiden.

BREDÖRN (sid. 108)

De sista fast bosatta på ön var Johan och Anna Kristina Jansson. Johan dog 1944 . Numera används de i gott skick bevarade husen för fritidsboende.

ÄNGARNA (sid.110)

Karl Gustav Jansson och Hilda Teresia Pettersson sålde 1938 till Hargs Bruk. Manfred och Mia Fors arrenderade därefter till mitten av 1950-talet. Ängarna har därefter upplåtits för sommarboende av Hargs Godsförvaltning. Hustomten är ännu öppen. Boningshus, bod, båthus och källare är bevarade. Uthusen rivna. Åkerjorden är sly- och skogbevuxen.

LUNTEGÄRDE (sid.111)

Ägare Hargs Bruk. Uthusen utflyttades från Värblingsöby vid laga skiftet. De sista arrendatorerna var Gösta och Tyra Pettersson, som flyttade till Hargshamn 1957. Från 1960 sommarviste för Hugo Freudental med familj. Efter hans död övertog dottern Carin, gift Hallén, arrendet och gården bebos nu sommartid av henne och hennes barn. Huvudbyggnaden och den tidigare drängstugan finns kvar. Uthusen brändes däremot ner för några år sedan, då de ej var i reparabelt skick. Åkrar och ängar är till större delen igenvuxna. Vägar och stigar till Värblingsöby och Sundmanshagen är skönjbara.

NYBORG (sid.113)

Siste brukaren var Mats Karlsson och Greta Karin Andersdotter, som arrenderade torpet 1895. Mats var vid tillträdet 78 år gammal och torde inte ha bebott torpet många år. Exakta uppgifter saknas. Spår av husgrund och källare finns men inga andra säkra tecken på bebyggelse.

TORSHOLMEN (sid.116)

Den siste brukaren var Sigfrid Pettersson, som friköpte bostället på 1920-30-talet. Han stannade där till 1946, då han sålde till fastighetsmäklaren

Molander, som hade sommarbostad där fram till 1957. Molander lät avstycka fritidstomter, som emellertid inte bebyggdes då. Familjen Hallin övertog fastigheten, men flyttade till annan ort. Sven och Mona Magnusson köpte gården samt bebyggde och sålde de avstyckade fritidstomterna. Det gamla 1800-talshuset har pietetsfullt restaurerats liksom befintliga uthus. Hustomten är välvårdad. Tecken på tidigare lövfagning finns.

GRANÖN (sid.120)

Siste bebyggaren var Dryg Öberg, som dog 1821. Torpet var bebott endast under ett par generationer och inga spår av bebyggelse finns idag.

SUNDSKÄR (sid.121)

Siste brukare var fiskaren Rikard Edin, som avled 1981. Hans hustru Sonja bodde sommartid kvar där intill sin död 1994. Därefter används hemmanet som sommarviste av barnen Lena och Mats. De gamla båthusen med en förnämlig samling av gamla fiskeredskap och andra nyttoföremål från tidigare delen av detta århundrade är värda att nämnas. Bostadshus och lillstuga samt två uthus är också väl underhållna liksom trädgård, gårdstun och gammal gistvall. På fastigheten finns också två bebodda fritidstomter.

Resten av Sundskär är delad mellan Söder- och Mellangården i Öster Tvärnö. Två avstyckade fritidstomter bebyggdes under 1980-talet.

Av Värblingsös och grannöarnas kända 13 boplatser är fortfarande 9 bebyggda och bevarade i gott skick. Ön saknar sedan 1984 fastboende. Den stora utflyttningen skedde under 1940 - 1950-talet. Åkrar och ängar "ligger för fåfot" och har till en del planterats med skog. Övrig mark växer successivt igen med sly och självsådd skog. Rester av stengärdesgårdar finns i mindre utsträckning vid Sundmanshagen och på Sundskär. Runt alla åkrar fanns vanliga gärdesgårdar, som förr var skydd mot den på skogen betande boskapen. Gärdesgårdarna är emellertid numera förfallna eller helt borta.

Enligt 1884 års karta, se sida 36 - 37, fanns på ön 13 kolmilor. Spår efter en del av kolbottnarna är än idag fullt synliga.

IDYLL I FÖRVANDLING

En viktig epok i Värmlingsös historia lider mot sitt slut. Av det tidigare så viktiga åkerbruket syns snart inga spår. Men öns historia går därmed inte i graven. Än kan vi under våren och försommaren njuta av en underbar blomsterprakt med orchidéer som Adam och Eva, S:t Pers Nycklar, Nattviol m. fl. Redan innan den sista snön försvunnit ger den på bar kvist blommande tibastbusken med sina väldoftande röda små blommor en föraning om våren. Blåsippor, vitsippor gullvivor, liljekonvaljer, och gökärt bekräftar att sommaren nalkas och den intensivt röda blodnävan fulländar högsommarens blomsterprakt. På stenhällarna prunkar tjärblomster mandelblom och kattfot och har man tur kan man under en regnig vår få uppleva hela hållar och bergsplatåer täckta av blå styvmorsviol. Hästhoven är däremot sällsynt på ön. Den liksom blåklinten försvann när jordbruket upphörde. På försommaren blommar också häggen, oxeln och den mindre vanliga olvonbusken liksom den inplanterade syrenen.

Ön och fjärdarna däromkring har ett rikt fågelliv. Ibland kan man få se en mäktig havsörn i skyn spejande efter byte. När de första råkarna öppnar sig om våren börjar den stora invasionen av måsar, som samlas kring de öppna vattenhålén. De följs snart av andra flyttfåglar; änder, knipor svanar m fl.

Tjäder- och orrspel i gryningen, gökens rop litet senare på dagen och koltrastens melodiska lovsång till den nordiska sommarnatten är naturupplevelser ingen borde gå miste om.

På ön finns också räv och hare, men även större villebråd som rådjur och älg. Med vårvärmen ger sig snart igelkottar och grävlingar tillkänna. Ormarna är inte välsedda av de fritidsboende och tillfälliga besökare, men gör ändå besöket litet extra spännande.

Fisket är fortfarande viktigt, men spelar inte längre den avgörande roll för överlevnaden som tidigare för den fasta befolkningen. För de flesta är det numera en hobby, men fångsten är ändå betydelsefull. På försommaren kan man ofta se 30-talet eller flera båtar med fritidsfiskare, som rycker strömming. Stränderna kan samtidigt vara fyllda med hundratals personer från när och fjärran, främst i sundet vid Granön. Abborre, gädda och gös fångas med nät

och kastspö. Det på hösten rikt givande sikfisket är en angelägenhet fiskerättsinnehavarna ömt vårdar och noga bevakar liksom älgjakten av dem som äger jakträtten.

För båtfolket är Värblingsö en kär tillflyktsort på lämpligt avstånd från Östhammar, just där Galtfjärdens vidare vatten öppnar sig. För långfararna kanske en rastplats halvvägs ut mot öppna havet utanför Singö. Ännu intressantare hoppas vi Värblingsö blir för dem, som tagit del av öns historia under de sju århundraden bebyggelse finns dokumenterad. Århundraden med fritt spelrum för den egna fantasin kring de händelser vi lyckats rädda ur glömskans grav.

Midsommardagen på Sundskär 1976.

Från vänster:

Rikard Edin: Född och uppvuxen på Sundskär. Den siste, som brukade Sundskär. Död 1981.
Andra generationen på Sundskär.

Nils Lindstedt: Född och uppvuxen på Sundmans-
hagen. Den siste och 3:e generationen
som brukade Sundmanshagen. Död 1984

Oscar Mattsson: Född och uppvuxen på Norrgården.
6:e generationen. Den siste som brukade
Norrhägnaden. Död 1986.

Grannarna samlade till efterkalas med förfrisk-
ningar efter bröllopet för Sonja och Rikard Edins
son Mats.

SLUTORD

Även om medeltida kungliga brev, senare jordeböcker och Häradsrättens protokoll för de senaste tre århundradena kan berätta en hel del om levnadsförhållandena på Värblingsö under tider som svunnit, är det vittnesbörden från minnesgoda personer från vår tid, som kunnat ge en mera levande bild av öbornas liv från slutet av 1800-talet fram till våra dagar.

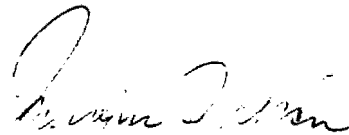
Signild Backström, som är född och har sina rötter på Värblingsö och som med sin make Rune alltjämt äger Norrhägnaden, har haft mycket att berätta. Deras välfyllda kista med gamla gårdshandlingar från Norrgården från och med 1600-talet och deras egna forskningar har i hög grad underlättat vårt arbete. Signild, som är född på Norrgården och sedan flyttade med föräldrarna till Norrhägnaden, är den sjunde generationen på dessa gårdar.

Också Folke Mineur i Hånsta, Ekeby socken, har spontant delat med sig av sin forskning om aktuella vallonättlingars öden. Alla har förklarat sig beredda att i mån av tid lämna kompletterande uppgifter till intresserade läsare. Även ortnamnsforskaren Karin Calissendorffs engagemang har varit av stort värde.

Till alla som hjälpt oss med uppgifter framför vi vårt tack.

Ingen vågar väl hoppas eller tro att spåren efter århundradens odlarmöda och vardagsslit skall bestå för evigt. Det är emellertid vår förhoppning att de, som nu och framgent äger och vårdar Värblingsö, fortsätter att värna dess rika kulturarv.

Skulle vårt försök att rädda en del av dess historia ur glömskans grav bära frukt, skulle detta kännas som en god belöning för tre års forskarmöda.

K Ä L L F Ö R T E C K N I N G

LITTERATUR

Appelgren, E	Vallonernas namn	1968
Dahlbäck, Göran	Det medeltida Sverige, Uppland	
Elgenstierna, G	Svenska adelns ättetavlor	1925-36
G:son Berg, Kerstin	Redare i Roslagen	1984
Gustavsson, Edvin	Kungabrev och andra roslagsdokument	
Hellquist, Elof	Svenska etymologisk ordbok	1989
Calissendorff	Ortnamn i Upland	
Kilbom, K	Vallonerna	1958
Klingspor C A och Schlegel, B	Upplands herrgårdar	
Radloff, F V	Beskrivning över Roslagen	Faximil
Sundbärg, Gusstav	Emigrationsutredningen	
Zacke, A och Hägg M	Allmogebåtar	

TIDSKRIFTER OCH TIDNINGSARTIKLAR

Frösåkers Hembygdsförenings årsskrifter
Uppsala Nya Tidning

ÖVRIGA KÄLLOR

Dialekt- och folkminnesarkivet, Uppsala
Forskningsrådet i Uppsala län
Hargs bruksarkiv
Kommunarkivet, Östhammar
Krigsarkivet, Stockholm
Landsarkivet, Uppsala
Lantmäterienheten, Uppsala
Länsantikvariet, Uppsala

Ortnamnsarkivet, Uppsala
Riksarkivet, Stockholm
Stadsarkivet, Stockholm
Sällskapet Vallonättlingar, Stockholm
SGU. Sveriges Geologiska Undersökning. Uppsala
Upplands Fornminnesförening, Uppsala

Signild och Rune Backström, Östhammar
Karin Calissendorff, Stockholm
Lena Edin, Östhammar
Sture Gustavsson, Hargshamn
Karin Hanning, Hargshamn
Stefan Jansson, Järlåsa
Sven Magnusson, Östhammar
Folke Mineur, Hånsta, Alunda
Greta Ström, Marka, Östhammar
Rolf Söderqvist, Hargshamn

Par 137

På begäran af Kronobefallningsmannen C G Björk får jag om nedanstående personer, i enlighet med Församlingens Kyrkoböcker och den kännedom jag om hvar och en af dem eger, meddela följande intyg:

Skattebonden Anders Carlsson på Wärlingsö, född härstädes den 1 Febr 1819, eger för-svarlig kännedom af Salighetsläran, har årligen begått HH Nattvard och bevistat Husförhör, gjort sig känd för ett nyktert, ärbart och anständigt lefverne. har såsom utrustad med god omdömesförmåga, alltid noggrannt beräknat följderna af sitt hand-lingssätt, hvilket ock varit utmärkt af klok eftertänksamhet och lugn besinning. Den af honom föröfvade våldsamhet, för hvilken han vid Frösåkers Häradsrätt nu .är an-klagad, har troligen haft sin grund i någon hämndkänsla och varit förorsakad af fal-ska beskyllningar och grofva tillvitelser och föranledda af uppäggande utaf dem, hvilka vid tillfället utgjorde hans sällskap.

Sjömannen Mats Carlsson Lindqvist på Wärlingsö, född härstädes den 15 Julii 1826, eger hjälplig christendomskunskap, har årligen begått HHN och nästan alltid bevitt-nat Husförhör, i sitt yrke har han ådagalagt raskhet och pålitlighet, åtnjutit förtro-ende för redbarhet, är nykter och anständig. Oaktat mera liflig och av ett häftigare lynne har han dock alltid gjort sig känd för ett stadgat och klanderfritt uppförande..

Drängen Gustaf Mattson på Wärlingsö, född i Edebo den 2 May 1813, eger svag chris-tendomskunskap, brukar behörigen salighetsmedel. Under de 5 år han inom denna församling vistats, hafva åtskilliga anmälningar mot honom blivit gjorda. Jemte nå-gon benägenhet för starka drycker har han ådaglagt mycken lättsinnighet i sitt förhållande, gerna deltagit i sådana utsväfningar, därigenom aldrig lugn och ro kunnat störas och, istället att vara ungdomen till ett exempel af anständighet, äggar dem till oordning, oskick och överträdelser, hvilket för ingen äldre är passande.

Harg den 13 Januari 1851

G Sylvén
Pastor

Benämnt Litt AB Före Par 117 1851 den 6 maj.

Bondesonen Pehr Ersson å Wärlingsö af nedanskrefna församling född den 27 November 1827, har vid de med honom under den senaste tiden anställda förhör, åda-galagt en försvarlig kunskap i både innan- och utanläsning, samt en ganska grund-lig kännedom af Salighetslärans sanningar, hvarhjemte han behörigt brukat Nådemedlen och alltid gjort sig känd för en stilla, fridesam och synnerligen anständig vandel, hvilket på begäran härmed till bevis meddelas.

Harg den 14 Mars 1851

G Sylvén Pastor

Par 139 1851 17 Januari. Säteriegaren Johan Petter Lennbergh, Länsö, mot Bonden Anders Carlsson m fl Wärlingsö.

Efter angivelse af Säteriegaren Johan Petter Lennbergh på Länsö hade Länsmannen Carl Gustaf Björk till detta ting låtit, på tjänstens vägnar inkalla Bonden Anders Carlsson, Sjömannen Anders Lindqvist samt Drängen Gustaf Mattsson, alla vid Wärlingsö, med påstående om ansvar för det de Söndag förmiddag den 15 sistlidna December, överhättade av starka drycker överfallit och slagit Lennbergh hemma uti hans bostad, och inställde sig vid målets föredragande ej mindre målstagaren och åklagaren, än äfven samtliga de åtalade.

Sedan dessa senare fått taga afträde uppgafs af Lennbergh rörande den åtalade händelsen att ifrågavarande eftermiddag hade Lennbergh hört folk inkomma uti hans kök, att Lennbergh med anledning däraf dit utgått samt, sedan han funnit de tilltalade i köket, frågat dem vad de önskade, att Lennbergh härtill fått det svar att deras begäran allenast var att få köpa caffè; att Lennbergh till denna anhållan först väl nekat, men sedan de tilltalade i följd deraf utgått, återropat dem samt tillsagt dem att vända sig till qvinnfolken för att få deras nämnda önskan uppfylld; att Lennbergh tillsport Anders Carlsson huvuvida han dragit not vid Sundhålet, samt, då Anders Carlsson medgifvit detta, yttrat sig ämna stämma Anders Carlsson för detta förfarande, hvartill han icke skulle varit berättigad; att Anders Carlsson härvid genmält sig att i allt fall tänka draga not å ifrågavarande ställe, att med anledning härav en ordvexling uppstått mellan Lennbergh och Anders Carlsson; att Lennbergh efter densamma, som icke varit af någon häftigare beskaffenhet, tillika med Anders Lindqvist ingått uti en kammare; att caffè för Lennbergh och Anders Lindqvist, samt jämväl för Matts Lindqvist, som i kammaren inkommit sig, dit inburits af en piga; att efter en stund Anders Andersson, nybyggaren Mats Söderman äfven till Lennbergh inkommit samt efterfrågat deras skuld för caffet; att Lennbergh dervid, på skämt, svarat 3 riksdaler, hvartill Anders Lindqvist såsom svar framkastat en sedel på 2 riksdaler, samt, med anhållan att få en riksdaler tillbaka, förklarar att caffet kunde vara tillräckligt betalt med 2 riksdaler; att, sedan Lennbergh yttrat sig alltjämt vilja hafva 1 riksdaler för det druckna caffet, gästerna börjat föra oväsande, samt att Lennbergh med anledning deraf makat sig undan i ett hörn av rummet; att Anders Lindqvist härvid frågat Lennbergh, som utan afsikt makat sig mot fönstret, der en pistol legat, om Lennbergh tänkte skjuta på dem; att Anders Lindqvist härpå tagit nämnda pistol och. utan att undersöka huruvida den varit laddad eller inte, satt densamma mot hufvudet på Lennbergh, men, efter en stund, kastat den ifrån sig samt med handen gifvit Lennbergh ett slag i ansiktet, fattat honom om halsen med händerna samt intryckte dem så att tvänne märken blifvit därefter; att Anders Carlsson härvid aflägsnat sig från rummet, men att däremot Anders och Matts Lindqvist rusat på Lennbergh, haft ikull honom samt släpat honom genom den bredvid kammaren belägna salen ut i förstugan, under ett oupphörligt utdelande af slag mot Lennbergh såväl i ansiktet som på bröstet; att vid ankomsten till förstugan folk från köket utkommit med ljus, och hade därvid våldsverkarna tagit till flykten, förutom Anders Lindqvist, hvilken Lennbergh kvarhållit i rocken; att Lennbergh sedermera förlorat sansningen samt vid uppvaknandet befunnit sig liggande ute på gården samt uti hufvudet sårig och blodig samt öm i hela kroppen; tilläggande Lennbergh, att såväl bröderna Lindqvist som Anders Carlsson hade vid ankomsten till Lennbergh varit af starka drycker öfverlastade; och att Lennbergh, som nu icke kunde förete någon närmare uppgift på alla de skador han erhållit, icke kunde utfundera anledningen till detta våld emot hans person.

Härefter inkallades och hördes hvar för sig: Anders Lindqvist, hvilken uppgaf rörande sin förflutna lefnad, att han vore född den 25 Juni 1823 i Wärlingsö inom Hargs socken, der hans numera aflidne fader Carl Persson och hans efterlemnade Enka Greta Ersdotter varit bosatta; att han vid 12 års ålder lemnat föräldrahemmet och tagit tjänst; och att han, efter att vid 16 års ålder hafven uti Hargs kyrka för första gången blifvit delaktig HHN år 1848 börjat fara till sjöss; samt beträffande förevarande fall, att berörda dag hade han, jämte sin broder Anders Carlsson samt bondesonen Per Ersson från Wärlingsö varit inne uti Östhammar; att de uti staden, hvarest Söndagen icke utistänger handeln, gjort åtskilliga köp samt jämväl besökt några krogar och de, utan att öfverlasta sig, förtärt starka drycker, att de, hvilka för att komma till sina hem måste fara förbi Länsö, sedermera på aftonen åkandes skridskor, lämnat Östhammar, och, vid ankomsten till Länsö, dit uppgått för att få sig caffe; att, när de inkommit i köket på Länsö, Lennberghs hustru kommit emot dem, samt, under förmälan att hennes man i dag vore lite tokig, anhöll om deras biträde för en färd öfver till Östhammar; att härunder Lennbergh jämväl utkommit och förklarar; sedan han blifvit upplyst om avsikten med deras besök, att han icke hölle något caffehus samt att han icke hade annat caffe, än han själv behöfde; att Anders Lindqvist och hans sällskap till följd av detta besked avlägsnade sig, men jenast av Lennbergh återkallades med löfte att undfå caffe "två gånger"; att sedan Lennbergh och Anders Carlsson samtalat om en notvarp, Anders Lindqvist, på inbjudan af Lennbergh, ingått uti dennes kammare, och der blifvit, sedan hans broder Matts Lindqvist jämväl inkommit, undfägnade med caffe; att, efter detsammans förtäring, Anders Carlsson inträtt uti kammaren samt frågat vad de för caffet var skyldiga, att då Lennbergh svarat 2 Riksdaler, Anders Carlsson framkastade en sådan sedel, samt Anders Lindqvist förmält, att det var aldeles för mycket begärt; att Lennbergh härvid fattat i rummet befintlig pistol samt satt densamma emot Anders Lindqvist; att Anders Carlsson fråntagit Lennbergh pistolen samt begifvit sig ur rummet, hvarifrån Matts Lindqvist redan förut, och innan Anders Carlsson inkommit, aflägsnat sig, hvaremot Lennbergh och Anders Lindqvist börjat att med hvarandra slåss, fortsatt slagsmålet ut genom salen, i förstugan, hvarefter Lennbergh yttrat sig vilja taga lifvet av Anders Lindqvist. Medgifvande Anders Lindqvist möjligheten att han under detta hangemäng, som af Lennbergh sjelf framkallats, tillfogat Lennbergh, hvilken varit uti öfverlastadh tillstånd, några slag.

Matts Lindqvist, hvilken sade sig vara född den 5 Juli 1826 inom Hargs socken, der han, efter att hava vid 16 års ålder för första gången blifvit delaktig av HHN, städse uppehållit sig, till dess han därefter börjat att segla, berättade rörande ifrågavarande händelse, enahanda, som brodern med det tillägg, att, sedan Matts Lindqvist, innan Anders Carlsson inkommit uti Lennberghs kammare, därifrån utgått, han, som begifvit sig ner till drängkammaren, der fått höra gräl och slagsmål ifrån byggningen; att Matts Lindqvist med anledning deraf begifvit sig ut, och hade han dervid funnit sin broder Anders och Lennbergh i tag med hvarandra, Lennbergh kvarhållande Anders, som ville befrika sig undan; påstående Matts Lindqvist härför utan, att kvargjort Lennbergh eller någon annan, ej vid ifrågavarande tillfälle gjort någon förnär.

Anders Carlsson, född den 1 Februarii 1819 inom Hargs socken, der han städse vistats och nu egde hemman i Wärlingsö by, uppgaf den berättelsen, att sedan, på sätt tidigare blifvit uppgifvet, de av Lennbergh blifvit tillsagda att inkomma för att få caffe samt mellan Lennbergh och Anders Carlsson förevarit en ordvexling, Anders Carlsson, som uti köket förtärt caffe, ingått, för att betala caffet, uti Lennberghs kammare, dit förut båda bröderna Lindqvist begifvit sig; att, förutom Lennbergh, der då uppehållit sig Anders Lindqvist och Söderman; att fråga om betalning uppstått, dervid Lennbergh, sedan honom blifvit förklarar, att han puschat för mycket för caffet, tagit en i rummet befintlig pistol samt satt den emot Anders Lindqvist; att Anders Carlsson då tagit pistolen af Lennbergh samt med densamma begifvit sig ut ur rummet och icke stannat förrän på andra sidan om en vid gården belägen gärdes-

gård, der han ansett sig kunna vara trygg; att Anders Carlsson härefter befifvit sig hem, utan att hafva hört något gräl eller sett något slagsmål ega rum.

Gustaf Mattson, född den 2 Mars 1813 inom Edebo församling, därifrån han för 6 år sedan afflyttat, uppgaf rörande ifrågfavarnde händelse, att efter det de blifvit undfägnade med caffe, som af Gustaf Mattson förtärts uti köket, men deremot av bröderna Lindqvist uti Lennberghs kammare, hade Anders Carlsson dit ingått för att betala det förtärda; att innan Anders Carlsson ingått, Matts Lindqvist ifrån Lennberg utkommit; att efter en stund Anders Carlsson skyndsamt inkommit uti köket med en pistol uti handen, samt, efter att hafva yttrat "tag edra saker nu, han börjar att skjuta", lemnat köket; att härvid ifrån förstugan hörts skrik och oväsande; att Gustaf Mattson, med anledning deraf, dit utgått, och der funnit Lennbergh ligga ikull samt Anders Lindqvist uppå honom och på denne åter Lennbergs dräng; att Anders Lindqvist härvid bett Lennbergh släppa sig, hotande att i annat fall piska upp Lennbergh; att Lennberg då huggit tag uti Anders Lindqvist samt sönderrifvit hans väst samt fattat uti Anders Lindqvists ben och hållit sig så fast, att Mattias Lindqvist nu kommit och tagit brodern samt dragit honom utför trappan, Lennbergh jämväl handlost följande. Sistnämnda uppgift erkändes af Matts Lindqvist, hvilken, tillika med de öfriga tilltalade, icke kunde förmås till några andra meddelanden; och uppgifvande dessutom, hvar för sig, att orsaken hvarför de uppgått till Länsö icke varit föranledd af någon annan orsak än af en inbjudan ifrån brodern Lindqvist att der dricka kaffe.

För att i målet vittna anmälades följande personer vara närvarande: Pigan Johanna Mattsdotter, Hustru Anna Brita Nordgren, Bonddottern Brita Stina Söderström, alla vid Länsö, frälsebonden Perhr Ersson på Wärlingsö och skytten Carl Erik Nordström vid Draget samt Matts Söderman vid Sjödal.

Emot dessa personer hvarken anfördes eller kunde utrönas något annat jäf, än att samtliga de tilltalade angåvo, att Söderman vid ifrågavarande tillfälle dem öfverfallit och slagit, hvilken uppgift åter af Söderman till alla delar bestreds, och fann i följd häraf Häradsrätten skälighet att låta Södermans afhörande få anstå till dess sig visat hvaruvida skäl för den gjorda anmärkningen emot honom förefunnes eller icke men deremot undgifva öfriga ojäviga personer aflägga den i lag föreskrifna vittnesed; efter fullgörande av hvilken ed de, sedan den lämnade varningen för edens missbruk, hvar för sig hörda, då

1:a Johanna Mattsdotter berättade att ifrågavarande Söndag eftermiddag, när de tilltalade inkommit i köket på Länsö, der vittnet då uppehållit sig, hade de, af vilka bröderna Lindqvist varit öfverlastade af starka drycker, anhållit, att få, caffe; att Lennbergh, som uti köket utkommit, till en början sådant nekat, tillföljes häraf de tilltalade aflägsnat sig, men efter en stund återkallat dem tillfägnad att de skulle få caffe; att mellan Lennbergh och Anders Carlsson uppstått någon ordvexling om ett notdrag; att efter det Lennbergh och bröderna Lindqvist ingått uti kammaren samt Anders Carlsson sedermera jemväl dit inträdth, Anders Carlsson utkommit därifrån samt, visande en pistol och frågat efter sin hatt, förklarat, på gifven fråga hvarifrån att fått vapnet, "att han fått det av den som förut började slagsmålet", samt att han, äfven om han skulle gå utan hatt, ville ifrån stället aflägsna sig", att vittnet, under den Lennbergh och hans sällskap befunnit sig uti kammaren, hört, der hon befunne sig i köket, att något försigått emellan de der inne varande personerna; att vittnet, sedan slagsmålet förflyttats till förstugan, sett bröderna Lindqvist sysselsatta att slå Lennbergh därvid de tilldelat honom minst 6 slag, hvilken tillika med Anders Lindqvist legat ikull, att Anders Carlsson jemväl tillkommit ifrån gården samt, sedan han på fråga blifvit upplyst, att Lennbergh legat under, ropat "slå bra"; att, ehuru ljus varit tända i lyktor samt dessa ute på gården; vittnat till följd af det i allt fall rådande mörkret, icke kunnat skönja, hvad som förefarit, dock hade vittnet sett Gustaf Mattson tilldela Lennbergh, när denne kommit ned på gården, ett slag med en käpp; samt att lyktorna blifvit vid samma tillfälle sönderslagna.

2:a Brita Nordgren förmälde, att, sedan de tilltalade av Lennbergh blifvit återkallade för att få caffè och de jemväl inkommit uti köket, Anders Lindqvist, vilken förut vid Lennbergs vägran att ge dem caffè, till honom yttrat: "en rackare har Du varit och en rackare blir Du, där jag har varit dit kommer ej Du din sugga", med Lennbergh ingått uti dennes kammare, dit äfven efter en stund Matts Lindqvist och slutligen Anders Carlsson efterföljt; att vittnet som sedermera nedgått till drängbyggnaden på gården, der funnit Matts Lindqvist, som således lemnat Lennbergs kammare utan att taga vägen genom köket; att Matts Lindqvist likväl därifrån utgått; att vittnet, som hört skrik och oväsande från förstugan å Lennberghs boning, utgått samt funnit Lennberghs dräng sysselsatt att i förstugan upphjälpa sin husbonde, som varit mycket blodig i ansiktet; att Matts och Anders Lindqvist härvid fattat Lennbergh i kragen samt dragit honom utför den flera steg höga trappan; att i förstugan Lennbergh varit omgifven av flera personer, af vilka vittnet dock icke förmärkte någon, som tilldelat honom något slag; att, när Lennbergh blifvit neddragen på gården. Anders Carlsson, som nu aflagt sin päls, framkommit, samt, efter att hafva legat ikull, samt lämnat uppmaning "att slå den tusan", sjelf tilldelat Lennbergh med en käpp ett slag, hvilket, som vittnet tyckte, träffat Lennbergh uti hufvudet; att när Lennbergh slutligen blifvit fri, han varit särdeles illa tilltygad och sönderslagen i ansiktet, samt dessutom klagat öfver tryckning i bröstet; samt att vittnet, som sett Matts Lindqvist sönderslå flera lyktor, funnit, att båda bröderna Lindqvist varit af starka drycker öfverlastade.

3:e Brita Stina Söderström upplyste, rörande de tilltalades ankomst till Länsö det samma som vittnet Johanna Mattsdotter, samt berättade i öfvrigt. att, sedan bröderna Lindqvist och Anders Carlsson från köket, der vittnet uppehållit sig, begifvit sig in uti Lennberghs kammare, Anders Carlsson därifrån utkommit samt haft något i hand, hvilket vittnet, som väl hört honom yttra något derom, icke fått hveta vad det hvarit; att vittnet med anledning af ett buller, som efter en stund uppstått i förstugan, dit utgått och funnit Lennbergh ligga ikull samt Anders Lindqvist stå gränsle öfver honom med fötterna så tillsatte om Lennberghs hals, att denne icke kunde röra sig; att Söderman stått bredvid samt förhållit Anders Lindqvist hans ofog och bedt honom icke bära sig illa åt; samt att vittnet, som märkt flera personer stå omkring men icke att några våldsamheter blifvit begåna, härefter aflägsnat sig ifrån stället; tilläggande jemväl vittnet att båda bröderna Lindqvist hade varit af starka drycker öfverlastade.

Hörd med anledning av detta vittnesmål förklarade Anders Lindqvist. att vittnet så till vida misstagit sig, som Anders Lindqvist hade hållit Lennbergh med händerna och ej med fötterna; hvaremot vittnet bestämt vidhöll sin utsago.

4:e Per Persson upplyste. att han åtföljt de åtalade från Östhammar till Länsö, dit de uppgått i ändamål att få caffè; att sådant dem först af Lennbergh förnekats, men sedermera beviljats; att härförutan icke något störande eller stötande förefallit förrän Anders Carlsson utkommit ifrån Lennberghs kammare med en pistol i handen, och uppmanat dem som befunnit sig uti köket, att de skulle skynda sig därifrån "ty här har blifvit annat af"; att sedan Anders Carlsson avlägsnat sig från köket vittnet hört buller ifrån förstugan samt Anders Lindqvist utropat "släpp mig karl, annars piskar jag på dig"; att vittnet härvid utgått i förstugan samt der funnit Lennbergh och Anders Lindqvist uti handbemäng med hvarandra, Lindqvist försökande att slita sig ifrån Lennbergh, som qvarhållit honom och derunder sönderslitit hans väst; att Matts Lindqvist tillkommit samt fattat uti sin broder samt dragit honom utför trappan till gården, dervid Lennbergh, som hårt hållit sig fast uti Anders Lindqvists ben, medföljt, samt att vittnet icke sett någon af de tilltalade, hvilka icke varit öfverlastade, emot Lennbergh begå något ytterligare våld.

5:e Carl Erik Nordström, hvilken först vid de tilltalades hemkomst till Wärlingsö ifrågavarande dag träffat dem, upplyste, att han icke hade något vidare att upplysa.

än att de därvid förklarat sig vara belättna, att hafva hemkommit, emedan de blifvit illa emottagna på Länsö samt att Lennbergh hotat med en pistol.

Wittnesmålen upprepades och erkändes af vittnena, hvilka för inställelsen till Rätten fordrade ersättning; Johanna Mattsdotter, Brita Nordgren, Brita Stina Söderström, hvardera med 44 Sk, Per Ersson med 24 samt Carl Erik Nordström med 16 Sk allt Bco.

Härefter hördes, utan ed, Matts Söderman, hvilken, på framställda frågor upplyste: att ifrågavarande dag hade Söderman uppehållit sig hos Lennbergh inuti dennes kammare; att härunder hörts att personer inkommit uti köket; att med anledning häraf Lennbergh dit utgått samt efter en stund återkommit, sägande; "Gud vet vad det var för folk"; att efter en stund Söderman och Lennbergh utgått till köket, hvarefter Söderman då icke funnit några fremmande personer, men deremot hört skräll utifrån trappan; att Lennbergh lemnat köket och bejifvit sig ut, samt återkommit följd av de tilltalade, och tillsagt pigorna att för deras räkning koka caffè; att Lennbergh tillika med Anders Lindqvist ingått uti kammaren, dit, efter en stund, Matts Lindqvist och slutligen Söderman och Anders Carlsson jämväl inträdt; att, vid Södermans inkomst i kammaren, därifrån Matts Lindqvist redan varit aflägsnad, Anders Carlsson frågat Lennbergh huru mycket de var skyldiga för caffèt, att, då Lennbergh svarat sig icke vilja hafva något, Anders Lindqvist yttrat, att han skulle få 24 skilling eller 1 riksdaler eller huru mycket Lennbergh önskade; att vid Lennberghs härvid gjorda förklaring att caffèt kostade, som vittnet ville minas, 2 riksdaler, Anders Lindqvist framkastat en 2 riksdalers-sedel, samt Anders Lindqvist, efter att hafva till Lennbergh yttrat att priset var oförskämt tilltaget, fattat en i rummet varande pistol samt med densamma siktat på Lennberghs höft och därefter slagit med pistolen uti ett i rummet stående claver; att, sedan Anders Carlsson ifråntagit Lindqvist pistolen samt aflägsnat sig, Lennbergh gifvit Anders Lindqvist ett slag med hand, hvarpå de rusat på hvarandra samt under slagsmål gått igenom salen ut till förstugan, hvarefter, vid vittnets ankomst Anders Lindqvist hållit fötterna på höften på Lennbergh, som legat ikull; att vittnet, som icke visste på hvad sätt Lennbergh sedermera nedkommit på gården, sett Matts Lindqvist med ett par skridskor, hvilka han haft uti handen, tilldelat Lennbergh ett slag uti ansiktet; att Anders Carlsson äfven här tillkommit och förklarat, sedan han blifvit upplyst, att Lennbergh hvare den som låge under, "slå den tusan duktigt"; förklarade dessutom Söderman, att, i avseende till mörkret och oredan, han icke kunnat närmare utskilja händelserna, att i hvilka han för öfrigt icke deltagit, än nu utaf honom blifvit uppgifna.

Då med anledning af vad sålunda förekommit de tilltalade ånyo hördes bestredo de hvar för sig, hvad uti de vittnesmålen blifvit dem lagda till last, och lemnade de enahanda berättelser om förloppet vid ifrågavarande händelse, som förut blifvit antecknade.

Härefter anhölls ej mindre af åklagaren än äfven af målseganden om uppskof med målet för att få inkalla flera personer, hvilka uti målet kunde haft något att meddela i sammanhanget, hvarvid åklagaren hemställde, att Per Ersson, hvilken åklagaren förmodade borde haft mer att upplysa, än hvad som skett, borde för vinnande af nödig kännedom om edesvigt infinna sig hos vederbörande Presterskap, samt att jemväl Söderman, hvars hörande på ed jemväl fordrades, blefve hänvisade, att; innan eden honom anförtroddes, styrka sig ega tillräcklig kännedom om densammas vikt; Och inlemnade åklagaren slutligen följande öfver Anders Carlsson, Matts Lindqvist samt Gustaf Mattson utfärdade prestbetyg. Litt Syl.

UPPSKOF.

Med anledning af detta yrkande uppskjöts målet till 4. Rättegångsdagen af nästa i Häradet infallande lagtima sommarting, då samtliga de tilltalade, vid dem förelagdt vite af 3 riksdaler 16 skilling Banco hade att, tillika med Erik Persson och Matts Söderman, dessa vid vite av 6 riksdaler 32 skilling Banco komma tillstädes; Åliggande det Söderman och Erik Persson att då jemväl förete vederbörande prästs styrkande öfver deras christenkomskunskap utfärdade betyg; och lemnade åklagaren och målssökanden öppet att till Tinget inkalla de personer, genom hvilkas afhörande upplysning i målet kunna erhållas.

Afsades. Afträdde.

Sommarting 1851 6 maii.

Par 123. And Carlsson Wärlingsö, m fl.

S.D. Återföretog Häradsrätten till vidare handläggning det härstädes anhängiga att, på sätt Domboken för den 17 sistlidne Januari under par 139 närmare utvisar, till detta Ting uppskjutna mål emellan Länsman C G Björk, på tjenstens vägnar, efter angifvande af Säteriegaren J P Lennbergh på Länsö, å ena, samt bonden Anders Carlsson, sjömännen Anders Lindqvist och Matts Lindqvist samt drängen Gustaf Mattson, alla vid Wärlingsö, å den andra sidan, angående slagsmål; och inställde sig, vid målets påropande till handläggning, ej mindre åklagaren och målsägaren, än äfven de tilltalade. Anmälde därvid åklagaren, att förut ohörde vittnet Per Ersson å Wärlingsö, samt nybyggaren Matts Mattson Söderman, hvilken att vittna blifvit till förra Tinget inkallad, men med hvilkens afhörande på ed, Häradsrätten tills vidare, på anförda skäl, uppskjutit vore, jemte fattighjonet Jan Ersson i Kafvarö, vid rätten närvarande: och anhöll åklagaren att de två Söderman och Jan Ersson edeligen kunde blifva afhörda, samt Per Ersson lemnas tillfälle att uti sitt vittnesmål göra de ändringar och tillägg han möjligen kunde finna sig föranlåten.

Uppropade kommo dessa personer tillstädes; och inlemnades utaf Per Persson och Matts Mattson efterföljande prestbetyg: Litt AB.

Då mot Söderman något inte förekommit till styrka för det av de tilltalade å sistlidna Ting mot honom framställde jäf, fann Häradsrätten, enär något annat hinder för vittnesmåls avläggande icke utrönes, skäligt tillåta såväl honom som Jan Ersson att framträda till den Heliga Skrift samt med två fingrar å densamma aflägga den i Lag föreskrifna vittnesed, för hvars missbruk de varnades, samt derefter hvar för sig hördes, då

1:a Söderman, för hvilken nu upplästes den af honom å sistlidna Ting lemnade berättelse, intygade densamme riktigheten med förklarande att han toge den på sin ed.

2:a Jan Ersson, förmälde, att vittnet ifrågavarande dag uppehållit sig å Länsö samt, då de tilltalade dit ankommit, vistats på gården; att någon af de ankommande, under uppgående till byggningen yttrat, "att om de är sturska, så skola vi göra rent hus": att vittnet icke ingått uti byggningen, dit de tilltalade begifvit sig, utan tagit vägen ned till statbyggnaden der vittnet qvarblifvit ända till dess vittnet fick höra oväsande på gården, då vittnet dit utgått; att Matts Lindqvist då yttrat, "bort med lanternorna", samt, när denna tillsägelse icke blifvit åtlydd, söndersparkat desamma, att Anders Lindqvist stått öfver bröstet på Lennbergh samt tilldelat honom flera slag i ansiktet, äfvenså att Anders Carlsson, efter att hafva avkastat sin päls, tilldelat Lennbergh minst sju slag med en stör.

Härefter hördes Per Ersson, hvilken, erinrad om vikten af den utaf honom redan aflagda ed och uppmanad att sanningsenligt uppgifa allt vad han i fallet hade sig bekommit, förklarade, sedan hans förut afgivna vittnesberättelse blifvit för honom uppläst, det han uti densamma icke hade några ändringar eller tillägg att göra

Wittnesmålen upprepades och erkändes av vittnena hvilka för deras inställelse vid Rätten fordrade ersättning; Söderman med 2 riksdaler, Jan Ersson med 1 riksdaler 32 skilling och Per Ersson med 1 riksdaler och 8 skilling banco, hvilket uti protokollet skulle antecknas, jemte det att Lunnbergh nu erlade ersättningen till Jan Ersson. Hörda med anledning af hvad sålunda genom vittnesmålen och i öfrigt blifvit upplyst, bestredo de tilltalade, hvar för sig, att de vid ifrågavarande händelse på något sätt sig förgått; medgifvande dock Matts Lindqvist, att han utaf misstag kommit att hafva sönder lanternan, och förklarade samtliga de tilltalade sig kunna med ed fria ifrån de mot dem gjorda beskyllningarna; hvarefter och då Lennbergh jemte åklagaren förklarade sig icke hafva någon vidare bevisning i målet att åberopa, utan öfverlemnade detsamma i dess närvarande skick till Rättens afgörande, vederbörande underrättades, att Häradsrätten å den dag som för Tingets avslutande aflysande framdeles blefvo utsatt och kungjorde ville i målet meddela

Beslut

afsagde efter öfverläggning den 30 Juli 1851.

Med anledning af hvad under målets handläggning förekommit, samt de svarandena erbjudit att med ed fria sig från den emot dem gjorda angifvelse att hafva Söndagen den 15 sistlidna December öfverfallit och slagit Säteriegaren Lennbergh hemma i hans bostad, finner Häradsrätten skäligt uppdraga åt svarandena att å andra rättegångsdagen af nästa i Häradet infallande Lagtima Höst Ting med sjelf sin ed der de sådant gitta, vid äfventur att eljest annars hafva åt eden brutit:

Anders Carlsson: att han icke vid ifrågavarande tillfälle, sedan Lennbergh blifvit neddragen på gården, tilldelat denne, med en käpp ett slag i ansiktet och med en stör minst sex slag;

Anders Lindqvist: att han icke utdelat honom sex slag och dessutom gifvit Lennbergh de oqvädesord, som utaf vittnet Brita Nordgren blifvit uppgifvit;

Matts Lindqvist, att han icke vid ifrågavarande tillfälle dragit Lennbergh utför trappan vid Länsö byggnad ned på gården, samt att han icke dels tilldelat Lennberg sex slag och dels med ett par skridskor gifvit Lennbergh ett slag i ansiktet; och

Gustaf Mattson, att han, vid berörda tillfälle, icke, på sätt Johanna Mattsdotter, efter aflagd ed, förmålt, med en käpp tilldelat Lennbergh ett slag;

Aliggande de svarande, att, der de vilja eden gå, vid dem hvardera förelagt vite af 6 Rd 32 skilling Bco, försedda med detta protokoll minst sex veckor före nästa Ting och sedan så ofta de kallade varda, infinna sig hos vederbörande presterskap i den församling, der de hafva sin hemvist, för att i sin christendomskunskap, och särdeles den delen deraf, som afser edens vigt och värde förhöras och undervisas, samt, vid enahanda äfventyr, å edgångsdagen, då öfriga vederbörande jämväl hafva att tillstädse komma, betyg förete, att hvad nu blifvit föreskrifvet, af dem fullgjorts; Och ville Häradsrätten, sedan sig visat. om de gitta eden gå eller icke, eller å edgångsdagen förfullolöst uteblifva, vidare utlåtande i målet meddela.

HÖSTTING 1851.

(detta avsnitt låg efter par 91)

Bonden Anders Carlsson i Wärlingsö, som blifvit åtalad att inför Frösåkers Wällofliga Häradsrätt med wärjemålsed befria sig ifrån mot honom anställt åtal om förevarit

våld på Säteriegaren Lennbergh å Länsö, har endast tvenne gånger, nemligen den 9 dennes och nedanskrefne dag sig hos mig inställt vid de med honom anställda christendomsförhör har jag funnit honom ega en försvarlig kunskap i såväl innan- som utanläsning, samt ett temligen redigt begrepp i Salighetslärans höga fattningar. Han begick HHN senast den 13 sistlidne April: om hans förhållande gäller samma intyg, som förut blifvit vid Härads Rätten förevisat.

Attest: Harg den 14 September 1851
G Sylvén
Pastor

Strax därefter:

Till Frösåkers Wällofliga Härads Rätt.

Af vår befattning, såsom Sjömän, hindrade att personligen inställa oss vid Wällof. Härads Rätten, för att, i anledning af det den 30. sistlidne Julii fattade beslut, med ed befria oss ifrån det emot oss anställda åtal för å Säteriegaren Lennbergh förevaradt våld, få vi härmed ödmjukast förklara, det vi underrätta oss det utslag i målet, som af Härads Rätten kommer att fällas. För att ytterliggare lägga i dagen orsaken till de föröfade våldsamheterna samt beveka Rätten till ett mildare bedömande af vårt handlingssätt, få vi i ödmjukhet anhålla att för Rättens uppmärksamhet på Lennberghs för alla bekanta retsamma och vilda sinnelag, som förledde honom att först med lifsfarligt vapen hotat då vi ville fredligt skiljas från honom, med slag och otidigheter öfverfalla oss. Härjämte får jag Matts Lindqvist, erbjuda mig, att, om något avseende derpå kan fästas, med ed förklara det jag vid tilldelade Lennbergh ett slag af min skridsko, men dessutom icke något enda av de slag, som blifvit inför Rätten omvittnade, äfvensom jag, Anders Lindqvist, är beredd att med ed bekräfta, det jag icke tilldelat Lennbergh något enda av de sex slag, som av ett förvillat vittne blifvit uppgifvit.

Harg den 15 September 1851

Matts Mattson Lindqvist
Anders Lindqvist

Bevittnas af G Sylvén
Pastor

Par 93

S.D. Återförtog Häradsrätten till vidare åtgärd det härstädes anhängige att på sätt Domboken för den 6 Majii och den 30 Juli innevarande år, under par 123 närmare utvisa, till detta Ting uppskjutna och på edgång beroende mål emedan länsmannen C G Björk, på tjänstens vägnar, å ena, samt bonden Anders Carlsson, sjömännen Anders Lindqvist och Matts Lindqvist samt drängen Gustaf Mattson, alla vid Wärlingsö, å andra sidan, angående ansvar för slagsmål; Och, inställde sig, vid målets upprop, åklagaren samt Anders Carlsson, varvid denne inlämnade, dels detta betyg: Litt AC. dels och denna skrift: Litt Bo.

Anders Carlsson fick härefter framträda till den Helige skrift samt der fullgöra den honom i målet ålagda edgången, hvarpå åklagaren öfverlemnade målet till Rättens afgörande under yrkande, på tjänstens vägnar, om de tilltalade fällande till laga ansvar, samt å målsägandens vägnar om ersättning för tillskyndad rättegångsinställelse

samt orsakat lidande med minst 50 riksdaler och underrättades vederbörande att Häradsrätten, å den dag, som för Tingets afslutande och aflysande framdeles blifve utsatt och kunggjort, i målet ville meddela.

Utslag
afsagt efter överläggning den 12 November 1851

Som Anders Carlsson fullgjort den honom i målet ålagda värjsmålsed samt därigenom betygat att han icke Söndag eftermiddagen den 15:e December nästlidne år, vid ett å Länsö gård, uppkommit slagsmål tilldelat säteriegaren Lennbergh med en käpp ett slag i ansiktet och med en stör minst sex slag, varder Anders Carlsson ifrån ansvar i målet frikänd.

Beträffande derefter sjömännen Anders Lindqvist och Matts Lindqvist samt drängen Gustaf Mattson, så och medan de brustit åt dem i målet dem ålagda edgång, varde de till ansvar fällde, samt i följd deraf dömde, att, jml 3 cap 6 35 för fylleri och dryckenskap böte. Anders Lindqvist, för bl a sabbatsbrott 10 daler.

BILAGA 2 (SID 1-2)

BÖRDSRÄTT

Av ålder tillämpad rätt för släktingar att, mot erläggande av värdet, förvärva jord. Lagen begränsades år 1720 att gälla de närmaste släktingarna.

I de här aktuella fallen gäller det även frälsejord, som utarrenderats. Frälserättsinnehavaren kunde därför inte neka syskon eller barn till den senaste brukaren att överta hemmanet mot skälig ersättning. Var denna en kvinna övergick emellertid inte bördsrätten vid hennes död automatiskt till maken. Ägaren hade därför rätt att återköpa hemmanet.

FRÄLSE Det världsliga frälset

I Alnsöstadgan av år 1279 ges frihet från skatt till konungen "åt alla de män, som tjäna med häst, vem helst de än tjäna". I praktiken betydde det att vederbörande slapp betala skatt till kronan men stod i stället till förfogande med vapentjänst under kungen eller hans befallningshavande.

Under Gustav Wasas regeringstid infördes också skattefrihet istället för lön för högre ämbetsmän. Under de närmaste århundradenas ofredsår, med ofta ur-usel ekonomi för riket beviljades också frälse för utomordentliga tjänster för riket och som säkerhet och ränta för penninglån från privatperson, ofta adelsmän.

Frälset var av olika slag såsom allmänt frälse, ypperligt, yppersta, blandat frälse o s v. En olikhet var också om frälset var ärftligt eller inte. De olika varianterna medförde många segslitna processer vid frälsets avveckling i början av 1900-talet, ofta upp till högsta instans, på grund av oklara tolkningsregler.

Skattehemman betalade skatten direkt till kronan.

MANTAL

Betydde förr ett visst antal besuttna jordbrukare, stundom "huvudtal" i allmänhet och så småningom en jordegendoms förmåga att lämna bärgning åt en familj (besuttenhet) och därigenom att med bibehållande av brukarens bärgning i lika förhållande till andra jordegendomar deltaga i skatter. Omkring 1632 fick mantal sin nuvarande betydelse, d v s det tal, som uttrycker ett hemmans storlek i kameralt avseende. Gårdtal och hemmantal är andra benämningar på mantal.

MYNT

DALER var först namn på de "slagna" mynt i silver, som myntades från 1534 i 1, 1/2 och 1/4 daler.

MARK var högsta myntenheten fram till 1604.

1530-talet 3 mark per daler.

1540-talet $3 \frac{1}{2}$ - $3 \frac{3}{4}$ mark per daler.

1560-talet 4 mark per daler.

1604 6 mark per daler. 1 mark = 8 öre

RIKSDALER var officiellt namn från 1619

1624 infördes Kopparmynt

En daler i silver motsvarade i koppar:	År 1633	2 daler
	1643	$2 \frac{1}{2}$ daler
	1665	3 daler

1 Riksdaler = 48 schilling. 1 sh = 12 rundstycken år 1776

1802 1 Riksd. Riksgälds = $\frac{2}{3}$ i Riksdaler Banco

1855 infördes räkningen: 1 Riksdaler Riksmünt = 100 öre

1873 utbyttes Riksdalern mot KRONA

Myntrealisation 1864: 1 Riksdaler Specie i silver = $2 \frac{2}{3}$ Riksdaler
Banko,
4 Riksdaler Riksgälds

BILAGA 3

ÄGARFÖRTECKNING
NORRGÅRDEN

TILLTRÄDE

ÅR

1638	Hans Kyle		
1681	Gustaf Otto Stenbock Christina De la Gardie	2 giftet	
1706	Karl Broman		
1736	Hargs Bruk, Eric Oxenstierna		
1756	Eric Ersson Son till Erik Persson Brita Persdotter	född 1713 Malsättra Västergården född 1718	
1769	Erik Ersson Son till Eric och Brita Cajsa Jansdotter	född 1751 Värblingsö född 1756	
1817	Erik Erssons fem döttrar (Delning, omköp etc)		
1825	Carl Andersson Carin Ersdotter Dotter till Eric och Cajsa	född 1786 född 1792 Värblingsö	gift 1815 3 dje dottern
1849	Anders Carlsson Son till Carl och Carin Greta Lena Ersdotter	född 1819 Värblingsö född 1823 Lövhammar	gift 1853
1884	Matts Andersson x) Eva Christina Andersdotter Dotter till Anders och Greta Lena	född 1851 Braxenbol född 1855 Värblingsö	gift 1881
1906	AB Elfsnäs		
1908	Frans Oskar Söderström xx) Svea Altina Pettersson	född 1866 Valö född 1870 Valö	gift 1893
1910	Anders Granat	född 1853 Valö	
1914	Fredrik Mattsson	född 1868 Forsmark	
1920	Hargs Bruk, Carl-Joachim Beck-Friis		

x) Matts Andersson bodde kvar på Norrgården till 1939 då han flyttade med sin son Oscar Mattsson till Norrhägnaden som då inköptes av Oscar.

xx) Flyttade 1912 till Norrhägnaden.